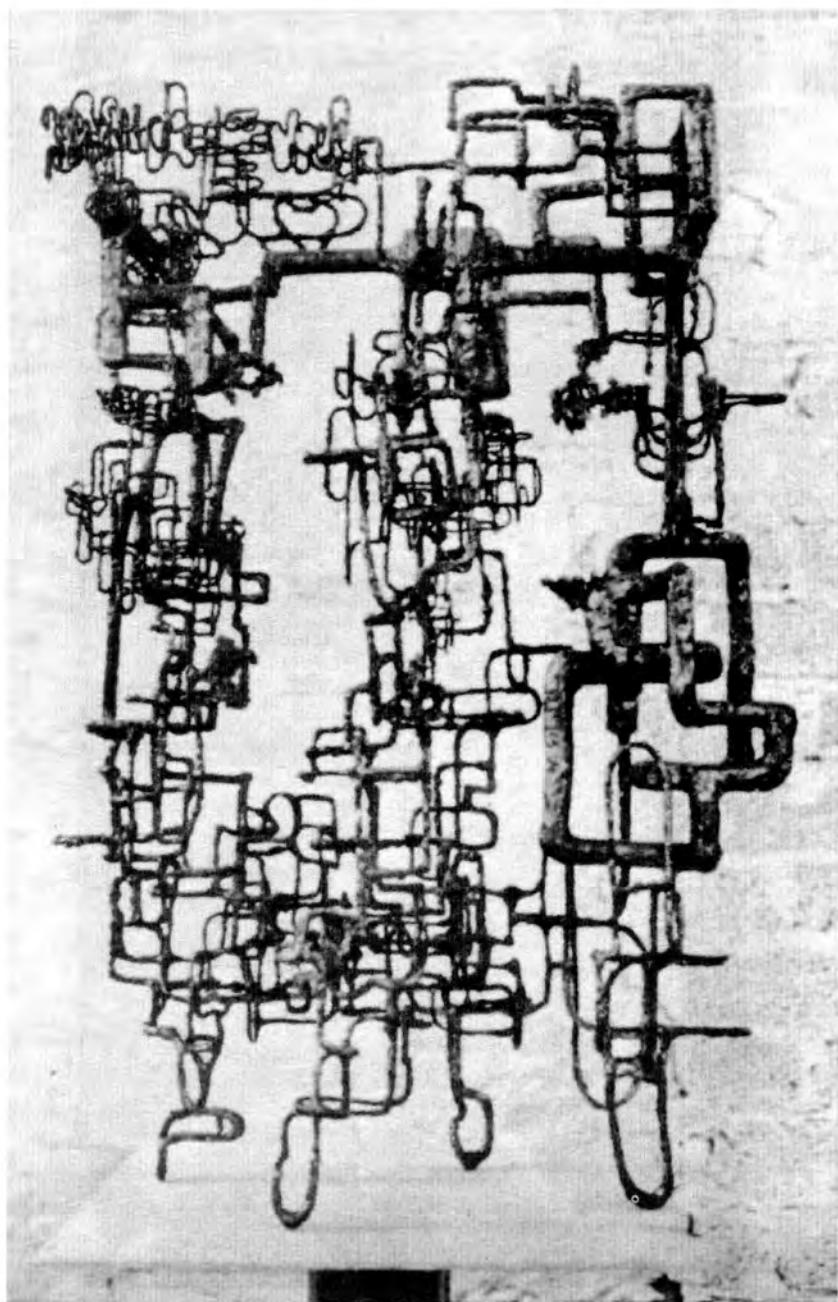

É. Hajdu: Delfín, 1960

Ibram Lassaw: Kontrapunkt – závěr, 1957

Malíř Eduard Milén vzpomíná

JIRÍ RAMBOUSEK*

Někdy na jaře roku 1967 mi redaktorka okresních novin z mého někdejšího působiště Jablonce nad Nisou napsala, že by redakce měla zájem otisknout vzpomínky rodáka ze severočeského Frýdštejna Eduarda Miléna na léta jeho dětství a dospívání. Profesor Milén žádosti o interview ochotně vyhověl, a když jsem mu pak asi za týden přinesl písemný záznam rozhovoru a na jeho žádost mu text nahlas přečetl, doplnil své vyprávění dalšími podrobnostmi. Krátce před Milénovými osmdesátinami, v roce 1971, jsem zaznamenal ještě jeho vzpomínky na vysokoškolské studium a na brněnské působení.

Husákovskou normalizaci Milén jednoznačně odsuzoval (viz Universitas č.4/1991). Když se Milénovi dověděli, že jsem musel opustit univerzitu, často mě zvali, třebaže už nebyl na programu žádný rozhovor pro tisk. Před svatbou mé starší dcery mi Milén půjčil štoček s kresbou svatebního kočáru a většinu vytištěných svatebních oznámení vlastnoručně podepsal. Pozvolna vzniklo mezi mnou a panem profesorem i jeho obětavou chotí opravdové přátelství. Z mé strany to ovšem byl vztah velmi uctivý, už kvůli věkovému rozdílu, ale především vzhledem k významu a hodnotě Milénova díla. Hned při první návštěvě jsem Milénovi připomněl, že v roce 1937 po náhlé smrti mého tatínka nakreslil podle fotografie jeho litografický portrét. O litografii ho požádal otcův i Milénův přítel Jiří Mahen, který tehdy redigoval vzpomínkovou brožuru Památce Stanislava Rambouska (1897 - 1937). Můj otec byl prvním knihovníkem české městské knihovny v Jihlavě a stejně jako Mahen byl funkcionářem Spolku veřejných obecních knihovníků. Ve čtyřiceti letech jej zradilo nemocné srdce, oslabené záskrtem v dětství.

Když jsem se při jedné z návštěv zmínil, že moje maminka se za svobodna jmenovala Vozábová, vzpomněl si Milén, že kdysi nakreslil pro Lidové noviny i portrét mého dědečka Karla Vozába (1856-1928), otce mé matky. Dědeček, původně venkovský učitel, byl zakladatel mnoha českých hasičských sborů na západní a jihozápadní Moravě a čelný představitel moravskoslezských hasičů. Když zemřel, nebylo mi ještě ani půl roku. Milén ho maloval v roce 1925 při příležitosti brněnského hasičského sjezdu. Vyhledat Milénovy kresby věnované

Ed. Milén: **Vlastní podobizna,**
olej, 1919

* Článek uvádíme také jako připomínku osmdesátých narozenin doc. Jiřího Rambouska, CSc., kterých se dožil 26. prosince 2007.

v Lidových novinách z neděle 5. července 1925 tomuto sjezdu nedalo příliš práce. Jak mi Eduard Milén vypravoval, Hasičská vzájemná pojišťovna, jejímž byl můj dědeček zakladatelem a prvním ředitelem, si u něho objednala i oficiální portrét, ten se však zřejmě během let kdesi ztratil.

Ponevadž jsem v sedmdesátých letech trávil dovolenou na Jablonecku, kde v létě pobývali i Milénovi, po dva roky jsem svým moskvičem vozil pana profesora a jeho ženu na místa, která chtěli na Jablonecku a Železnobrodsku navštívit. Ještě krátce před smrtí, na jaře 1976, plánoval Milén návštěvu svého přítele, spisovatele Josefa Věromíra Plevy, který bydlel na brněnském Červeném kopci. Chtěl při té příležitosti zachytit kresbou výhled z terasy Plevovy vily. Slíbil jsem panu profesorovi, že ho k Plevovi rád zavezu, ale bohužel už k tomu nedošlo. S paní Anežkou Milénovou jsem se pak občas stýkal až do její smrti v roce 1986. Dožila se třidevadesátí let.

Eduard Milén (18. března 1891 - 19. května 1976) se vlastně jmenoval Eduard Müller, umělecké jméno, které později užíval i jako občanské, si zvolil v době studia na Akademii výtvarných umění, protože žáci nesměli veřejně vystupovat. Zprvu psal své nové příjmení Millén, později už jen Milén. Malířské nadání Milén patrně zdědil po jednom ze strýců, který se živil jako malíř kostelních obrazů.

Stejně jako například Mahen a Těsnohlídek patří Eduard Milén k umělcům, kteří pocházejí z Čech, ale pravý domov, celoživotní působiště i prostředí, v němž se plně rozvinul jejich talent, nalézají v Brně. Milénovy ilustrace a grafické návrhy ostatně doprovázely nejednu Mahenovu a Těsnohlídkovu knihu. Milénův velmi moderní, kubismem ovlivněný návrh na obálku knihy Mahenových statí o divadle Před oponou je už z roku 1920. V roce 1928 napsal Mahen předmluvu k souboru deseti Milénových litografií *Obraz dnešního Brna a o rok později zase Milén barevnými litografiemi ilustroval bibliofilské vydání Mahenových Balad. Jeho kresby k Mahenovu románu Kamarádi svobody patří k nejlepším dílům naší meziválečné ilustrační tvorby: Z Těsnohlídkových děl ilustroval Milén například pohádku O zakleté Lučance. Slavné byly ve své době i Milénovy ilustrace k Voltairovu filozofickému románu Candide (1925).*

Dnes se na Milénovu práci pro českou knihu dost zapomíná. V Brně spolupracoval Milén hned od počátku s nakladatelem a knihkupcem Stanislavem Kočím, později dostával nejvíce zakázek od pražského nakladatele Františka Borového. Mnoho knih tohoto nakladatelství se tisklo v brněnské Polygrafii. Milén navrhl pro Borového i pro jiná nakladatelství desítky knižních obálek a vazeb (mj. pro básnické sbírky Josefa Hory a Jaroslava Seiferta).

Dlouhá léta byl Milén kreslířem a výtvarným redaktorem Lidových novin. Byl tvůrcem jejich grafické úpravy, která patřila v meziválečném období v celoevropské konkurenci k uznávaně nejlepším. S redakcí Lidových novin spolupracovali také jiní výtvarní umělci, zejména Josef Čapek a Otakar Mrkvička, ale například i Hugo Boettinger a Zdeněk Kratochvíl, ale nikdo nebyl spolupracovníkem tak úspěšným a dlouhodobým jako Milén. Za okupace musel Eduard Milén z redakce odejít a působil potom jako profesor na Škole umění

ve Zlíně. Po roce 1945 se stal profesorem a vedoucím katedry výtvarné výchovy na Pedagogické a od roku 1956 na Filozofické fakultě (řádným profesorem byl od roku 1948). Na Filozofické fakultě působil až do svých 71 let.

Milén měl mimořádnou schopnost postihnout realitu kresebnou zkratkou. Kdysi známý rozhlasový publicista F. K. Zeman jej právem nazval „básnivým realistou“. Obdivuhodné je, jak Milén vždy přesně vystihl, co ten který výtvarný úkol vyžaduje – ať šlo o ilustrace, plakát, portrét, novinovou kresbu či volnou tvorbu. O mnohostrannosti jeho talentu svědčí, že byl nejen úspěšným malířem, grafikem a ilustrátorem, ale i uznávaným scénografem. Navrhl také kolekci skla, keramické vázy na květiny, šperky, broušený sportovní pohár a výtvarné řešení hrobu Leoše Janáčka na brněnském Ústředním hřbitově. Podle jeho návrhu byly zhotoveny insignie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, mnohokrát reprodukované v univerzitních publikacích. Milén kreslil také návrhy na gobelíny a byl autorem nástěnné malby v hotelu Vlčina ve Frenštátě pod Radhoštěm.

V padesátých letech, kdy se jako jedině správný umělecký směr propagoval a vnucoval sterilní socialistický realismus, zůstal Milén věren svému způsobu tvorby. Aby vyhověl požadavkům doby, zorganizoval na Pedagogické fakultě v roce 1949 pro své posluchače akci Kreslíme v továrně. To ovšem nebylo nijak v rozporu s moderními požadavky na výtvarnou výchovu – budoucí učitelé se prostě učili zaznamenat kresbou své dojmy z továrních hal a dílen. Milénovo působení na Pedagogické fakultě se odrazilo i v knize Brno z roku 1960. Několik prací z této knihy (např. Stavba mostu) vzniklo v bezprostředním okolí fakultní budovy nebo dokonce jako výsledek pohledu z jejích oken.

• • •

V roce 1976, kdy se Milén dožil pětáosmdesáti let, jsem měl zákaz publikování, a tak článek Mladá léta Milénova vyšel v Rovnosti pod jménem mé ženy Soni. Byl doplněn reprodukcí jedné z Milénových kytic, kterou malíř umístil do keramické vázičky s brněnským znakem a nápisem Brno. Jiná část vzpomínek byla při tomto umělcově jubileu – díky redaktorce dr. Olze Jeřábkové – čtena v brněnském rozhlasu. V Rovnosti vyšla tato kapitola až v roce 1991 k stému výročí Milénova narození.

Vzpomínkám ponechávám dialogickou formu, protože Milén téměř vždy reagoval na položenou otázku, a nechtěl-li jsem text příliš upravovat, nemohl jsem otázku vynechat. Protože už nejsem omezen rozsahem novinového článku, doplňuji podle poznámek ze sedmdesátých let několik nových kapitol. Milén v nich vypráví o svých učitelích na Umprum a Akademii výtvarných umění, o kulturním životě Brna po první světové válce a o Lidových novinách. Nový je také odstavec o dětství Václava Havla. V době, kdy jsme o něm a jeho rodičích hovořili, se nesměla žádná kladná zmínka o Havlovi v tisku objevit. Rozšířené druhé vydání knihy o Brně, o němž se zmínil v jednom z posledních rozhovorů, už Milén dokončit nestal a ani původní kniha Brno (1960) už po druhé nevyšla.

E. Milén.

Eduard Milén: **Svatební oznámení**
(kresba 1946)

Začneme, pane profesore, vaším dětstvím a krajem, kde jste vyrůstal.

Jen z toho, prosím vás, neudělejte nějaké milenecké vyznání lásky k rodnému kraji. Ano, mám svůj kraj velmi rád, dodnes se tam každé léto vracím, ale jsem člověk dneška, víc než návraty do doby před sedmdesáti lety mě zajímají věci současné. Už v dětství na mne nejvíc zapůsobil pohled z Kopaniny, vrchu mezi mým rodným Frýdštejnem a Jabloncem nad Nisou. Je to pohled, který dodnes zaměstnává a podněcuje mou fantazii. Je monumentální a romantický zároveň. Jižní Morava, kterou jsem si oblíbil později, v době svého brněnského působení, je jiná. Je to krajina proměněná lidskou prací. Tam mě inspiruje zejména kontrast pálavských kopců s okolní krajinou.

Množství dojmů, které skýtá výhled z Kopaniny, lze jen těžko s něčím srovnat. Kozákov, oba Bezdězy, Trosky, výhled k Sobotce a do celého Českého ráje – a na druhé straně zase stinné a chladné Jizerské hory, Ještěd a v dálce hřbety Krkonoš. Mně byl bližší Český ráj, Mnichovo Hradiště, Turnov, Trosky a Sobotka, Jablonecko mi připadalo příliš studené. Jako podklad pro výtvarné zachycení je tato krajina těžkým oříškem. Malíř se nemůže uchýlit k popisu, fotografie by patrně mnoho z té krásy nesdělila. Pravdu je třeba hledat někde uprostřed mezi realitou a fantazií. Ze starších umělců se této krajině a jejímu

charakteru přiblížil Alois Bubák. Už po léta se znovu a znovu pokouším okoli Frýdštejna výtvarně zachytit v kresbách, akvarelech i grafických listech.

Krajina, o níž jsme mluvili, Maloskalsko a Jablonecko, byla širším světem mého dětství. Vedle toho byl ještě svět bezprostředně blízký, to byl Frýdštejn, romantická zřícenina, kterou jsme jako kluci prolézali, cesta na Malou Skálu a do mateřské školy v Bezděčně. V době, kdy jsem chodil do obecné školy, jsme bydleli v Sestroňovicích na katastru bezděčinském a musel jsem chodit do tamější školy, i když to bylo o pořádný kus dál.

Bylo to dětství chudého vesnického kluka, který má velkou radost z maličkostí, z rezavé plechové obruče, kterou jsme mohli honit po silnici, ze sáněk sbitých z prkýnek a ze zamrzlého rybníka, na němž jsme bruslili na jedné brusli. Turnov a Jablonec, to bylo v těchto letech už hodně vzdálené. Kromě toho byl ovšem tehdejší Jablonec německý. Byla to doba národnostních třenic a naše obec ležela na národnostní hranici. Když mě otec poslal vyfídit něco do Rychnova, což bylo už tehdy vlastně jakési předměstí Jablonce, musel jsem uhýbat kamenům, které po mně házeli němečtí kluci.

Frýdštejn mého dětství, to byla chudá obec, vzdálená od železničních tratí. Zemědělství tam mnoho neneslo. Ale v době, kdy se v Jablonci začaly rychlým tempem stavět továrny a obytné čtvrti, změnilo se leccos i ve Frýdštejně. Růst Jablonce nad Nisou se dá přirovnat k tomu, jak rostla města v Americe. Frýdštejnští prodávali na stavby v Jablonci písek, povozníci, kteří jej vozili, se obvykle stavili ve frýdštejnské hospodě, a tím vším si obec přece jen hmotně přilepšila.

Otec pocházel ze selského rodu, z rodiny s dvanácti dětmi. Maminka byla dcera rolníka z Bezděčína. Když se brali, byli velice mladí, tatínkovi bylo dvacet, mamince šestnáct. Nejprve spolu hospodařili na malé usedlosti v Sestroňovicích a potom měli hospodářství ve Frýdštejně, kde s nimi žil i tatínkův otec. Měli tři koně a zároveň hospodu, ale ta se neudržela. Frýdštejn měl tehdy jen pár čísel a hospoda nevydělávala. Můj otec, který byl velký dobrák, půjčil jakémusi povozníkovi peníze, povozník zmizel ve světě a peníze už nikdy nevrátil. Výsledkem bylo, že se frýdštejnská hospoda dostala do dražby. Tatínek pak střídal různá zaměstnání, byl i faktorem pro textilní práci, ale to bylo také spojeno s rizikem. Obchodník si vzal do komise zboží na dluh, potom třeba udělal bankrot – a výsledkem byla zase ztráta.

Rozvoj sklářského a bižuterního průmyslu zasáhl i moje rodiště. Němec Schmied tam nejprve vyráběl košíky a potom si zařídil sklárnu. Vyráběly se tam bengle, barevné skleněné kroužky, které se vyvážely zejména do Indie a Orientu. Tamější ženy tyto náramky rády nosily, byl to amulet a zároveň i ozdoba. Schmied platil málo – počítal s tím, že Češi jsou levnější pracovní síla než jablonečtí Němci. Také mému otci nezbylo než jít k němu pracovat.

Tatínek byl myslivec a velký milovník přírody. Rád mě brávil do lesa a učil mě poznávat jeho taje. Lesy patřily knížeti Rohanovi a s jedním z knížecích lesníků se otec spřátelil. V době, kdy jsme ještě měli frýdštejnskou hospodu, do ní ten lesník rád chodíval.

Bylo nás osm dětí, já jsem byl nejmladší. Na maminku i na otce mám mnoho krásných vzpomínek. Peněz nikdy nebylo nazbyt, ale doma byla vždycky pohoda, rodiče si uměli udržet dobrou náladu, byli povzneseni nad nouzi. Moje maminka byla skvělý člověk, slunná povaha, která by se dala přirovnat k postavě babičky ze známé knihy Boženy Němcové.

Vím z monografie výtvarného teoretika J. B. Svrčka, že vaše maminka pracovala jako domácí sklářská dělnice. Vyprávěl jste Svrčkovi, jak vaše matka do noci brousila skleněné korálky – karmazínky a jak jste jí při tom čítal z knížek.

Když se začala v Jablonci rozvíjet bižuterní výroba, naučila se matka brousit korále. Byla to dost nepřijemná práce. Kolo brusy se roztáčelo šlapáním. Ruce byly neustále ve vlhku, protože za sucha samozřejmě brousit nejde. Byla to práce, která značně namáhala zrak. Polotovary skleněných korálků vyšel z mačkářské dílny. Byly to drobné kousky skla, jež se k broušení upevňovaly na dřevěné kuželíky. Brusič musel tuto dřevěnou tyčinku stále tlačit k brusy a dávat pozor, aby dodržel velikost plošek, kterou určila mačkářská forma. Byla to typická jablonecká práce. Hotové korále se nosily faktorovi do Rychnova.

Když jsme mluvili o hmotné nouzi a o tom, že jeho matka jako domácí dělnice brousila korále, Eduard Milén dodal:

Nezdůrazňujte, že jsem byl z chudých poměrů. Jiní nebyli z chudých rodin, jejich rodiče byli bohatí, a taky něčeho v životě dosáhli. U nás byla v některých obdobích skutečně bída, ale hlad jsme nikdy neměli a dnes nemá smysl klást na tyto věci přílišný důraz.

Jak vzpomínáte na školní léta?

Na obecné škole mě učil pan učitel Žádník. Byl to vynikající kantor, příležitostný básník, opravdový typ vlasteneckého učitele. Dodnes si vzpomínám, jak poutavě uměl vyprávět o národních dějinách. Ty knihy, z nichž jsem mamince čítal při broušení, jsem mívával vypůjčené od něho. V Bezděčíně bývaly tenkrát dvě školy – česká a nedaleko od ní, jen přes cestu, německá. Také hospody tam byly dvě. V té české „vládl“ dědeček, mamčin otec. K hospodě měl pak i obchod smíšeným zbožím. Měl velké osobní kouzlo, které po něm podědila moje maminka. Jeho hospoda i obchod dobře prosperovaly. Dědeček si získal takovou oblibu, že k němu nakonec chodila i většina Němců.

Českou obecnou školu – byla to jednotřídka – měla pod patronátem Národní jednoty severočeská v Turnově a v Nymburce. Před Vánocemi přicházely vždy do školy nymburské dámy, paní hejtmanová, paní lékárníková a další a podělovaly nás, venkovské děti, různými dárky, jako byly třeba boty s podkůvkami. Nejdřív jsme jim ale museli zpívat a recitovat. O mně bylo už tehdy známo, že mám malířské nadání, tak jsem obyčejně dostával barvy. My jsme

na ty nastrojené dámy s klobouky na hlavách koukali jako na zjevení. Dodnes si pamatuji, že některé měly na krku zavěšené hodinky.

Rád vzpomínám také na učitele na turnovské měšťance, třeba na pana učitele Hejduka a paní učitelku Proškovou. Ředitelem turnovské měšťanky byl tehdy otec známého historika Josefa Vítězslava Šimáka. Měl jsem na měšťance samé jedničky. V okolí Turnova jsem jako chlapec kreslil pro malíře Jana Prousku typické lidové stavby. Pořádkoval ty kresby pro turnovské muzeum a jsou tam dodnes. Malíř Prousek, který nakonec zemřel docela chudý, byl přítelem Mikoláše Alše a také mého budoucího profesora na Umprum Emanuela Dítě. Prousek byl skvělý člověk, jeden z nejušlechtilějších, jaké jsem v životě poznal. Právě on přispěl k tomu, že jsem se po roce stráveném v turnovské šperkařské škole dostal s podporou Severočeské národní jednoty na pražskou Uměleckoprůmyslovou školu.

Ed. Milén: Hrad Fýdštejn

Jako vaši učitelé na vysoké škole se vždy uvádějí Emanuel Dítě, Jakub Schikaneder, Jan Preisler a Max Švabinský.

Emanuel Dítě, můj profesor v tříleté všeobecné části, byl současníkem Alše a Myslbecka. Maloval obrazy do kostelů a klášterů a byl také autorem v té době dost známého obrazu Stavba Hladové zdi za Karla IV. v Praze. Z dnešního hlediska je už jeho dílo zastaralé, ale učitel to byl výborný. Učil malbu a kresbu a velmi mu záleželo na exaktnosti. Vysvětlil nám i účel technických pomůcek, sítky, jakou užíval už Dürer, nebo olůvka na provázku, kterým se daly měřit skutečné délky na modelu. V těch prvních třech letech jsem chodil také na večerní školu aktu, kterou vedl Jan Preisler.

Čtvrtý rok jsem byl ve třídě profesora Jakuba Schikanedra. Schikaneder, který se proslavil hlavně šerosvitnými scénami z městských ulic, dvorů a by-

tů, měl mnoho přátel v Anglii a do Anglie také jezdíval. Dával si záležet na svém vzhledu, pečlivě pěstoval zejména svůj vous. Na externí výuku malby k němu chodila skupina dívek z bohatých pražských rodin. Pokud se pamatují, žádná z nich neměla výtvarné nadání, ale učit se kreslit a malovat bylo tehdy v módě. Schikaneder každý rok některou z nich miloval a ty ostatní pak na sebe žárlily. Nás, studenty Umprum, dělila od těch slečen jen dřevěná zástěna.

Můj spolužák Pravoslav Kotík rád užíval „prostonárodních“ výrazů a nedával si ubrousek před ústa,

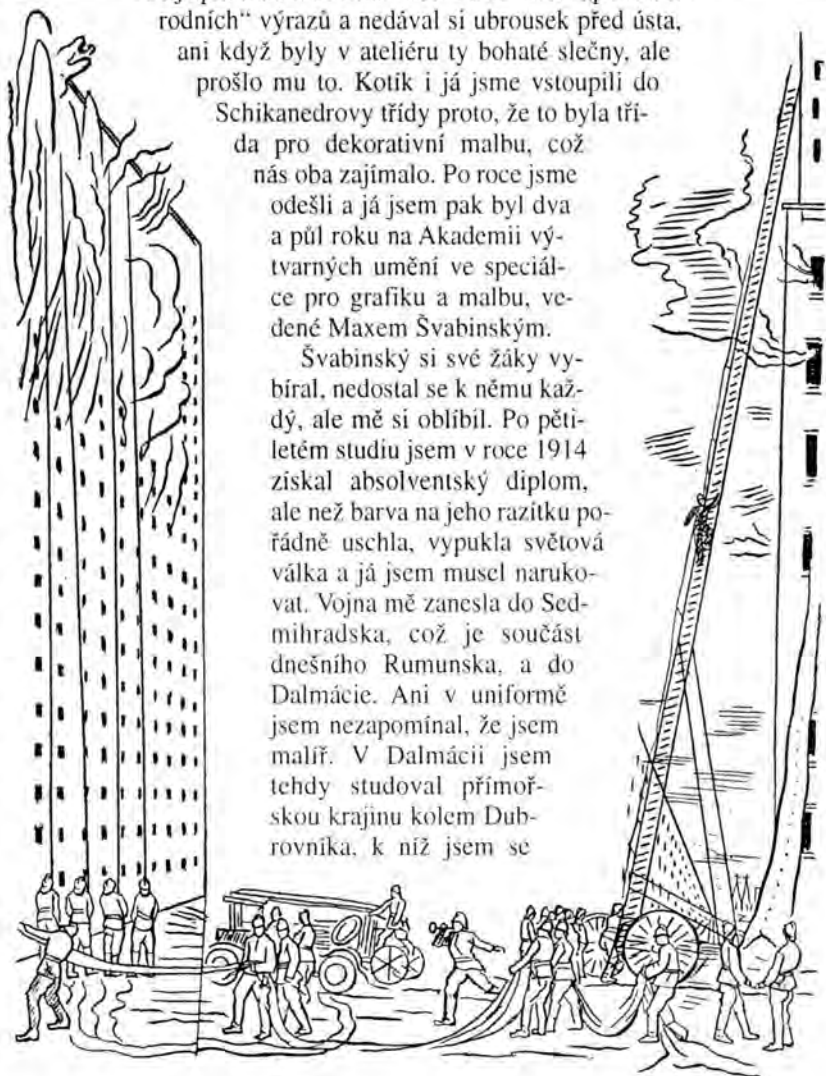
ani když byly v ateliéru ty bohaté slečny, ale

prošlo mu to. Kotík i já jsme vstoupili do

Schikanedrovy třídy proto, že to byla tří-

da pro dekorativní malbu, což nás oba zajímalo. Po roce jsme odešli a já jsem pak byl dva a půl roku na Akademii výtvarných umění ve speciálce pro grafiku a malbu, vedené Maxem Švabinským.

Švabinský si své žáky vybíral, nedostal se k němu každý, ale mě si oblíbil. Po pětiletém studiu jsem v roce 1914 získal absolventský diplom, ale než barva na jeho razítku pořádně uschla, vypukla světová válka a já jsem musel narukovat. Vojsko mě zaneslo do Sedmihradska, což je součást dnešního Rumunska, a do Dalmácie. Ani v uniformě jsem nezapomínal, že jsem malíř. V Dalmácii jsem tehdy studoval přímořskou krajinu kolem Dubrovníka, k níž jsem se

Miléna kresba k hasičskému sjezdu (Lidové noviny 5. 7. 1925)

pak vrátil ještě o dovoleně v roce 1923. Další štaci mého válečného putování byly Uhry, dnešní Maďarsko.

Jak došlo k tomu, že jste se uprostřed první světové války ocitl v Brně?

Jednomu z důstojníků našeho pluku se líbily moje práce – a právě tento důstojník byl jmenován velitelem kadetky v Králově Poli. Ten pak zařídil, že jsem dostal nabídku stát se na této škole asistentem výuky kreslení. Sídlem školy byl bývalý kartuziánský klášter, zrušený v roce 1782. Tak se ze mne na čas stal vojenský malíř. Mým úkolem bylo také vyzdobit prostředí kadetky nástěnnými a stropními malbami. Do Brna jsem šel rád, znamenalo to, že budu blíž svému domovu a mezi svými. Do města jsem přijel o Vánocích válečného roku 1916 a od roku 1917 se Brno stalo mým působištěm i domovem.

Když skončila první světová válka, pomýšlel jsem sice na odchod do Prahy, kam mě zval i můj učitel Max Švabinský, ale pracovní příležitosti, jež se nabízely v Brně, si mě zcela získaly. Plány na odchod jsem proto rychle opustil. Těch úkolů bylo tolik, že na vlastní tvorbu skoro nezbýval čas. Zpočátku byl v Brně velký zájem o portréty, portrétoval jsem tehdy řadu brněnských hereců a hereček, jako byly například Ema Pechová a Zdeňka Gráfová, ale byly i věci zdánlivě vzdálené práci výtvarného umělce. V Brně byla do roku 1918 jen jedna malá česká tiskárna; pozdější Polygrafie i ostatní tiskárny byly v německých rukách. Bylo třeba vychovat vzdělané, moderně orientované typografy, a tak jsem – abych této výchově pomohl – začal učit na učňovské škole. Snahám o moderní typografii jsem se věnoval i později. Po léta jsem byl jedním z hlavních spolupracovníků odborného časopisu Grafický obzor.

Pro poválečné Brno byla příznačná mnohost potřeb a požadavků. Byla to doba, kdy Brno chtělo ukázat, že dokáže být na výši doby. Za Rakouska Brno kulturně neznamenovalo mnoho, leda snad ve spojení s venkovem, ale Kroměříž a Olomouc, sídlo arcibiskupa, měly význam mnohem větší. Brno, v němž německá většina Čechy až do roku 1918 co nejvíc omezovala, bylo vlastně proslulé jenom jedinou pozoruhodností, pochmurným vězením na Špilberku. Bylo tu sice pět klášterů, v nichž působili významní lidé, ale to všechno bylo odtržené od života širokých vrstev českého národa.

Osvobození přineslo možnost rychle řešit národnostní, sociální i hospodářské problémy. Národnostní situace ve městě se změnila po připojení českých okrajových čtvrtí. Zároveň se Brno rychle měnilo z provinciálního průmyslového města ve významné kulturní centrum národopisně tak zajímavé Moravy. Velkou roli při tom hrála nově založená univerzita. Doba po roce 1918 přinesla také možnosti skutečně tvůrčí divadelní práce, před válkou v Brně profesionální divadlo spíše vegetovalo.

Rychlý poválečný rozvoj však trval jen asi do roku 1926, pak se stále více mluvívalo o tom, že je třeba pozvednout Slovensko, které je na tom hospodářsky i kulturně mnohem hůř než historické země, a Brno už nemělo ty možnosti jako v prvních letech nového státu.

V brněnském kulturním životě nebyl ten horečný pražský zápal pro všechno nové, co se ve světě objevilo, ale o to větší byla opravdovost snah přiblížit kulturu lidovým vrstvám. Moravští umělci měli k realitě života blíž než tehdejší pražští avantgardní tvůrci. Na tom, že jsem zůstal natrvalo v Brně, měli zásluhu i vynikající lidé, kteří mně imponovali a stali se mými přáteli nebo známými. Vedle Mahena to byl například šéfredaktor Lidových novin Arnošt Heinrich, který měl velké zásluhy o založení a první léta brněnské univerzity. Když někteří profesori chtěli jen dojíždět z Prahy a neměli v úmyslu se do Brna přestěhovat, Heinricha to velmi zlobilo. Pak se víc urovnala, v Brně se usadili i přední vědci, jako byli Arne Novák, František Trávníček, biolog a etnograf Vladimír Ůlehl a mnozí další. Mým přítelem byl i ředitel škol Vesny František Mareš, kterého jsem portrétoval a který ztělesňoval kontinuitu s národním obrozením Brna v devatenáctém století. Ale potom už tu byli také mladí, jako František Halas a dirigent a šéf opery František Neumann.

V roce 1919 jsem stál u založení Klubu výtvarných umělců Aleš. Byl jsem tehdy členem delegace vyslané k vdově po Mikoláši Alšovi Marině Alšové. Je-li jsme ji požádali o souhlas s použitím Alšova jména pro název našeho sdružení. Ale už v roce 1922 jsem spolu se skupinou dalších mladých umělců na protest proti konzervativnímu „úprkovskému“ kultu selství Klub výtvarných umělců opustil. Hned v prosinci 1922 jsme založili Skupinu výtvarných umělců, jejímiž členy byli mj. Jaroslav Král, František Süsler, Antonín Procházka, sochař Joža Kubíček a František Foltýn, který se sice v Brně nezdržoval, ale našim členem byl, podobně jako Pařížan Josef Šíma. Skupina neměla směrový program, společně bylo snad jen zaměření proti povrchnímu impresionismu, ale našim programem byl moderní život, soudobá emocionalita. Mně se tehdy líbil Picasso i Kandinskij, ale chtěl jsem jít svou cestou. Základem i v malbě byla pro mne vždy kresba.

Při zmínce o Vasilu Kandinském si Milén nějakou asociaci vzpomněl na italského sochaře Giacomo Manzú, došel do vedlejší pracovny pro knihu reprodukcí a se zaujetím mi ukazoval Manzúovy práce. Tento umělec, o generaci mladší, než byl on sám, jej na prahu pětadesátých mimořádně zaujal.

• • •

Od cyklu litografií Pohledy na Brno, vydaného brzy po první světové válce, přes Obraz dnešního Brna z roku 1928 až po velký knižní soubor grafických listů, kreseb a akvarelů z roku 1960 jste vytvořil stovky vedut Brna a jeho předměstí a také krajln z brněnského okolí. Píše se o vás jako o objeviteli krás Brna. Možná to souvisí s tím, že jste si cit pro krajinu přinesl už ze svého dětství.

Snad to mělo jistý vliv. Mě ovšem k Brnu vážou také silné citové svazky. Hned po svém příchodu jsem se začal zajímat o to, v čem je výtvarná a emocionální specifičnost brněnské skutečnosti. Sblížil jsem se s jedním z brněnských milovníků umění, byl to vzdělaný pán, povoláním úředník, jmenoval se tuším Janík, a spolu jsme podnikali výpravy za krásami Brna i jeho okolí. Můj

přítel mě seznamoval s pohledy na Brno z okolních kopců a město se přede mnou objevilo v takové šíři, že jsem toho pak záhy mohl výtvarně využít. Brno nepatří k městům, jejichž krásy upoutají na první pohled, jeho krása není efektní, nejsou to Benátky ani Neapol, a nemáme samozřejmě ani jedinečné panoráma, jaké má díky svým Hradčanům naše Praha. Kouzlo Brna je spíše utajené. Snad bychom naše město mohli přirovnat k pohádkové Popelce, jejíž půvaby jsou prosté a nenápadné, ale tím mocněji zapůsobí na toho, kdo je pro sebe objeví. K osobitému výtvarnému zpodobení Brna je třeba se propracovat dlouhodobým úsilím a proniknout k tváři města především citově. Myslím,

Ed. Milén: Brno od Pisárek, barevná litografie, 1928

že se mi to do značné míry podařilo, ale Brno a jižní Morava jako problém krajinářského ztvárnění mne vzrušují podnes. V poslední době pracuji na maketě druhého vydání své knihy Brno, do něhož chci zařadit některé listy zcela nedávného data. Po vydání knihy v roce 1960 mi jeden v Londýně žijící brněnský rodák napsal, že mu moje kniha připomněla brněnská náměstí, parky a ulice, hrad Veveří i přehradu, takže náhle pocítil stesk a touhu po domově.

O Milénových ilustracích pro nedělní přílohy Lidových novin a jeho řešení grafické úpravy listu se už nejednou psalo, je to jedna z velmi ceněných složek jeho činnosti. Tématu práce pro noviny jsme se samozřejmě nemohli vyhnout ani v našich rozhovorech.

Nejúčinnější je podle mne v novinách to, co je zároveň nejestetičtější. Už od začátku jsem chtěl, aby mezi Lidovými novinami a ostatními denními listy

byl viditelný rozdíl. Běžný typ tehdejší novinové stránky se snažil o co největší živost, snažil se upoutat velkými titulky, ale taková úprava bývala často pro čtenáře málo přehledná. Usiloval jsem o to, aby stránka Lidovek byla jasně graficky členěná, což znamenalo, že se články neměly zalamovat do sebe. Taková strana novin se dala přehlédnout jedním pohledem, takže čtenář se v ní rychle a dobře orientoval. Také jsem se snažil, aby se jednotlivé příspěvky vešly na stránku pokud možno celé a aby čtenáři na určitém místě novin vždy našli touž tematiku nebo rubriku. Hodně pozornosti jsem věnoval nedělním beletristickým přílohám, kterým se říkalo baja. To s sebou týden co týden neslo požadavek na nedělní kresbu. Snažil jsem se při tom co nejvíce využívat i prázdné plochy, což v novinách nebývá pravidlem. Vědomě jsem se snažil, aby moje kresby zapůsobily na city čtenářů, aby měly lyrický náboj a aby – až na výjimky, kdy to tematika daného textu nedovolovala – byly co nejjemnější.

Proč jste vlastně uprostřed válečných let odešel z Lidových novin do Zlína ?

Lidové noviny měly tehdy kolaborantského šéfredaktora Zemana. Ten se hleděl zbavit těch členů redakce, kteří byli spjatí se starou čapkovskou tradicí listu. Začátkem roku 1942 mi řekl, že bych už v redakci neměl dál působit. Zároveň se mnou odešel i Ondřej Sekora. Stal jsem se pak profesorem Školy umění ve Zlíně. Jedním z ředitelů Baťových závodů tam byl národohospodářský odborník, politik, ale i novinář a spisovatel Hugo Vavrečka. Vavrečka přál umělcům a Školu umění, která se po zavření vysokých škol nacisty stala centrem školení budoucích výtvarných umělců, velmi podporoval. Se Školou umění jsou spjata i začátky českého průmyslového designu. Učitelem této školy byl například i sochař Vincenc Makovský. Ve Zlíně byl kolaborantský novinář, jmenoval se Pelíšek, ten profesory Školy umění neměl rád, takže jsme se setkání s ním raději vyhýbali.

Dcera Huga Vavrečky Božena byla provdána za stavebního podnikatele, inženýra Václava M. Havla. Havlovi měli dva chlapece Václava, budoucího dramatika, a mladšího Ivana. Vavrečkova vnuka Václava Havla jsem jako malého kluka poznal za války při dovolených na Vysočině. Nosil mi obrázky, které namaloval, a chtěl, abych je posoudil a řekl, zda se mi líbí.

V době, kdy jsem si s Milénem povídal o Václavu Havlovi, byl už Havel znám jako úspěšný autor her Zahradní slavnost, Vyrozumění a Ztížená možnost soustředění a vědělo se i o jeho disidentských aktivitách. Politické kariéry Václava Havla se Milén nedožil a nemohl samozřejmě tušit, že Havel bude jednou stát v čele státu jako prezident.

• • •

Kdybychom chtěli – byť jen letmo – vzpomenout všech oblastí vaší mnohostranné činnosti, nebralo by vzpomínání konce. Museli bychom připomenout ještě knižní vazby, plakáty, exlibris, organizační činnost v brněnském kulturním životě dvacátých a třicátých let a četné další aktivity. Nesmíme však zapomenout na vaši spolupráci s brněnským

divadlem, o níž J. B. Svrček napsal, že patří v historii brněnského jevištního výtvarnictví k hodnotám nejvýznamnějším. Byl jste autorem návrhů pro řadu operních, činoherních i baletních inscenací. Na kterou z těchto prací pro divadlo vzpomínáte nejraději?

Na spolupráci s Leošem Janáčkem při světové premiéře jeho opery Příhody lišky Bystroušky v roce 1924. Dělal jsem už předtím pro Janáčka obálku klavírního výtahu této opery, který vyšel ve vídeňské Univerzální edici. Obálku jsem udělal velmi jednoduše, Janáčkově se líbila a požádal mě o návrh výpravy a kostýmů pro brněnskou premiéru své opery. Dirigoval František Neumann, režii měl Otakar Zitek, Bystroušku zpívala Hana Hrdličková-Zavřelová. Byl to velký úspěch. Janáčkově bylo tehdy právě sedmdesát let, ale jako moderní skladatel stál vlastně teprve na prahu své pozdní světové slávy. Do Brna se na premiéru sjely desítky hudebních kritiků z celé Evropy a zástupci mnoha světových agentur. Brno se tehdy stalo dějištěm kulturní události mimořádného významu.

V době, kdy jsem chystal návrhy scény a kostýmů, ke mně Janáček chodil často, většinou dopoledne, sledoval moji práci a diskutoval se mnou o jednotlivých návrzích. Návrhy byly kladně přijaty, psalo se o zdařilém výtvarném řešení kostýmů zvířecích postav, pohádkové lyričnosti atp. Z mých návrhů k Lišce Bystroušce byla pak uspořádána zvláštní výstava. Jsem rád, že jsem stál u zrodu díla, které je dnes známé v celém světě. Když se hrála v proslulé nové budově opery v Sydney Janáčkovy Její pastorkyňa, byl na první stránce programového sešitu můj portrét Leoše Janáčka. Orchester dirigoval známý znalec Janáčka Edward Downes. Ten portrét znají v celém světě a z plakátů je známý i u nás. O dva roky později, v roce 1926, byla v Brně podobně slavná Janáčková premiéra opery podle Čapkovy Věci Makropulos, K té navrhl výpravu jiný člen Skupiny výtvarných umělců František Foltýn. Dirigoval opět František Neumann.

Liška Bystrouška ovšem nebyla jediná moje práce pro brněnské divadlo. Navrhoval jsem někdy scénu i kostýmy, někdy jen kostýmy, někdy jen scénu. Mám někde v ateliéru seznam, teď ani nevím, kde je. Mezi inscenacemi, na nichž jsem se výtvarně podílel, byly mj. Šeherezáda Rimského-Korsakova, balet španělského skladatele Manuela de Falla Tírohý klobouk a Molièrův Zdravý nemocný. Velmi úspěšné byly v roce 1936 Aristofanovy Žáby, u nichž jsem v návrhu scény poprvé užil projekce. V roce 1936 moje spolupráce s brněnským divadlem skončila. Poslední byla Calderónova hra Dáma skřítek.

Nakonec drobnou příhodu z Milénova ateliéru – historku, kterou kdysi vpravoval výtvarný kritik Igor Zhoř. Dva montéři přišli v roce 1945 do Mistrova brněnského ateliéru připojit plynová kamna. Slovo »ateliér« bylo pro ně spojeno s představou stěn plných ženských aktů. U Miléna nic takového nenašli, což je trochu zklamalo. Když si ale prohlédli Milénovy pohledy na Brno a jeho kytice, prohlásili, že si od „pana malíře“ rozhodně nevezmou ani korunu navíc. Milén potom oběma dal na památku grafický list.

Civitas Dei v paraguayském pralese: jezuitský příspěvek k ekonomice komunit a genezi státních útvarů

FRANTIŠEK SVOBODA

Jedním z marginálních, přesto však zajímavých témat veřejné ekonomie je ekonomika komunit, které soustavně (málokdy však úspěšně) usilují o trvalé vymanění z obecně platných ekonomických zákonitostí.¹ Snad neúspěšnějším a nejdéle trvajícím společenstvím tohoto druhu byly indiánské samosprávné osady zformované jezuitu v 17. století v paraguayské provincii. Jezuitská metoda misí spočívala ve shromáždění domorodců ve více či méně autonomní vesnici (tzv. redukci²), kde mohli být snáze učení a evangelizováni. V Jižní Americe představovaly misie jezuitských patres duchovní protiváhu vojenského dobývání a politické nadvlády *conquistadorů*. V rámci tohoto systému se postupně vyvinul samosprávný celek, zvaný *Republika Guaraníů*, 30 *pueblos*, resp. *jezuitský stát*, existující po 150 let a rozvrácený nikoliv ekonomickým kolapsem či nespokojeností obyvatel, ale v důsledku politických aktivit zaměřených proti jezuitskému řádu v Evropě. Hospodářský i administrativní systém tohoto samosprávného útvaru je zajímavou sondou do ekonomiky komunit a umožňuje doložit, jak instituce kultury a náboženství pomáhají etablovat funkční a trvalý ekonomický systém.

1. Sluneční stát či Obec Boží?

Projekt redukci fascinoval už ve své době evropské vzdělance, neboť se jednalo o zavedení občanských struktur ve společnosti, která nic takového jako *stát* neznala. Spolupráce mezi indiány (divochoy) a jezuitu se odehrávala ve stejné době, ve které Evropa řešila problémy politické antropologie: přirozenost a povahu tzv. divošské společnosti a přirozenost a povahu Státu. Redukce představovaly úspěšné zavedení struktur státu nenásilnou formou, se sou-

1) Článek vznikl s podporou grantu GA ČR 402/08/P099.

2) Existuje mnoho synonym pro vesnice, které od r. 1609 pro Indiány zakládali jezuitu: jsou známy jako *doctrinas* (tak se nazývala indiánská vesnice poté, co se vlivem misio-nářů misie etablovala, většinou po cca deseti letech, a byl do ní jako do farnosti dosa-zen kněz spadající pod pravomoc biskupa), *pueblos* (vesnice) nebo *reducciones* (redukce). Zejména poslední výraz přešel do širšího povědomí jako pojem vyznačující speci-fické společenské uspořádání. „Redukcemi nazýváme takové vesnice indiánů, kteří podle svých starobylých zvyků žili v pralese, horách, údolích, ve skupinách tří, čtyř nebo šesti chýší, vzdálených od sebe 5 - 15 km (v originále 3 leagues), a kteří byli přive-deni (reduced) horlivostí našich Otců ke společnému životu v určitých oblastech. (Mon-roya podle s. 63)

hlasem obyvatel³. Jezuité – na rozdíl od jiných – uspěli ve své civilizační misi s uvedením indiánů do politických, náboženských a kulturních institucí Západu. Jejich úspěch byl však v rozhodující míře dán tím, že to dobré ze své kultury naroubovali na kulturu indiánů kmene Guarani. „Projekt redukci, který zrál a vyvíjel se v delším období, byl spíše pokračováním tradic indiánů než zaváděním evropských modelů. Flexibilita organizace společnosti, rovnováha mezi autoritou indiánských náčelníků a odpovědností městských rad, rovnostářství, zajištění rodiny, to vše odpovídalo úsilí a očekávání indiánů.“⁴ Celý projekt vycházel ze spirituality jezuitů, založené na velmi otevřeném náhledu na božství, která umožňovala dialog s jinými kulturami, jež jezuité sice kladli na stejnou hodnotovou škálu jako křesťanství, které ovšem považovali za nejvyšší stupeň této škály.

Příběh redukci tedy nebyl v Evropě neznámý, nicméně většina autorů pojednávajících o tomto tématu nechápala redukce jako systém, v němž se přirozeně prolínaly zvyky indiánů s pravidly Loyolovy řehole, ale jako doklad potenciálu sociálního inženýrství a uskutečnění ideálů, které jejich vkusu vyhovovaly nejvíce. Pro Voltaira to bylo na jedné straně vítězství humanity, napravující krutosti předchozích dobyvatelů, na druhé straně viděl v redukcích nápodobu „vlády starověké Sparty“. Montesquieu viděl v redukcích obraz Platonovy *Ústavy*, jiní zase v nich viděli uskutečnění Morovy *Utopie* či realizaci *Slunečního státu* Thomase Campanelly. S těmito abstraktními společenskými zřízeními měly skutečně redukce některé společné prvky, avšak jen do té míry, v jaké to dovolovaly regule řádu a zásady křesťanství⁵. Na jedné straně tak můžeme nalézt paralely veřejného vlastnictví či zajištění životního minima, na druhé však vidíme zásadní rozpor ve věci morálky a svobody jednotlivce.

Základem úspěchu redukci bylo, že se nezrodily z utopických ideálů filozofů, ale z každodenních zkušeností a obtíží jezuitských misí v této části světa. Jezuité si uvědomovali známou pravdu, že „ten, kdo si nevěšmá reality a nechce vidět, jací lidé jsou, a staví spíše na svých přáních a představách, jak by svět vypadat měl, nedopadne dobře.“⁶ Stavěli tedy na svých zkušenostech s indiány a na zásadách, kterými se řídili ve svém životě. A protože zásadou jezuitů bylo vždy a všude přizpůsobit se novým podmínkám a mentalitě lidí, mezi které byli vysláni, získala jim právě tato schopnost, tak protikladná k zvykům ostatních Evropanů přicházejících do kolonií, respektu indiánů a ve svém v důsledku vedla k ustavení tak obdivované „Republiky“.

3) Státoprávní uspořádání v redukcích v mnohém připomíná úvahy jezuita Francisca Suarezze o státě.

4) Cit. Podle Jean Lacouture: *Jésuites* s. 412. v Abou, Selim. *The Jesuit Republic of Guarani*, s. 64.

5) Snad jen Chateaubriand ve spojitosti s redukcemi zdůrazňoval „pravdu známou Římanům i Řekům, totiž že skrze náboženství, nikoliv skrze abstraktní filozofické principy, jsou lidé zúšlechťováni a říše pevně zakotveny“.

6) Machiavelli, Niccolò. *Úvahy o vládnutí a o vojenství - Vladař, Rozprawy o prvých desetí knihách Tita Livia. Úvahy o umění válečném*, s. 52.

2. Počátky jezuitských misí v Paraguai

Samostatná řádová provincie v Paraguai byla ustavena až šedesát let poté, co se v roce 1549 jezuité dostali do Jižní Ameriky. Tato součást vnitřní struktury jezuitského řádu, vymezující území spravované provinciálem řádu, zabírala při svém založení větší plochu než dnešní Paraguay. Právě v této oblasti, pokrývající východní část dnešní Bolívie, Argentinu, jihozápad Brazílie, Uruguay a Chile, se díky jejímu prvnímu provinciálovi (Diego de Torres Bollo) začal nejspěšněji rozvíjet projekt redukci, byl musel od počátku překonávat několikrát obtížně.⁷ Politické, ekonomické a společenské klima nebylo misijnímu úsilí jezuitů příliš nakloněno.

Z politického hlediska byla problémem bula *Inter cetera* (1493) papeže Alexandra VI. a následující dohoda z Tordesillas z roku 1494, v níž byly stanoveny hranice mezi vlastnickými nároky Španělska a Portugalska na nově objevená území. Tato hranice měla probíhat po linii 370 mil (myšlena starší jednotka league) na západ od ostrovů Cape Verde. Země západně od této linie náležela Španělsku, země východně od této linie Portugalsku. Bohužel dohoda blíže neurčila, který z ostrovů souostroví je tím, od kterého se tato linie má počítat, navíc ani neurčovala, v jakých milích se vzdálenost počítá. Vágní formulace smlouvy pak v oblasti Jižní Ameriky vedla ke sporům, které ve svých důsledcích ohrožily i existenci redukci. Portugalci se domnívali, že naprosto rozumný je požadavek je aby hranice vedla poledníkem skrze Rio de la Plata (ústí řeky Paraná a Uruguay), takže by mohli kontrolovat většinu měst na pobřeží Atlantiku. Na území, na které si takto osobovali nárok Portugalci, však bydleli indiáni kmene *Guaraní* a právě tam byly pod patronátem španělských jezuitů – a tedy i španělského krále – zřizovány první redukce. Není náhodou, že četné výpravy banditů drancující redukce vyrážely právě z portugalských držav, zejména ze Sao Paola.

Z ekonomického hlediska si jezuité dělali nepřátele mezi španělskými osadníky zvanými *encomenderos*. Systém *encomienda* byl transformací evropského feudálního systému v podmínkách Nového světa. Místní obyvatelé měli povinnost poskytnout španělským dobytečům (leníkům španělského krále) určitý díl práce výměnou za to, že jim španělští kolonizátoři poskytují bezpečnost, vzdělání a evangelizaci.

Encomienda měla dvě podoby. Umírněnější formou byla tzv. *mita*. Indiáni byli povinni odpracovat pro svého patrona dva měsíce v roce a po zbytek roku byli volní. Indiánští náčelníci, ženy, děti a lidé přes 50 let byli od tohoto závazku osvobozeni. Druhou podobou *encomiendy* byla tzv. *yanacona*. V ní by-

7) Na počátku jezuitských aktivit v Paraguai stály zkušenosti s redukcemi v *Juli* na jezeře Titicaca a s františkánskými redukcemi v Paraguai. Po překonání počáteční nedůvěry indiáni zjistili, jaké výhody s sebou nese pobyt v redukcích a vesnice se rychle rozrůstaly.

li indiáni považováni za válečné zajatce a jako pracovní síly byli využíváni trvale.

Protože jedním z cílů jezuitů bylo zajistit indiánům svobodu a stejné zacházení jako s bílými a protože jezuitské redukce byly z systému *encomiendy* vyňaty, byli jezuité nutně v nemilosti bílých osadníků a museli čelit jejich tlakům.

Ze společenského hlediska ohrožovalo redukce vnímání indiánů jako neplnoprávných obyvatel. Ani encyklika papeže Pavla III. (1537), pokládající za sluhu Satana všechny, kteří říkají, že „indiáni Západu a Jihu, jakož i jiní nově objevení lidé by měli být považováni za zvířata stvořená k tomu, aby nám sloužila“, ani závěry debaty z Valladolidu (1550-51) deklarující, že všichni lidé se rodí svobodní a rovni a že všichni bez rozdílu rasy mají stejné povinnosti a stejná práva⁸, ani množství královských patentů upozorňujících na totéž nebyly schopny přesvědčit dobyvatele, že „divoši“ jsou jim rovni a že jsou stejnými poddanými stejného krále. Ještě v roce 1640 zveřejnění buly Urbana VIII. o exkomunikaci každého, kdo loví otroky a s nimi obchoduje, vedlo v Sao Paolu, v Santos a v Riu k nepokojům, které se obrátily také proti členům jezuitského řádu.

3. Období formování redukcí

První redukcí Tovaryšstva byla osada San Ignacio Guazú, která jako jediná z jezuitských redukcí podléhala až do svého zániku režimu *mita*. V této vesnici učinili jezuité zásadní poznatek – dva měsíce, které indiáni strávili na španělských plantážích ve společnosti *conquistadorů*, spolehlivě zlikvidovalo veškeré výsledky náboženské a morální výchovy misionářů. „Indiáni se vracejí do vesnice arogantní a zpustlí, nestoudně překračující všechny meze slušnosti. Tito lidé způsobují mnoho bolesti Otcům, kteří je napomínají, aby se vrátili na dobrou cestu.“⁹ „Neboť nejenže Španělé dělají z indiánů nevolníky; navíc je kazí, protože jsou obtíženi mnoha hříchy, které naše prosté přírodní národy neznají.“¹⁰ Patres sice vždy kontrolovali k malé radosti *encomenderos* podmínky a délku služby indiánů na plantážích, avšak byli si vědomi, že lepší a účinnější by bylo postavit izolované redukce, daleko od španělských měst a s indiány, kteří by nepřicházeli do styku s kolonisty. Izolaci redukcí měly napomáhat přírodní podmínky. Španělští kolonisté se usazovali jen u ústí řek, zatímco do vnitrozemí, pokud nebylo přístupné po řece, se nepouštěli. Také proto byly redukce rozmístěny v oblasti kolem řeky Uruguay, jež byla v jednom místě svého toku přerušena velkými vodopády s nebezpečnými útesy a přejezdy, které jakékoliv lodi bránily v proplutí.

Plán založit izolované osady se mohl začít uskutečňovat díky guvernérovi Francisco de Alfaro, který v roce 1611 vydal známé *Ordinances*, v nichž za-

8) Hlavními protagonisty první významné diskuse o zotročování domorodých obyvatel nově objevených území byli humanista Juan Ginés de Sepúlveda (1490-1573) a dominikán Bartolomé de las Casas (1470-1566).

9) Abou, Selim. *The Jesuit Republic of Guaranis*, s. 37.

10) Fülöp-Miller, René. *Moc a tajemství jezuitů: kulturní a duchovní dějiny*, s. 339.

kazoval otroctví a osvobozoval od povinnosti *mita* ty skupiny indiánů, které byly shromážděny pouhou evangelizací; rušil rovněž instituci osobních služeb (*servicio personal*), vyžadoval stavbu kostelů a vznik městských rad (*cabildo*) ve všech redukcích v oblasti pod španělskou správou; Španělům, Portugalcům, černochům a mišencům byl přístup do indiánských osad zakázán¹¹. Křehká rovnováha, kterou se jezuitům podařilo díky *Ordinances* nastolit mezi právy Španělů a zájmy indiánů, byla však jen dočasná a vzala za své v roce 1628, kdy nastoupil nový guvernér, stranící zájmům *encomenderos* a vůči jezuitům zaujatý. V té době započaly nájezdy *bandeirantes*¹², skupin banditů, které ničily a drancovaly redukce, indiány zajímaly a prodávaly na trzích v Sao Paulu jako otroky¹³. V oblasti Guairá vzniklo mezi roky 1622-28 jedenáct redukci, z toho dvě podléhaly režimu *mita*. Během nájezdu banditů bylo devět svobodných redukci zcela zničeno, dvě poslední byly evakuovány před útočníky na poslední chvíli¹⁴, poté, co Španělé odmítli ohrožené osady chránit, přestože jim tato povinnost vyplývala ze systému *encomiendy*. Evakuaci do hloubky pralesa se obyvatelé těchto dvou redukci nejen zachránili před nájezdem lovců otroků, ale také se trvale osvobodili od systému *encomiendy*, navzdory pozdějším opakovaným žalobám kolonistů.

Zkušenost s nájezdy banditů přivedla jezuitu k poznání, že redukce potřebují vlastní armádu, aby mohly vzdorovat nepřátelům. Systém ochrany, jak ho garantovala *encomienda*, nefungoval. Bylo proto zapotřebí, aby vznikly indiánské ozbrojené oddíly; jejich vzniku však formálně bránilo královské nařízení, které zakazovalo indiánům využití střelných zbraní.

- 11) Díky tomuto ustanovení a vynětí z feudálního systému byly jezuitské redukce odlišné od podobných vesnic spravovaných diecézním klérem a františkány.
- 12) Základem skupin banditů (zvaných též paulistas, mamelucos, malocas) byly pochybné existence, rekrutující se především mezi obyvateli Sao Paola, čítajícího v té době kolem 15.000 obyvatel, převážně Portugalců, Španělů, Italů, Holanďanů a mišenců. Důležitými spojenci lovců otroků byli indiáni kmene *Tupí*, tradiční nepřátelé kmene *Guaraní*. Cílem těchto skupin bylo jednak zajmout co nejvíce Guaraní a prodat je jako otroky brazilským majitelům plantáží, jednak otevřít cestu k Rio de la Plata na jih a k dołům v horním Peru na západě.
- 13) Tyto útoky byly nejintenzivnější mezi roky 1628-40. Pro obchody banditů byly redukce pravým požehnaním. Nemuseli nahánět rozptýlené malé skupiny indiánů v pralesě, který poskytoval indiánům výhodu známého prostředí, ale mohli zaútočit na velkou skupinu indiánů, usazených na jednom místě. Mezi roky 1612-38 zničili více než 30 redukci a zajali (v redukci i v pralesě) dohromady přes 300.000 indiánů. Jen mezi roky 1628-31 prodali na trhu otroků v Brazílii 60.000 indiánů. Přepadené vesnice byly zničeny, kostely vykradeny a rozbořeny.
- 14) Vzhledem k nebezpečí se jezuité rozhodli pro evakuaci na jih podél řeky Guairá. 5.000 obyvatel redukci a 7.000 uprchlíků z již zničených vesnic se vydalo na 700 vorech a kánoích na jih jen několik hodin předtím, než k jejich vesnicím dorazili *bandeirantes*. Cestou na jih se je pokoušeli zadržet obyvatelé města Ciudad Real a využít je jako své *encomendados*. Na dřevěnou pevnost, která jim bránila v postupu, se Indiáni pod velením jezuitů rozhodli zaútočit a Španělé se raději vzdali. Na další cestě se však lodě rozbily v peřejích a nezbylo než vyrazit pralesem. Na konec cesty došlo jen 4.000 z původních 12.000, 6.000 Indiánů odešlo zpět do pralesa, 2.000 indiánů zemřelo cestou. Přeživší postavili znovu osady *Loreto* a *San Ignacio Mini*.

Paraguayský provinciál proto učinil dvě souběžná rozhodnutí. Protože potřeba obrany byla naléhavá, nařídil vytvořit jednotku indiánů vyzbrojenou puškami a mušketami, jejímž velením a výcvikem pověřil bratry se zkušenostmi ze španělské armády. Protože toto opatření nebylo v souladu s platnými předpisy, byl do Španělska poslán otec Antonio Ruiz de Montoya¹⁵, aby u dvora obhájil vytvoření ozbrojených oddílů v misiích. Na této misi strávil Montoya 6 let, během nichž se mu podařilo přesvědčit panovníka i Radu Indií, že ozbrojené jednotky misíí jsou nejen nutnou podmínkou jejich přežití na straně jedné, ale že – na straně druhé – slouží i zájmům Koruny, neboť brání hranice španělského území proti portugalské expanzi. Tento argument získal na důležitosti zejména po roce 1640, kdy došlo k rozpadu unie mezi Španělskem a Portugalskem, takže obrana redukcí jakožto hraničního území španělské říše se stala státním zájmem.¹⁶

V době, kdy Montoya pobýval u španělského dvora (1638-43), dosáhla čerstvě legalizovaná indiánská armáda prvního vítězství ve srážce u *Caazapá Guazú*.¹⁷ K trvalému obratu však došlo v roce 1641 v bitvě u *Mbororé*, kde se podařilo vlákat výpravu banditů do pastí a porazit ji¹⁸. Vítězství bylo tak jednoznačné a tak významné, že se i v Madridu na králův příkaz sloužily děkovné mše. Porážka banditů přinesla konec války proti redukcím ze strany Portugalců, neznamenal však konec nepřátelství. Uskutečnilo se ještě několik menších nájezdů, kterým učinila přítrž až děletrvajících vojenských tažení v r. 1710.

Dekret nového vicekrále z roku 1649 definitivně stvrdil práva Guaraníů na jejich vynětí z *encomiendy* a stanovil částku daně, kterou měly redukcce odvádět do královské pokladny. Oplátkou se jezuité zavázali k ochraně východní hranice Paraguaye a k závazku poskytnout španělským silám v oblasti oddílů armády, podle potřeby i mimo oblast redukcí.

-
- 15) Autor knihy *Conquista espiritual hecha por los religiosos de la C. de J. en las provincias del Paraguay, Paraña, Uruguay y Tape* (1639), dílo významného historického i etnografického významu. Sestavil rovněž Slovník jazyka guaraní a přeložil do tohoto jazyka i katechismus.
 - 16) Fenomén banditůsmu podle některých autorů jen zdůrazňuje rozdíl v kolonizaci mezi Španělskem a Portugalskem. Portugalci stavěli spíše na exploataci země a lidí a na praktikování otroctví, španělská kolonizace byla více spojena se souběžnou snahou o evangelizaci obyvatelstva, vedené myšlenkou Bartoloméa de Las Casas, že přesvědčování je z dlouhodobého hlediska lepší než útlak. Ať už dvůr v Madridu chápal armádu redukcí jako způsob obrany vyššího stupně civilizace proti nižšímu, nebo považoval redukcce za užitečný „narázníkový“ stát mezi územími obou mocností, rozhodl se ozbrojeně oddíly podpořit.
 - 17) Střetnutí proběhlo v r. 1639. Zajatci byli posláni guvernérovi Assunciónu Pedro de Lugo de Navarra, který zajatcům umožnil útek do Sao Paola, aniž je potrestal.
 - 18) Jezuité získali informaci, že se chystá další velká výprava, složená z cca 500 mameluků a 3000 indiánů kmene Tupí. Postavili proti nim 4200 bojovníků vyzbrojených šavlemi a oštěpy, luky a šípy, mušketami a malými kanony a kanony na tři - čtyři výstřely, vyrobené z bambusu a stažené kůží.

4. Období stability

V roce 1652 umírá Montoya v Limě a spolu s jeho smrtí se uzavírá první etapa existence redukcí. V tomto období bylo zničeno nebo opuštěno 38 redukcí a ostatních 22 funkčních bylo založeno v bezpečnějších oblastech. K nim mezi roky 1680-1707 přibýlo dalších 8, takže se definitivně zformovala samosprávná oblast, která do historie vstoupila jako „jezuitská republika“.

4.1. Administrativní struktury a systémy kontroly

Redukce byly spravovány prostřednictvím komplexního administrativního systému, v němž jednotlivé úrovně spolupracovaly a vhodně se doplňovaly. Existovaly tři vzájemně propojené správní struktury – hierarchie jezuitského řádu, volené struktury místní samosprávy a dědičná funkce indiánských náčelníků.

Záležitosti redukcí byly kontrolovány v rámci činnosti jezuitského řádu. V každé redukcí byli 2-3 jezuité: *cura* (představený mající svrchovanou autoritu v redukcí, který mohl učinit konečné rozhodnutí ve všech záležitostech redukcí), *compañero* (společník) a často jeden *koadjutor* (laický bratr, příp. člen řádu, který nesložil tzv. čtvrtý slib, tj. slib poslušnosti papeži).¹⁹ Každý z nich byl zavázán ke každodennímu zpytování svědomí a jednání podle rady zpovědníka. Oba podléhali superiorovi, který byl důvěrně obeznámen s každodenním životem v redukcí a který navštěvoval města v pravidelných intervalech se svým doprovodem – zpovědník zpovídal, právník hodnotil zákonnost rozhodnutí představeného redukcí, dozorčí pro vojenské záležitosti kontroloval stav jednotek, jiní prováděli audit účetních knih. Pokud byla porušena pravidla nebo určité opatření nebylo kontrolou schváleno, superior udělil napomenutí.

Také superior byl kontrolován svými poradci (*consultores*). Nad nimi stál provinciál řádu, který dostával pravidelné zprávy jak od *curas*, tak od superiora a navštěvoval každou misi alespoň jednou do roka. Provinciál podléhal přímo generálovi řádu v Římě, kterému popisoval detailně činnost členů řádu v provincii prostřednictvím každoroční zprávy o činnosti (*carta anua*). Z provincie byli rovněž vysíláni každých 5 let dva prokurátoři na řádové shromáždění.

Druhou linii administrativy redukcí představovala samospráva. Ta byla postavena na španělském modelu, v němž *cabildo* (městská rada) vykonávala všechny tři druhy moci – zákonodárnou, výkonnou i soudní. Radu tvořil *corregidor*, který představoval hlavní výkonnou autoritu a předsedal radě. *Corregidor* byl navržen (po poradě s náčelníky) *patres* a jmenován guvernérem. V městské radě dále zasedali: *teniente corregidor*, náměstek, dva *alcades* čili

¹⁹ Celkový počet jezuitů v redukcích nepřesáhl nikdy více než 90 osob (v době vypovězení jezuitů ze španělských držav v roce 1767 to bylo 77), přičemž v redukcích žilo přes 100.000 indiánů.

soudci, kteří rozhodovali o trestech za přestupky spáchané uvnitř redukcí. Dále dva *alcades de la hermandad*, kteří byli pověřeni toutéž službou mimo redukce, ve venkovských oblastech. *Regidores*, čili dohlížitelé, dohlíželi na pořádek v různých okrscích a na různé skupiny obyvatel, kontrolovali rovněž účast dětí ve školách. Městské radě byl přímo podřízen *mayordomo*, prokurátor odpovědný za hospodaření komunity, a jeho pomocníci – účetní, nákupčí a skladníci.²⁰ Noví členové *cabilda* byli voleni těmi odcházejícími, předání úřadu se konalo – stejně jako volby – jednou do roka. *Patres* pouze kontrolovali činnost redukce a činili tak s takovou uvážlivostí, že členové *cabilda* si byli vědomi, že mají plnou svobodu volby.

Kromě jezuitů a městské rady existovala ještě třetí úroveň správní struktury, a to úroveň náčelníků. V redukci jich bylo přibližně kolem 50 a měli na starosti vždy určitou část redukce, v níž sídlili. Spolu s *patres* měli právo vybírat *corregidora*. Náčelníkům byl rovněž svěřen výkon nařízení schválených radou. Náčelníci nemohli být členy rady, fungovali spíše jako prostředníci mezi indiány a radou.

Výkon spravedlnosti byl odpovědností *corregidora* a *alcades*. Z praktických důvodů však tuto pravomoc často přepouštěli kněžím, kteří nebyli tak vznětliví a kteří určovali trest, který měl sloužit především k nápravě provinilé osoby. Ve srovnání s tresty udělovanými v té době v Evropě byl výkon trestu v redukcích velmi progresivní. Trest smrti byl zrušen a mučení zakázáno. V nejtěžších případech, např. vražda, pykal zločinec ve vězení a nebyl propuštěn, dokud nepodal přesvědčivý důkaz litosti a nápravy. Jiné přestupky byly trestány zmrskáním, přičemž počet ran se odvíjel od závažnosti přestupku. Pokud byl počet ran příliš vysoký, trest probíhal rozdělen na části vždy jednou po několika dnech, aby nebyl ohrožen život viníka.

Těžšími přestupky, jež se vyskytovaly zřídka, bylo opilství a stále vzácněji čarodějnictví. Častěji se řešily přestupky z nedbalosti, jako poškozování obecního majetku, porážky dobytka na *estancias* či nevykonání uložené práce. *Cura* řešil tyto záležitosti za účasti členů rady a rozhodoval o trestu.

Ze státoprávního hlediska by mohl být jezuitský stát označen spíše za konfederaci, protože redukce byly ve svých vnitřních záležitostech zcela samostatné a jen některé agendy (zahraniční obchod a vojenská služba) řídily společně. Ve vztahu ke španělské Koruně byly v pozici dominia: podléhaly přímo králi a díky královským patentům se těšily úplné samosprávě, vlastnímu soudnictví a vlastní armádě. Jedinou povinností redukcí bylo odvádět každoroční daně a v případě války podpořit španělské síly.

20) Kromě toho byl členem rady vůdce vojenských jednotek redukce – *alferez real*. Dalšími funkcemi v redukci byli *alguaciles* čili policisté dohlížející na veřejný pořádek, a *escribano* čili notář, resp. sekretář rady.

4.2. *Ekonomika redukci*

V redukci se úspěšně realizoval stát, jaký doposud nemá obdoby: základem ekonomiky bylo veřejné vlastnictví výrobních prostředků v kombinaci se soukromým vlastnictvím, všeobecná rovnost všech občanů a všeobecná pracovní povinnost pro práceschopné obyvatele v produktivním věku. Zároveň existovalo sociální zabezpečení starých, nemocných, vdov a sirotků, státní výchova dětí a svobodná volba povolání. Materiální bída byla zlikvidována, peněžní hospodaření bylo odstraněno, resp. nezavedeno.

Tento řád byl ustaven nikoliv násilím, ale svobodně a k radosti obyvatel a stavěl na jedné podstatné skutečnosti – Guaraniové postrádali (na rozdíl od indiánů v Peru či Mexiku) předvídatost či dar plánování a nebyli uvyklí soutěživému, kalkulativnímu systému konkurence. Byli to sběrači, živící se sběrem ovoce, lovem či rybařením, a zemědělské aktivity pro ně byly vedlejší. Každodenní práce nepatřila k jejich návykům, stejně tak jako nebyli schopni naučit se počítat. S velkou námahou a s využitím prstů na ruku i nohou se naučili počítat do dvaceti, jakmile ale bylo něčeho více, vystačili s pojmem „hodně“. S tím nejspíše souvisela jejich neschopnost naučit se jakkoliv hospodařit a „starat se o zítřek“. Navíc měli nezvládatelnou zálibu v jídle, což jim v kombinaci s neschopností počítat působilo problémy s rozdělováním zásob potravin.

Když jezuité začínali zakládat vesnice, největším problémem bylo zajištění dostatečného množství potravy. Půda byla úrodná a jezuité vyvinuli značné úsilí, aby podpořili pěstování obilí, juky a batátů. Každá rodina dostala kus půdy a nářadí dovezené z Asunciónu. Vzhledem k úrodnosti půdy mohla být s minimem obdělávání, setí a sklizení získána značná úroda, avšak indiáni měli povšechnou nechuť k práci jakéhokoliv druhu. Navzdory výtkám patres příliš mnoho indiánů zahálelo a jejich lenost byla umocněna nezodpovědností. Když dokončili práci s dobytkem, nechali ho stát kdekoliv bez vody či krmení, dokud dobytec nezemřelo či neuteklo. Nejednou se stalo, že lidé zabili voly, se kterými měli orat, a hned na poli je snědli. Když patres v prvních letech přidělili některému otci rodiny krávu, z níž měl být i s ostatními příbuznými živ tři dny, snědl indián krávu většinou během jedné hostiny a druhý den přišel za misionáři a stěžoval si, že má hlad. Když sklídila rodina úrodu, všichni se přejídali den za dnem a do měsíce neměli žádné další jídlo. První roky byly hladové a staly se noční můrou patres. Jezuitům nakonec nezbylo než založit vlastní sýpky, ve kterých byl výnos z polí uchovávan pod zámek a z nichž dostávali jednotliví indiáni každý den přesně odměřenou porci.

Z této zkušenosti se zrodila myšlenka společného hospodaření komunity jako dodatečného zdroje potravin k pozemkům soukromým. Indiáni se mohli při práci na veřejných pozemcích vystřídát, mohli být lépe organizováni a kontrolováni. Získaná úroda mohla být rovněž uskladněna v obecních sýpkách.

Projekt byl nejprve vyzkoušen v jedné misií a úspěch byl fenomenální. Indiáni, neochotní pracovat na svých pozemcích pro své dobro, přišli práci ve skupině na obecních pozemcích na chuť. Výsledkem úspěšného experimentu

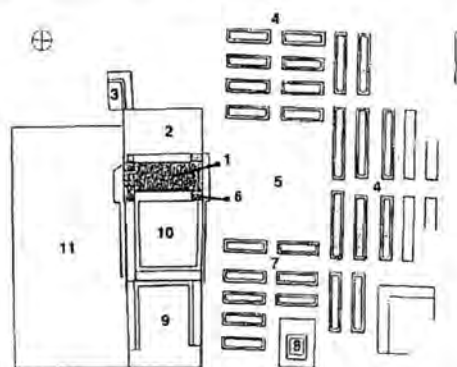
byl přechod ke kombinovanému systému soukromého a veřejného (resp. státního) vlastnictví.

Existovalo osobní vlastnictví pozemků, určených pro soukromé zajištění potravy, takzvaných *amambae*, *polí jednoho muže*. Díky němu měla každá hlava rodiny k dispozici malý kousek země u svého obydlí. K tomu měla každá rodina mimo vesnici tzv. *chacra*, kus půdy dostatečně velký na to, aby užíval všechny členy domácnosti. Během sklizně bydlela rodina v provizorních chýších u svých pozemků. Nářadí užívané při polních pracích bylo rovněž vlastnictvím rodiny. Vše, co bylo vypěstováno na těchto pozemcích, bylo soukromým majetkem rodiny. Větší část sklizně byla v pytlicích označených jménem předána do skladu, odkud byly rodině v pravidelných intervalech vydávány další přídělky tak, aby nemohla sníst své půlroční zásoby během několika týdnů.

Vedle soukromého vlastnictví existovalo vlastnictví půdy kolektivní, tzv. *tupambae*, *pole boží*, obecní pozemky, na jejichž výnosech byla založena ekonomika redukci. Kolektivní obdělávání a užívání půdy lépe odpovídalo tradicím indiánů a společné práce, které mohly být lépe kontrolovány, byly produktivnější. I tak však bylo tempo prací pozvolné, snad jen čtvrtina indiánů byla spolehlivá a ostatní museli být často napomínáni. V obdělávání společných polí se střídali vybraní nejschopnější jedinci, dvakrát týdně však (v pondělí a v sobotu) pracovali na polích všichni obyvatelé redukce mezi 18-50 lety. Pouze ten, kdo zanedbával vlastní půdu, musel společné půdě věnovat větší část pracovní doby. Výnos byl určen nejen pro vdovy a sirotky, staré a nemocné, ale i pro řemeslníky, kteří zajišťovali jiné potřeby komunity (hlídky, konstrukční stavby, expedice). Z výnosů byly rovněž pořizovány některé nedosažitelné suroviny (sůl), nakupoval se materiál do dílen, spotřební zboží a osivo pro každou rodinu, vyzbrojovaly se vojenské oddíly a platila se daň králi. *Tupambae* zahrnovalo zpočátku jen obdělávání půdy, později se přidružily další aktivity – chov dobytka, pěstování *maté*, řemesla a obchod.

Každá redukce měla systém veřejných služeb. Patřil k nim mlýn a pekárna pro pečení chleba, sýpka a sklad pro uskladnění potravin, jatka a řeznictví, cihelna, slévárna atd. Voda byla do redukci, umístěných vždy na úpatí kopce, přiváděna z cisteren ležících výše. Pomocí podzemního potrubí byla rozváděna do kašen, prádelen, lázní a záchodů. Kanalizace byla odváděna do nejbližšího vodního toku.

Zvláštní pozornost věnovali jezuité příbytkům indiánů. Dříve než přišli indiáni do redukci, bydleli ve velkých chýších, z nichž každá mohla pojmout až 200 lidí. Tato archaická podoba myšlenky kolektivního bydlení byla pro jezuitu nežádoucí jak z morálních, tak z hygienických důvodů. Proto ji mírně upravili a přízpůsobili potřebám nukleární rodiny. Zvolili systém větších bloků, které se vždy skládaly z 6-8 pěti- až šestimetrových místností, určených vždy pro jednu rodinu. Do výše 80 cm byly zdí kamenné, pak byly stavěné z cihel. Každá jednotka byla po obvodu vydlážděna chodníkem 2-3 metry širokým, střecha byla krytá taškami.

Jezuitská misie San Ignacio Mini

- 1 kostel
- 2 hřbitov
- 3 dům vdov a špitál
- 4 obydlí indiánů
- 5 náměstí
- 6 kaple
- 7 obydlí indiánů
- 8 káznice
- 9 dvůr řemeslníků
- 10 dvůr, rezidence a školy
- 11 zahrada

Urbanistická struktura redukcí, zpočátku chaotická, byla od počátku 17. stol. založena na jednotném plánu. Na centrální čtvercové náměstí navazovala síť pravouhle se protínajících ulic. Na severní nebo jižní straně náměstí stály vedle sebe většinou sirotčinec, hřbitov, kostel a dva dvory. Na jedné straně prvního dvora byla rezidence *patres*, na druhé obydlí správců, škola, zkušebna pro hudebníky, zbrojnice atd. Druhý dvůr byl tvořen kancelářemi prokurátora a dílnami řemeslníků. Chrámy, trojlodní nebo pětিলodní, byly klenotem města, vždy mohly pojmut přinejmenším 6.000 lidí.²¹

Všechny redukcce spolu byly spojeny dobrými cestami jak po souši, tak po vodních tocích a tyto komunikační spojnice jim umožňovaly vzájemnou výměnu zboží i informací.²² Každá redukcce byla sice samostatnou ekonomickou jednotkou, avšak vzájemná solidarita a výměna zboží mezi jednotlivými vesnicemi vytváří obraz jakéhosi národního hospodářství, v němž bylo místo i pro specializaci v různých oblastech. Obchod mezi redukcemi byl založen na barterové směně, přebytky byly prodávány na vnějších trzích a rovněž směňovány za zboží a statky potřebné pro další rozvoj redukcí, nebo za drahé kovy.

Hlavní příčinou potřeby hotovosti byly odvody do královské pokladny, odůvodněné specifickým postavením redukcí v rámci španělských držav.²³

21) Proti úrovni, které redukcce dosáhly, byla ostatní města bílých osadníků zanedbaná. Města jako Asunción, Corrientes či Santa Fe nebyla v té době ničím víc než trhovou vsí s domy ze sušených cihel a doškovými střešními, s úzkými a klíkatými ulicemi.

22) Redukcce měly rovněž i pobočky, tzv. *estancias* a *vaquerías*, které byly vzdáleny desítky i stovky kilometrů. Byly to menší usadlosti s kapli, sloužící redukcím jako farmy spravující několikatisícová stáda. Zároveň představovaly útočiště na cestách mezi redukcemi.

23) Tato daň byla zavedena v *Ordinances* v roce 1611. Část z vybrané daně se vrátila jezuitům, kteří byli jako kněží placeni z příspěvku krále (tzv. *sinodo*) a kteří se živilí nezávisle na hospodářství redukcí. Jen díky jejich střídavému životu mohlo *sinodo*, určené pro fixní počet 22 jezuitů, pokrýt základní potřeby čtyřnásobného množství osob. *Patres* získávali prostředky k obživě směnou drobných předmětů – dávali indiánům nože, nůžky, jehly, medaile a dostávali ryby, vajíčka a jiné potraviny. Kromě toho obhospodařovali svou zahradu.

Daň ve výši 1 pesso na osobu ve stříbře, nikoliv ve zboží, začala být vybírána po uplynutí desetiletých daňových prázdnin od okamžiku založení redukce.²⁴

Povinnost platit daň ve stříbře znamenala hledat takové produkty, které mohly být snadno prodány na vnějších trzích. Jedinou komoditou tohoto druhu bylo zpočátku tzv. *yerba maté*, paraguayský čaj. Na počátku se daly lístky této rostliny získat jen v odlehle a obtížně dostupné lokalitě kolem *Mbacarayú*, kam byly podnikány několik měsíců trvající expedice, při kterých docházelo i ke ztrátám na životech. Kvůli zajištění hotovosti však nebylo možné počet expedic omezovat. Souběžně s nimi se ale patres pokoušeli *yerbu* domestikovat, což se nakonec podařilo a v roce 1710 měla každá misie své vlastní plantáže, tzv. *yerbales*. Redukce byly v pěstování maté natolik úspěšné, že jimi dodávané množství ovlivnilo situaci na trhu. Obchodníci v Asunciónu, ohrožení konkurencí a vyhlídkou nižšího zisku, si vyžádali uvalení kvóty na produkci *maté* v redukcích, takže jejich vývoz byl omezen na 12.000 arrobas²⁵, zatímco obchodníci obchodovali s cca 60.000 arrobas. Nicméně i tak *maté* zůstalo nejvýznamnějším exportním artiklem redukci.

Druhým významným produktem se od konce 17. stol. stalo plátno. Jeho produkcí byla, stejně jako u *maté*, určena nejprve pro potřeby komunity. Města s populací kolem 3000 obyvatel vyžadovala kolem 15.000 yardů plátna ročně, v třiceti redukcích to znamenalo spotřebu kolem 1/2 milionu yardů plátna. Protože prodán mohl být pouze přebytek produkce, byla každá rodina vedena k tomu, aby vyprodukovala alespoň tolik bavlny, aby se manželé mohli ošatit. Sklizeň z obecních polí byla určena především dětem (rodiče by je nechali raději pobíhat nahé, než by kvůli jejich oblečení více pracovali), starým a nemocným, případně osobám ve službách společenství (např. vojákům na válečném tažení). *Alcades* rozdělovali ženám dvakrát týdně půl libry bavlny na spředení a přízi pak vybírali; pokud váha neodpovídala nebo byla příze špinavá či špatně spředená, dotyčná žena byla nucena to napravit.

Rovněž chov zvířat byl zajišťován kolektivně; volí byli využíváni pro zemědělské práce, krávy zajišťovaly maso pro pravidelné masité dny v redukci, jež byly dva do týdne. Vlna zpracovávaná v textilních dílnách byla získávána díky chovu ovcí, koně byli chováni jako dopravní prostředek. Zvláštní výhodou byla existence rozsáhlých divokých stád dobytka v oblasti zvané *Vaqueería del Mar*. Toto přírodní bohatství pravděpodobně vzniklo z 1500 kusů dobytka, které vzal do redukci na východních březích Uruguaye v roce 1630 bratr Cristobal de Mendoza. V roce 1631 byly redukce v té oblasti srovnány se zemí a dobytek se rozutekl po okolí. Během několika desetiletí se stáda dobytka v ideálních podmínkách rozmnožila mnohonásobně. Po padesát let tvo-

24) Mezi *tributarios* (osoby, za něž byla daň odváděna) nepatřili chlapečci mezi 14–18, muži přes 50, náčelníci a jejich prvorození. Vzhledem k obtížnému zajišťování sčítání lidí byla od roku 1666 stanovena povinnost platit daň ve fixní výši 9.000 stříbrných pessos, od 1676 činila daň 10.500 pessos.

25) 1 arroba = 11,499 kg

řila tato divoká stáda bezednou zásobárnu dobytka pro redukce, které si čas od času odehaly několik tisíc kusů do svých *estancias*.

Situace se změnila v roce 1713, kdy dohoda z Utrechtu umožnila Britům přístup k obchodu s Indiemi, což mimo jiné vedlo k růstu obchodu s lojem a s kůžemi. Španělé z Buenos Aires a Santa Fe poté, co vybili stáda v okolí svých měst, se obrátili k stádům divokého dobytka a začali ničit dosud nevyčerpatelné zdroje. *Patres* zřídili *Vaqueria de los Pinares*, rozlehlou pastvinu lemovanou hustými lesy, kam nahnali 60.000 kusů dobytka, zabezpečili ji a hlídali. I tato izolovaná stáda však Portugalci odhalili, strážce zabilí, stáda odehali a prodali.

Jediným zbývajícím řešením bylo založit větší pastviny přímo v oblastech, kde se nacházely redukce. Vznikly tak *estancia Yapeyú* a *estancia San Miguel*, každá s kapacitou 200.000 kusů dobytka.

V redukcích se dařilo i řemeslu. Remeslníci byli vybíráni z mladých indiánů, kteří vykazovali zvláštní nadání pro určitou činnost. Remeslníci nedostávali mzdu, ale byla jim zajišťována strava, ubytování a oblečení. Pouze ti se zvláštní odpovědností či zvláště namáhavými úkoly mohli dostat zvláštní odměnu – nějaké plátno navíc, nůž či růženec. Mezi redukce existovala specializace – v některých se zhotovovali lodě, jiné byli vyhlášené výrobou hudebních nástrojů apod. Redukce si navzájem své zboží směňovaly a doplňovaly tak jedna druhou.

Zručnost indiánů byla podle dochovaných svědectví mimořádná. „Ženy uměly s maximální věrností napodobit nejjemnější brabantké krajky a skupina indiánských dělníků dokonce zhotovila vynikající varhany podle evropského vzoru. Vyřezávali figury ze surové rudy a opisovali mešní knihy tak, že nikdo nedovedl říci, co je tištěná kniha a co je opsaný exemplář. Trubky vyrobené indiány zněly úplně stejně jako výrobky norimberského hudebního průmyslu a jejich hodiny nezaostávaly za nejslavnějšími díly z Augsburgu.“²⁶

Pracovní doba na polích i v dílnách nikdy nepřekročila 6 hodin denně, v neděli a ve svátky se nepracovalo. Po mši v neděli se všichni obyvatelé redukce shromáždili na náměstí, kde se řešily problémy komunity za přítomnosti *patres* a členů městské rady. Následovaly hry, tance, divadelní představení a společné jídlo. Odpoledne bylo věnováno vojenským přehlídkám a cvičením.

Na území redukci nebyly využívány peníze, základem obchodu byl barter. Komerční styk s okolním světem zajišťovali dva prostředníci, prokurátoři redukci, z nichž jeden sídlil v Buenos Aires a druhý v Santa Fe. Jednalo se o muže mající zkušenosti s obchodem, schopné vyjednávat se španělskými obchodníky. Vyměňovali výrobky z redukci za potřebné komodity jako sůl, zbraň, munice, kovy pro dílny, barvy, inkoust a papír, víno pro sloužení mši atd. Nakupovali rovněž drobné předměty, rozdávané indiánům jako odměna za zvláštní služby pro komunitu. Ročně získaly redukce prodejem po odečtení ná-

26) Fülöp-Miller, René. *Moc a tajemství jezuitů: kulturní a duchovní dějiny*, s. 344-5.

kladů cca 70.000 pesos pro všech třicet redukcí, tj. méně než peso na jednoho obyvatele redukcí a rok.

4.3. Armáda

Když v roce 1640 po četných nájezdech banditů získali jezuité povolení ozbrojit indiány střelnými zbraněmi, dokázali porazit *paulistas* při střetu u *Mbororé*. Také díky tomuto přesvědčivému úspěchu bylo v roce 1645 vydáno všeobecné povolení k utvoření ozbrojených indiánských oddílů, které bylo definitivně potvrzeno v r. 1679. Indiáni mohli volně nosit své tradiční zbraně (luky, šípy a praky), střelné zbraně byly uzamčeny a byly vydávány jen v případě nutnosti obrany redukcí a hranic, nebo v případě vyžádání guvernéra. Ozbrojené oddíly indiánů tak byly plně k dispozici španělské vládě, a to bez nákladů pro státní pokladnu. Redukce hradily vyzbroj a výstroj, proviant, dopravu, zajišťovaly i péči o raněné. Zatímco španělští vojáci byli placeni, indiáni brali jako čest a povinnost, že mohou sloužit králi.

Redukce měly dohromady celkem 20.000 mužů ve zbrani schopných rychlé mobilizace. Mezi roky 1644 a 1766 bojovaly indiánské jednotky po boku španělské armády více než šedesátkrát a získaly si respekt španělské koloniální správy. Vojenské zásahy se týkaly většinou podpory guvernéra Asuncionu při nepokojích či vzpourách, obrany Asuncionu před nepřítelskými indiánskými kmeny, obrany Buenos Aires před Francouzi, Dány a jinými útočníky, obrany města Corientes a Santa Fe před nepřátelskými indiánskými kmeny aj.

4.4. Kulturní aktivita

Na počátku 18. století byly redukce na kulturní úrovni, která převyšovala většinu měst v regionu. Důvodem úspěchu byla vzdělanost a vysoká kulturní úroveň jezuitských *patres* na straně jedné a mimořádná dovednost a zručnost indiánů na straně druhé.

Mnoho práce bylo odvedena na poli jazykovědy. Odlišné dialekty různých kmenů byly sjednoceny v obecné řeči *guaraní*, jejíž slovník a gramatika byly vydány spolu s prvním katechismem v této řeči. Redukce provozovaly vlastní tiskárnu od roku 1695 (Buenos Aires si tuto vymoženost dopřálo až v r. 1780). V redukcí sv. Kosmy existovala astronomická observatoř, jejíž teleskop a potřebné zařízení sestrojil bratr Bonaventura Suarez (první astronom narozený v Jižní Americe) ve spolupráci s indiánskými kováři; pouze čočky byly přivezeny z Evropy. Jeho studie byly v Evropě dobře známy a díky nim se Suarezovi nadřizovali rozhodli poskytnout mu ještě lepší vybavení. Jeho dílo *Lunario de un siglo* z roku 1745 se do roku 1856 dočkalo 4 dotisků.

Ve škole se děti učily v jazyce guaraní číst, psát a počítat. Španělštinu se učili jen ti, kteří měli studijní předpoklady a kteří byli obecně určeni pro úřední kariéru. Poté co získali všeobecný základ, vyučili se podle svého přirozeného tíhnutí k řemeslům. Patres provázeli děti v určitém věku dílnami, aby si mohly vybrat řemeslo, ke kterému pocítovaly zvláštní sklon. Povolání mělo být

určeno přirozenými vlohami. Podobně probíhalo i vzdělávání dívek, jen na kurzy čtení, psaní a počítání, navazovala výuka šití, vyšívání a vaření.

Jezuité byli indiány zasvěceni do tajů léčivých bylin rostoucích v oblasti, takže mohli rozvíjet i své medicínské znalosti. V Candelarii vznikla lékárna zajišťující léčiva pro všechny redukce. V r. 1702 přijel do redukci bratr Pedro Montenegro, který před vstupem do řádu pracoval po 32 let v Královském špitálu v Madridu, a který se stal nejznámějším lékařem v redukcích. Mimo jiné publikoval ve španělštině a v *guaraní* knihu o chirurgii, obecném lékařství a farmakologii. Díky němu vznikly během prvních desetiletí 18. stol. ve dvou redukcích nemocnice.

Rozvoj zaznamenaly rovněž umělecké obory – stavitelství, sochařství, malířství, hudba i divadlo. Zejména však hudba měla privilegované postavení, neboť hrála klíčovou roli v akulturaci Indiánů. Když první jezuité pronikali do oblasti kmenů Chiquitos a Guaraní, všimli si, že jinak bázliví indiáni ztrácejí svůj ostych, kdykoliv na svých lodích zpívají duchovní písně. Jak uvádí Chateaubriand v *Duchu křesťanství*, „indiáni upadli do sladké pasti, sestoupili ze svých hor, přicházeli na břehy řek, aby lépe slyšeli svůdné tóny, a mnozí skákali do vody a plavali za zázračným členem“. Podle některých se dokonce struktura indiánského státu zrodila právě díky hudbě, neboť dříve rozptýlení indiáni se začali sdružovat v neposlední řadě právě kvůli společnému zpěvu.²⁷

Každá misie měla svůj sbor a orchestr, limitovaný počtem 40, neboť zájemců bylo příliš mnoho. Hudba byla často evropského původu, *patres* však často spojili texty lyriky indiánů s nápěvy lidových písní ze své vlasti. Hudbou se dařilo přemáhat i nepříliš vysokou pracovní morálku. Když muži odcházeli na pole, pochodovala před nimi kapela hudebníků, za doprovodu hudby obdělávali pole, káceli stromy a stavěli budovy, s hudbou v poledne jedli a s hudbou se zase večer vraceli do svých vesnic.

5. O bohatství chudých

Položíme-li si otázku, díky jakým okolnostem mohla fungovat tato zvláštní ekonomika, můžeme vyjít od ekonomického pohledu na jednotlivce. Indiáni nevyhovovali jednomu z dnešních předpokladů o chování člověka, na nichž stojí ekonomie, a to axiomu nepřesycenosti. Tento předpoklad říká, že lidé preferují větší množství statků před menším, že dodatečné získání jakékoliv ekonomické komodity má vždy za následek zvýšení užítu jednotlivce. Zkušenost (nejen) z indiánských redukci však ukazuje, že toto pravidlo je v praxi limitováno životním stylem na straně jedné a na straně druhé je regulováno úsilím potřebným k získání daného množství komodity. Indiáni byli uvyklí vyvíjet jen nezbytně nutné množství úsilí, které bylo nutné k obživě a zabezpečení základních potřeb. Od této skutečnosti se pak odvíjelo uspořádání hospodářského i společenského života.²⁸

27) Fülöp-Miller, René. *Moc a tajemství jezuitů: kulturní a duchovní dějiny*, s. 342.

28) O podobném jevu se zmiňuje např. Polanyi v knize *Velká transformace*, s. 165-7.

Vše, co bylo na redukcích svérázné, vzniklo jako reakce na vnější podněty. Indiánské osady byly izolovány, aby indiáni nebyli demoralizováni kontakty s bělochy. Armáda se vyvinula v souvislosti s nájezdy portugalských banditů, politická autonomie a zvláštní status byl potvrzen díky vývoji politické situace v Evropě, veřejné vlastnictví se stalo základem hospodářství redukcí poté, co se ukázalo, že soukromé hospodaření nedokáže zabezpečit všechny potřeby komunity.

Jezuité neusilovali o společnost, v níž by plánovitě odstraňovali soukromé vlastnictví a zaváděli kolektivní formy hospodaření. Pouze se postupným vývojem dopracovali ke kombinovanému ekonomickému systému, který respektoval přirozenost indiánů a zároveň dokázal zabezpečit základní potřeby společenství.

Z hlediska vlastnických práv se jednalo o specifickou kombinaci vlastnictví soukromého a veřejného, které na jedné straně navazovalo na indiánské tradice hospodaření a soužití v komunitě, zároveň se vyhnulo obtížím spojeným s uskutečňováním zásad rovnosti prostřednictvím přerozdělování. Každý uspokojoval své základní potřeby vlastní prací a úměrně svému úsilí. Na jedné straně skýtal přiležitost podnikavým jednotlivcům k rozvoji jejich dovedností, na druhé straně těm ostatním dával tento model to, co chtěli nejvíce – osvobození od hladu a od nouze. Z dnešního hlediska byl ideálním uskutečněným sociálně spravedlivého systému, resp. uskutečnění podmínek, za kterých mohou lidé vést ve svobodě dobrý život. Kromě spravedlnosti výkonu a zajištění sociálně-kulturního minima všem, kteří si na obživu nemohli sami vydělat, poskytoval i rovnost šancí, tj. možnost rozvoje schopností a kvalifikace u všech obyvatel. Jezuitům se tedy jejich cíl – vytvořit společenství, jehož členové mohou žít životem dobrých křesťanů – podařilo naplnit. A právě tento skromný cíl, neusilující o blahobyt či nadstandardní materiální zajištění, napomohl k úspěchu. Mohli bychom to nazvat paradoxem chudoby. Opakovaně se totiž ukazuje, že společenství uvnitř fungující tržní ekonomiky, jejichž členové respektují svoji nemajetnost výměnou za základní existenční zajištění, tj. společenství, v nichž typy a stupně vlastnických práv jsou rozloženy tak, aby nedocházelo k velkým rozdílům v majetku, mají tendenci jako celek bohatnout, neboť vytvořený produkt připadá celku²⁹.

Jedním z problémů takovýchto komunit bývá problém *černého pasažéra*. Z užívání statku nebo služby nelze vyloučit toho, kdo se nepodílí na nákladech spojených s těmito statky nebo službami, takže dotyčný se „veze“ jako černý pasažér. V kolektivních ekonomikách pak spočívá problém černého pasažéra v tom, že jednotlivec se domnívá, že na jeho pracovním výkonu tolik nezáleží, protože mu přece připadne obvyklý podíl z celkového výnosu práce všech, přičemž celková výše výnosu nemůže být zřetelně zkrácena výpadkem pocházejícím z nedbalosti daného člověka. Tento problém jezuité odstranili tím,

29) Typickými příklady jsou kláštery, které poskytují svým mnichům základní existenční zajištění a zároveň získávají produkt jejich celoživotní práce.

že povinnost zajistit si základní prostředky pro obživu připadla každému jednotlivci prostřednictvím *amambae*. Pracovní povinnost na *tupambae* zase sloužila jako nejjednodušší a nejefektivnější způsob zdanění v bezpečné ekonomice a zajišťovala hmotné zajištění chodu redukci. Jezuité se tedy dokázali vypořádat za daných okolností s problémem černého pasažera, zároveň dokázali získat prostředky pro zabezpečení veřejných služeb.

Když se americký ekonom Thies v roce 2000 věnoval otázce ekonomické udržitelnosti různých komun, které vznikaly v Severní Americe, všiml si, že trvalou existenci mají jen ty komunity, které jsou úzce spojeny s náboženstvím³⁰, vyžadují určitý závazek (vědomé a dobrovolné omezení osobní volby, např. abstinence či vegetariánství) a umožňují v určité míře soukromé vlastnictví.

Tyto předpoklady indiánské redukce zcela naplňovaly. Jejich hlavním cílem byla snaha o evangelizaci a touha umožnit indiánům žít dobrým životem. Prostředkem pak bylo zavedení postupů, které dokázaly propojit přirozené zvyky indiánů s postupy nutnými pro zajištění životaschopnosti nově vytvářených společenství. Redukce tak byly vystavěny na nezvyklých základech. Jezuité neusilovali ani o bohatý stát chudých lidí jako merkantilisté, ani o chudý stát bohatých lidí jako (pozdější) liberálové, ale – s ohledem na přirozené rovnostářství života indiánů – začali budovat chudý stát chudých lidí, který postupně poskytl svým obyvatelům dobrou úroveň blahobytu.

Nám se pravděpodobně nepoštěstí žít v takovém státě, neboť jsme spíše ideovými následníky španělských dobyvatelů než jihoamerických indiánů, a pokusy zavádět principy Slunečního státu do celé společnosti jsou nutně odsouzeny k neúspěchu. Avšak zkušenost s indiánskými redukcemi nám přesto může poskytnout jisté poučení: I když nemusíme pro bohatství žít, můžeme bohatství vytvářet.

Literatura u autora.

30) Navazuje tak na R. Fogartyho, který konstatoval, že úspěšné utopické osady jsou většinou náboženské, což ovšem neodrazuje sekulární stoupence komuny od nových a nových projektů.

Co nového v přírodních vědách**Geopatogenní zóny a lidské zdraví**

VLADISLAV NAVRÁTIL

Úvod

S výrazy jako *astrologie*, *telepatie*, *telekinéze*, *minulé životy*, *mimosmyslové vnímání*, *homeopatie*, *virgule*, *pendulum*, *léčitelství*, *aura*, *geopatogenní zóny* atd. se často setkáváme ve spojení s přírodními vědami a medicínou. Není zcela vyloučeno, že skutečně některé z nich nejsou pouhými artefakty a lze je považovat za přírodní jevy (např. Kirlianovy obrazce) nebo je lze v omezeném měřítku využít v medicíně (homeopatie, léčitelství). Virgule odedávna sloužila k vyhledávání zejména vodních zdrojů a nerostů a zdá se, že přes různé pochybnosti funguje stále. Avšak základní chybou všech, kteří se zabývají těmito „jevy“ (dále je budeme označovat jako „parapsychologické jevy“ a ty, kteří se jimi zabývají „parapsychology“), je snaha dát jim zdání vědy a vědeckého bádání, aniž projdou dlouhodobým a často strastiplným stadiem hromadění experimentálních poznatků, vytvářením prvních pracovních teorií, jejich ověřováním, vytvářením teorií dokonalejších a opětným experimentálním prověřováním a tak dále až k úplnému vyřešení problému. To však parapsychologové velkoryse pomínou, vytvářejí okamžitě finální kvalitativní teorie, kterými vše zázračně vysvětlí (dlužno poznamenat, že každý parapsycholog vytváří zpravidla svoji vlastní teorii). Právě v této snaze o snadné a nezodpovědné vyřešení problému lze spatřovat nevědeckost a nemorálnost jejich jednání.

Pokud se parapsychologové scházejí na konferencích a tam se navzájem přou, jsou celkem neškodní. Pokud však svoji činnost a ohlupování lidí provádějí za peníze (nejdéle to dělají, a to stále s úspěchem astrologové) nebo pokud léčitelé záměrně odrazují důvěřivé pacienty od léčeni klasickou medicínou, stává se jejich činnost škodlivou zdraví lidí (nemluvě o jejich peněženkách).

Dále si ukažme na příkladu tzv. geopatogenních zón rozpor mezi vědeckým a nevědeckým přístupem k řešení jednoho z uvedených parapsychologických „jevů“.

Charakter vědeckého způsobu získávání poznatků

Chceme-li podrobněji popsat nevědecké postupy některých parapsychologů, musíme vyjít z exaktní definice vědy a vědeckého bádání. Tomuto tématu je mimo jiné věnována významná kniha Hendelova [1]; zde uvedme pouze některé její závěry. Pod pojmem věda lze podle uvedeného autora chápat

- soubor systematicky seříděných poznatků o určité tématické oblasti,
- proces generování těchto poznatků podle určitých pravidel.

Za základní složky kvantitativního výzkumu v oblasti přírodních věd lze pokládat

- formální vyjádření tvrzení, které má vysvětlit vztahy v reálném světě – *teorie*,
- dedukce, tj. očekávání vztahů mezi dvěma proměnnými – *hypotéza*,
- měření,
- testování hypotézy,
- vztahování výsledků testování zpět k teorii – *verifikace*.

Kvalitativní výzkum má poněkud jiná pravidla, ale i zde je podobně jako v případě kvantitativního výzkumu kladen důraz na ověřování teorie v praxi (což parapsychologové zásadně nedělají).

Dále se pokusíme na příkladu údajné existence geopatogenních zón (dále jen GPZ) a jejich vlivu na zdraví člověka ukázat nelogičnost tvrzení „objevitelů“ tohoto „jevu“. Nejdříve uvedeme tvrzení parapsychologů a následně je vyvrátíme pomocí jednoduchých argumentů, plynoucích z pozorování reálných objektů a situací.

Geopatogenní zóny

Tvrzení 1: Jedno ze základních tvrzení parapsychologů se opírá o údajnou skutečnost, že již v dávné minulosti panovníci a stavitelé měst a vesnic zakazovali stavět obytné budovy v místech geopatogenních zón. Například ve starověké Číně prý císař Kung Yu zvláštním výnosem zakázal stavbu domů v místech tzv. dračích žil (tj. GPZ).

Spor: Pokud by tomu tak skutečně bylo, musela by starověká a středověká města obsahovat četné proluky mezi jinak hustou zástavbou. Ve skutečnosti tomu tak není; každý, kdo navštívil takové město, ví, že starověká a středověká města byla stavěna jako těsný konglomerát budov, postavených jedna těsně u druhé, s velmi úzkými uličkami.

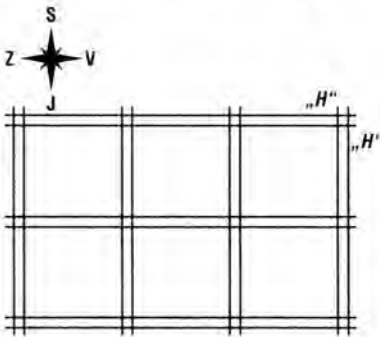
Tvrzení 2: Existuje několik druhů geopatogenních zón:

1. GPZ, související s podzemními vodními toky,
2. Hartmanovy pásy (GPZ),
3. Curyho pásy (GPZ),
4. GPZ související s geologickými anomáliemi (zlomy v zemské kůře).

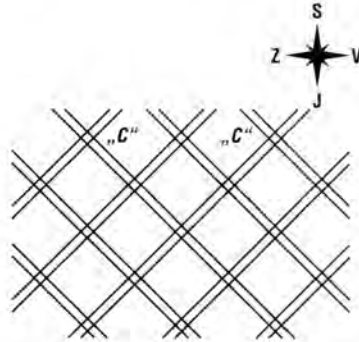
Ad1: Podzemní vodní toky (voda v nich pomalu prosakuje horninou) lze detekovat objektivními metodami (například gravimetry). Parapsychologové uznávají pouze vyhledávání pomocí virgule. Kupodivu se výsledky obou metod často shodují, což je využíváno v praktické geofyzice. Bohužel se tomuto problému dosud nikdo nevěnoval soustavně vědecky.

Ad2: Hartmannovy pásy (MUDr. Ernst Hartmann: Die Krankheit als Standortproblem). V tomto případě se údajně jedná o „stožaté VKV elektromagnetické vlny kosmického původu se zahuštěnými ionty sodíkového záření z atmosféry“. Hartmannovy pásy směřují od severu k jihu a od východu k západu (obr. 1), jejich šířka je cca 30 cm a jsou od sebe vzdáleny cca 6 m.

Ad3: Curyho pásy (MUDr. Manfred Cury: Die Schlüssel zur Leben) jsou orientovány od SV k JZ a od SZ k JV (obr. 2). Jinak jsou podobné pásům Hartmannovým s tím rozdílem, že se jedná o „horizontálně polarizované elektromagnetické záření vlnové délky 11-21 cm“.

Obr.1. Hartmannovy GPZ

Obr. 2. Curryho GPZ

Měření a mapování Hartmannových a Curyho GPZ lze provést pouze pomocí virgule, neboť lidské tělo je údajně velmi citlivé na změnu elektromagnetického pole.

Spor: Současné fyzikální poznání dospělo k závěru, že existují čtyři základní interakce:

- gravitační interakce,
- elektromagnetická interakce,
- slabá jaderná interakce,
- silná jaderná interakce.

Poslední dvě interakce nelze mimo hranice atomu detekovat. Gravitační interakce je velmi slabá (přesto je hojně využívána astrology) a k vysvětlení vlastností GPZ tedy zbývá interakce elektromagnetická. Je pravda, že například lidské oko je schopno zaregistrovat jednotlivá světelná kvanta. Je však rovněž pravda, že byly zkonstruovány přístroje schopné měřit fyzikální veličiny s velmi vysokou přesností. Příkladem je měření rychlosti světla c na deset desetiných míst, měření náboje elektronu e , atomové jednotky hmotnosti u ap. ($c = 2,997924580 \cdot 10^8 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$, $e = 1,6021892 \cdot 10^{-9} \text{ C}$, $u = 1,6605655 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$). Proto by bylo jistě mnohem objektivnější a důvěryhodnější zjištění a změření

Hartmannových a Curyho pásů pomocí některé z objektivních fyzikálních měřících metod. Například Curyho pásy mají představovat elektromagnetické záření vlnové délky 11-21 cm, což jsou typické rádiové vlny.

Tvrzení 3: V místech, kde se GPZ navzájem protínají, je jejich vliv na živé organismy znásoben. Semena rostlin zde hůře klíčí, rostliny hůře rostou, na stromech se vyskytují typické boulovité útvary. Některá zvířata (psi, koně, skot, hlodavci atd.) se takovým místům vyhýbají a neuléhají tam. Naopak jiná zvířata (kočky, sovy, hadi aj.) je vyhledávají. Lidé, kteří v takových místech žijí delší dobu, onemocní prakticky všemi významnějšími nemocemi, včetně rakoviny.

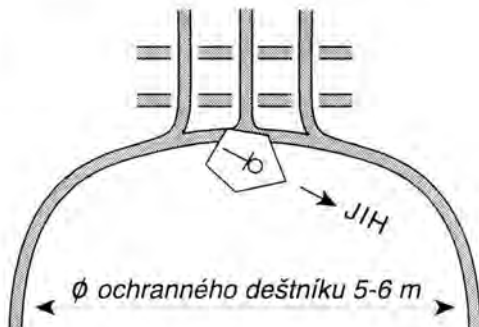
Spor: Při běžném i detailním pohledu na obilné pole, trávník nebo golfové hřiště bychom měli pozorovat zhruba šachovnicový výskyt míst s horší klíčovostí semen a s živořícími rostlinkami. To však nepozorujeme. Například na autorově zahradě, která má plochu 1000 m² by mělo být cca 30 průsečíků Hartmannových GPZ a stejný počet průsečíků Curyho GPZ. Pokud se některé z nich kryjí, bude jich méně než 60, ale vždy více než 30. Podobně nepozorujeme v krásně vzrostlém lese pravidelný a častý výskyt nádorů na stromech.

Co se týká citlivosti zvířat na GPZ, prováděl autor celý rok pokus s přemístováním pelíšku trpasličí jezevčice Anety z Dědickeho mlýna po celém prostoru obývacího pokoje a kuchyně (kde by měly být minimálně 3 průsečíky GPZ) a nepozoroval u ní žádnou nechuť k některé konkrétní poloze pelíšku. V tomto případě se jistě nejedná o seriózní pokus (ten by musel být prováděn s velkým počtem zvířat po mnohem delší dobu), ale je jím naznačen způsob, jakým by měla být podobná smělá tvrzení ověřována.

I vliv GPZ na zdraví člověka by měl být ověřován podobně seriózně, neboť v tomto případě hraje roli migrace obyvatelstva, průměrný věk lidí, dědičné sklony k nemocem atd.

Pětiúhelník s Nilským křížem

Obrázek znázorňující funkci pětiúhelníku s NK tak, jak ji vidí senzibilní člověk.

Systém pětiúhelníku s Nilským křížem je vsunut do pevného obalu z papíru. Taktó upravený systém se zavěsí na niti pod strop pokoje a nasměruje se špičkou na jih. Instalaci provedeme v místě nejsilnějšího křížení zón. Tím se vytvoří silné ochranné pole, jak je to znázorněno na obrázku.

Obr. 3. Jeden z nejkurióznějších „odstiňovačů“ GPZ.

Tvrzení 4: Geopatogenní zóny lze odstínit (např. Al, Cu, Ag fóliemi, ale i listy kapradin apod.). Materiály po čase „nasáknou“ zářením z GPZ a je třeba je vyměnit.

Spor: Toto tvrzení je ryze pragmatické, neboť výměnu odstíňujícího materiálu provádí opět kvalifikovaný psychotronik, a to za tučný obnos (je s podivem, že každý podvod je trestný, tento však je zákonem zřejmě nepostižitelný). Odstíňující materiál má různé kuriózní tvary (obr. 3) i názvy a stínící schopnost je testována pouze pomocí virgule (jinak prý to nelze!).

Závěr

Na závěr se pokusme odpovědět na otázku, zda skutečně mohou existovat geopatogenní zóny.

- a) Hartmannovy a Curyho zóny nebyly objektivně prokázány, ač v současné době existují velmi přesné experimentální metody schopné jejich přítomnost prokázat. Podle jejich průběhu by vzdáleně mohly souviset s magnetickým polem Země. To je však objektivně měřitelné s velkou přesností fyzikálními přístroji (měření pomocí virgule je subjektivní a nereprodukovatelné).
- b) Proces stínění GPZ vykazuje prvky šarlatánství, je diletantský a zaměřený pouze na finanční efekt.
- c) Vliv GPZ na zdraví rostlin, živočichů a lidí nebyl nijak objektivně prokázán.
- d) Jediná možnost skutečné existence něčeho, co by mohlo vzdáleně připomínat GPZ, souvisí s geologickými zlomy v zemské kůře. Ty mohou být zdrojem radonu, transportovaného na povrch buď difúzně podložím, nebo unášeného spodní vodou [4,5]. O radonu a o produktech jeho rozpadu je prokázáno, že mohou způsobit rakovinu plic (ale žádnou jinou nemoc).

Literatura:

- [1] HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum*. Portál, s.r.o., Praha 2005
- [2] <http://www.jakaproc.cz/Stranky/ozivote.html>
- [3] <http://www.kpufo.cz/portal/view.php?cislocianku=2006080201>
- [4] Navrátil, V.: *Radon a zdraví člověka*. Universitas, Brno: Masarykova univerzita, 2004, 3, s. 45 - 49.
- [5] Navrátil, V.: *Radiation, Radon and Human Health*. In *Care of Educational Institutions about Children Health*. I. Saint Petersburg: Ministerstvo vzdělávání a vědy Ruské federace. Petrohradská asociace valemologů, 2006, s. 79-81.

Potíže s češtinou

Různé významové motivace synonym pro ‚záchod‘

MILAN JELÍNEK

U synonym často pozorujeme, že bývají po stránce významové různě motivována. Činí nám to často potíže při překládání a ovšem také při učení se cizím jazykům. Nevím, zdali nepohorším některé čtenáře a čtenářky mého článku, když volím jako příklad pro rozdílnost významových motivací v češtině synonyma slova *záchod*. Různé významové motivace má jak označení místnosti, kde se vykonává tělesná potřeba, tak i nadávka, která vznikla zřejmě vztahením původního významu na nějakou nevhodnou osobu nebo věc.

Začneme nejběžnějším slovem *záchod*. Pojmenování bylo zvoleno podle jisté odlehlosti místa, jak na to ukazuje předpona *zá-*. Substantivum *záchod* je odvozeno od slovesa *zacházet* a jeho nový význam vznikl posunutím děje na místo, kam děj směřuje. Protože se slovo *záchod* řadí mezi výrazové prostředky, které souvisí s kulturním chováním člověka, neužívá se ho obyčejně jako nadávky. Je možné, že podnět k jeho vytvoření dala starší německá slova *Abort*, *Abtritt*, z nichž první v podobě *aport*, ovlivněné německou výslovností, udržovalo se jako vulgární název záchodu ještě v dobách první československé republiky. Na souvislost českého a německého slova ukazuje čes. předpona *zá-* a něm. *ab-*.

K citovaným výrazům můžeme přiřadit italské slovo *ritirata*, vytvořené od slovesa *ritirare* (nebo od reflexivní varianty *ritirarsi*). V češtině byla jeho hlásková podoba upravena na *reterát* asi v době barokní. Počáteční *re-* mohlo být přejato z němčiny nebo si tak upravila slovo hláskovou asimilací přímo čeština. *Reterát* byl označen podle místa, kam se člověk stáhl, *záchod* byl tedy s ním významově příbuzný. Italští etymologové pomyšlejí na souvislost s francouzským slovním spojením *cabinet de retraite*, které je starší než termín italský. Novodobé české slovníky upozorňují nejen na zastaralost slova *reterát*, ale i na jeho užívání jako nadávky. Snad nás překvapuje, že si čeština vypůjčila slovo z dosti vzdálené italštiny. Takových případů je však v oblasti hmotné kultury celá řada. České země měly zřejmě čilé styky se severní Itálií a je také možné, že se italská slova dostávala do naší řeči z jazyka italských řemeslníků a vojáků, kteří v českých zemích pobývali.

Pro hromadný, obyčejně otevřený záchod, jaký si vykopávali vojáci nebo různí táborníci, čeština si osvojila internacionální slovo *latrina*. Je doloženo už před 16. stol. v latině a z ní se rozšířilo do jazyků západní Evropy. Ve vojenském prostředí proniklo i do češtiny a v zúženém významu se dochovalo dodnes. Původně znělo **lavatrina*. Bylo odvozeno od slovesa *lavare* 'umývat

(se), koupat (se)'. Slovo *lavatrina* znamenalo původně asi místo, kde se vojáci nebo vůbec nějací pracovníci koupali.

K tomuto druhu označení, které ukazuje na odloučenost záchodu od místa pobývání pracovníků, patří i latinský výraz *locus privatus*. Do češtiny bychom jej přeložili asi jako 'odloučené místo'. Je doložen v řadě evropských jazyků přinejmenším od doby barokní, a to obvykle bez substantiva *locus*. Ve slově *privát* pak došlo k hláskové úpravě *privít*. Pojmenování záchodu se vytratilo, ale slovo zůstalo zachováno jako drsná nadávka, kterou označujeme nějakou záporně hodnocenou bytost nebo věc.

Příklady expresivního užívání slova *privít* si můžeme vypůjčit ze Slovníku spisovného jazyka českého: nikdo to těm *privítům* [=nacistům] nenařizoval (Norbert Frýd); kladívko mně překáží, zatracený *privít* (Karel Poláček).

Dnes se záchody, obvykle mají-li splachování, označují anglickým zkratkovým slovem WC. Proč se v českém prostředí prosadila anglická zkratka? Asi šlo zpočátku o vznešenější pojmenování a pak už o zvyk. Aspoň že se zkratka WC vyslovuje podle české abecedy [vécé], nikoli podle anglické [wisi] nebo dokonce [dabljúsi]. Zkratka vznikla z anglického výrazu *water closet*, který neznamená 'uzavřená voda', jak soudí Slovník spisovného jazyka českého, ale 'uzavřená komora s (tekoucí) vodou'. Chceme-li se česky vyjádřit explicitněji, můžeme navrhnout výraz *splachovací záchod*.

Anglický název se v evropských jazycích redukoval na slovo *klozet* (angl. *closet*) a čeština tyto jazyky následovala. Tvrdé zakončení anglického slova (na *-et*) rozhodlo o jeho zařazení k mužskému vzoru *hrad*. Pod vlivem nářečí slyšíme někdy *klozet* v podobě *glozet*, ale tuto výslovnost pocítujeme jako nespisovnou.

V 19. stol. se přihlásila o slovo francouzština. V ní se původní zdvojnásobení *toilette* s významem 'plátýnko' užívala už v 16. stol. k označení plátna prostřeného v uzavřené místnosti na zvláštním stolku a pak k pojmenování tohoto stolku. Rozšířením významu nabylo slovo *toilette* také významu 'úprava zevnějšku'. A odsud už nebylo daleko k pojmenování místnosti sloužící k takové úpravě a později i k označení záchodu. Vidíme, že cesta od malého plátna k záchodu je dost složitá a že francouzština dodala některým evropským jazykům, češtinu nevynechávajíc, nový výrazový prostředek. O tom, že se v našem jazyce dost rozšířil, svědčí počestění jeho pravopisu na formu *toaletu*. Zachovávání původní pravopisné podoby *toiletta* pocítujeme dnes jako zastaralý způsob písemného zaznamenávání tohoto slova.

Připojme ještě poznámku, že z němčiny pochází vulgární pojmenování *hajzl*, vzniklé z deminutiva *Häusl* 'domeček'. Podle svého původu se zdá neškodné, ale jeho užití se ve všech případech pocítuje jako vulgarismus.

Kultura a umění

Abstraktní sochařství mezi dvěma světovými válkami

JAROSLAV SEDLÁŘ

V roce 1908 vydal Wilhelm Worringer v Mnichově tiskem svou disertaci *Abstraktion und Einfühlung*, která předznamenala pro dvacáté století charakteristický znak moderního umění – abstrakci. Vztahovala se k vnitřnímu světu člověka. Byla výrazem západních vztahů, relací mezi činiteli subjektivními a objektivními.

V zásadě existují dvě základní linie abstraktního umění. Pro první je výchozím bodem příroda, kterou umělec převádí do abstraktního znaku, nahrazujícího předmět reality předmětem výtvarným, pro druhý – a tu máme co do činění s čistou abstrakcí – umělec tvoří formy, které nemají žádný bezprostřední vztah k přírodě, je na ní nezávislý. Ze svazku s těmito dvěma postoji, které odpovídaly ve velmi volných vztazích skutečnosti dvěma rozvojovým fázím abstraktního umění, vyplývá celý terminologický spor, a to hlavně z různého způsobu interpretace samotného termínu abstraktní umění.

Zpočátku se užívalo povšechného názvu abstraktní umění. Ale v Rusku Malevič a Rodčenko razili termín „bezpředmětné umění“, k němuž se hlásili i další umělci – Vasil Kandinský, Piet Mondrian a dadaisté ze skupiny pracující v Curychu. Ti všichni si pomáhali v té době termínem abstrakce, mluvili o abstraktním umění, o abstraktních formách i předmětech. V roce 1930 však Theo van Doesbourg, vycházející ze základu, že název abstraktní umění neodpovídá aktuální situaci, zavedl nový termín – konkrétní umění. Opíraje se o doslovný význam slova abstrahovat, uvažoval, že vymezení pojmu abstraktní umění lze vztahovat pouze na počátky fáze rozvoje moderního umění, kdy to byly tzv. vyabstrahované obrazy z prvků reality. „Naše malířství,“ objasňoval, „je konkrétním malířstvím a ne abstraktním, protože máme už za sebou oblast bádání i spekulativních výzkumů. Sledujice uměleckou čistotu, byli jsme rozhodnuti oddělit přírodní formy zakrývající výtvarné formy, které jsou uměním. Konkrétní malířství není abstraktní, protože nic není konkrétnější než linie, barvy, plastika. Je to konkretizace tvůrčího ducha.“

Od van Doesbourga převzali koncepci konkrétního umění mj. Hans Arp, Max Bill, v pozdních letech svého života Kandinský a celé skupiny umělců v Itálii, ve Švýcarsku nebo v Americe. Někteří američtí teoretici a teoretici v Anglii užívali termín bezpředmětné malířství (non-objektive art) a abstraktním uměním nazývali, stejně jako Arp, umění stojící na hranici mezi figurativností a nefigurativností. Podobně ve Francii se objevil pokus oddělit umění abstraktní od nefigurativního (l'art non-figurativ). Objevila se i jiná pojmenování – umění nepředstavující, absolutní apod.

Pozoruhodné stanovisko v této souvislosti zaujal Pablo Picasso, který v rozhovoru s Christianem Zervosem v roce 1933 tvrdil, že rozlišovat mezi uměním figurativním a nefigurativním je zbaveno smyslu, protože neexistuje obraz bez figury. „Osoba, předmět, kolo – všechno to jsou figury; mají na nás intenzivní, silný vliv. Jedny jsou bližší našemu citovému vzrušení, jiné se obracují spíše k intelektu.“

Jisté je, že příklon k abstraktnímu umění stojí na počátku umění 20. století a je východiskem umělců proti renesanční tradici a tradici řecko-římské. Nebylo však ihned přijato. Naopak došlo k ostrým sporům mezi umělci a teoretiky i kritiky. Pierre Bonnard prohlásil, že abstraktní umění odporuje podstatě západní kultury a Daniel Henry Kahnweiler, tiskový mluvčí a prodavač kubistických obrazů, tvrdý odpůrce abstraktního umění, tvrdil, že abstraktní malířství je povrchně dekorativní, je „barevně ploché a pod ním nic dalšího není“. Široký ohlas našel názor, že abstraktní umění je mystifikací a zároveň ignorací a snobismem. Jisté je, že bylo cizí evropskému kulturnímu okruhu, protože už karolínská renesance svými návraty k antickému starokřesťanskému umění zamezila nadvládě abstrakce, která prošla Evropou v době stěhování národů a vyvrcholila v Irských rukopisech.

Moderní umění se zajímalo o umění jiných kulturních okruhů – o umění japonské, polynéské a černošské, o umění prehistorické, lidové nebo o umění současných primitivů, tedy o umělecké projevy, které, jak to skvěle vyjádřil Malraux, předtím nebyly vůbec viditelné, ba o ně nebyl vůbec žádný zájem. Moderní umělci je začali objevovat až tehdy, kdy v nich nacházeli tytéž problémy, jaké stály před nimi. Tak začal odklon od staletého uměleckého kánonu. „Naše tradice – pokud je potřebujeme – to jsou velké epochy, primitivové, Egypťané, archaičtí Řekové, umění lidové“, psal Fernand Léger.

• • •

Už v počátcích nefigurativního umění připadají první experimenty v oblasti abstraktního sochařství na roky 1914-1918 a vážou se na jedné straně na tvorbu ruských konstruktivistů a umělců činných v holandské skupině De Stijl, na druhé straně souvisí se sochařskou tvorbou Brancusiho, kterého považujeme za tvůrce organické abstrakce. Oba dva rozhodující proudy abstraktní plastiky – proud abstrakce geometrické a proud abstrakce organické – nadále trvají a rozvíjejí se i v meziválečném období.

Na západě realizovali geometrickou abstrakci dva umělci svázaní se skupinou De Stijl – van Doesburg a Georges Vantongerloo. Vantongerloo se počítá k předchůdcům abstraktní plastiky; jeho vůbec první úplně abstraktní výtvoři vznikly už roku 1917 (*Sférická konstrukce*, 1917; *Vzájemné vztahy mas*, 1919). Jeho práce měly silně ovlivnit především architekturu. Po krátkém pobytu v Bruselu se přestěhoval do Mentonu (1919), od roku 1927 žil v Paříži. R. 1921 opět opustil skupinu De Stijl, o tři roky později vydal knihu *Die Kunst und ihre Zukunft* (Umění a jeho budoucnost). Od roku 1919 tvoří matematické rovnice základ jeho tvorby, což se projevuje i názvech jeho děl. Kromě toho zpracovával plány na most přes Scheldu. V letech 1931-1937 byl prezidentem

pařížské skupiny Abstraction-Création. R. 1938 rezignoval na přímkové prvky, které až dosud odpovídaly principům neoplasticismu, a nejprve přešel od svých přímých linek ke křivkám, které se v jeho díle objevují také v plastikách, a to už v roce 1945. V letech po válce vznikají především plastiky z drátu (*Kosmický prvek*, 1945; *Prvek v prostoru*, 1945, *Atomové jádro*, 1946), ale také konstrukce z bílého a barevného plexiskla. Současně vnáší do svých kompozic, díky zapojení hranolů, světlo, odražené, lomící se nebo rozptýlené v prismau (*Šest barev v prostoru*, 1950; *Proměna světla v barvy*, 1959).

Vantongerloo zůstal v meziválečném období ještě věrný zásadám neoplasticismu a ve svých kompozicích používal vertikály a horizontály. „Umění sochařské,“ psal roku 1919 „je uměním rovnovážných vztahů mezi tělesy a snahami uvést je do estetické jednoty (...) Estetická jednotka bude jistě podstatou pravdy a bude obsahovat rovnováhu života.“ Takové plastiky, které vytvářel od roku 1924 z cementu (*Konstrukce obdélníku vepsaná do kruhu*), nebo pozdější, ze třicátých let (dřevěné, často z mahagonu), sochy, jako např. *Konstrukce* (1931) nebo *9xR/I* (1936), spadají do klasických příkladů té fáze Vantongerloovy tvorby, která po skončení druhé světové války přešla do odmaterializované, a proto zcela svobodné tvorby.

Nejtypičtějšími představiteli geometrické abstrakce byli bratři Naum Gabo a Antoine Pevsner. Teoretickým bodem, východiskem celé jejich sochařské tvorby byl Manifest realismu, který zveřejnili roku 1920. Ve chvíli jeho zveřejnění byly jejich zásady čistě teoretické, protože nebyly ještě doloženy ověřenou tvorbou; ostatně Pevsner předsedlal tehdy na malířství. Plně realizovali své teorie teprve po roce 1920, kdy odjeli z Ruska na Západ. Naum Gabo do roku 1932 pobýval v Berlíně, odkud odešel do Paříže a pak po třech letech do Anglie a v roce 1946 do USA. Pevsner naopak zůstal již trvale v Paříži. Abstraktní sochařství začal pěstovat Naum Gabo. Zpočátku byl pod vlivem kubisticko-geometrických tendencí, stejně jako jeho bratr, a konstruoval figurativní sochy z plastických, celuloidových nebo kovových desek (*Bysta, Hlava dívky*, 1916), ale brzy nato přešel k čistému konstruktivismu, v rámci kterého vytvořil v roce 1920 kinetický objekt (*Kinetická konstrukce*, 1920), jímž plnil teoretický postulát Manifestu realismu, a to požadavek, že novým estetickým činitelem moderního umění je pohyb.

Konstruktivistické koncepce, zprostředkované El Lisickým, Pevsnerem a Naum Gabem do střední a západní Evropy, našly přívržence především v Bauhausu. Jejich hlavním hlasatelem se tam stal Moholy Nagy, který neustále vyhledával nové prostředky výrazu v nejrůznějších oblastech umění. Zaujaly ho zejména možnosti využití světla v sochařství. Výsledkem těchto experimentů byl roku 1922 zkonstruovaný tzv. *Lichtrequisit*, dynamická plastika a stroj zároveň, sestava plastických i kovových spirál a žárovek, perforovaných destiček a kovových tyček, upravených do různých kombinací tvarů, barev a světel promítaných na stěnu. Moholy Nagy využíval světlo a stín také ve svých obrazech a dalších sochách. Takovým svérázným spojením obrazu a sochy byly od roku 1935 sestavované tzv. *space-modulators*, modulátory prosto-

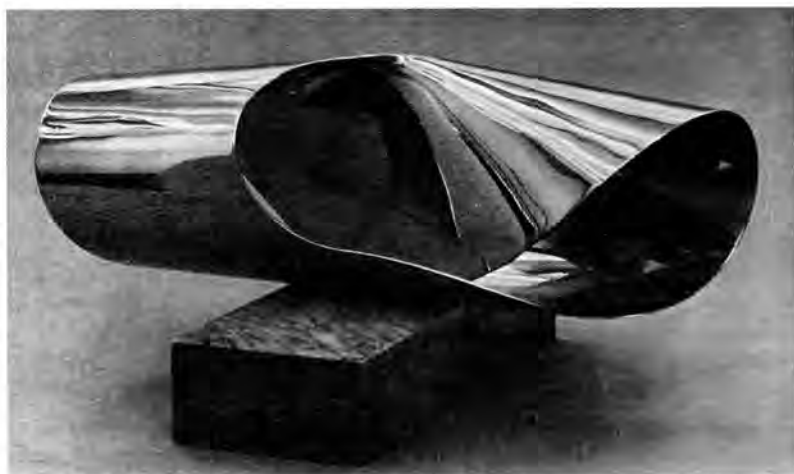
ru, rodu trojrozměrného malířství; jejich autor kladl na sebe vrstvy různých průsvitných materiálů, které pod různými úhly lomily světlo.

Moholy Nagy byl jedním z prvních umělců, které můžeme spojit s kinetismem, avšak nejvýznamnější roli na tomto poli, v době mezi dvěma světovými válkami, sehrál americký sochař a grafik Alexander Calder, který od roku 1930 za svého pobytu v Paříži pod vlivem avantgardních proudů v plastice přešel k abstrakci a vytvářel stability ovlivněné dílem Pieta Mondriana. Ale už v roce 1932, unaven monotónností těchto projevů, přešel ke kinetismu. Nejprve začal tvořit abstraktní kompozice z drátů a kovových destiček, které pečlivě vyvažoval, takže se pohybovaly, zavěšeny v prostoru, pouhým závanem vzduchu. V roce 1933 se vrátil do Spojených států a zřídil si ateliér na ranči ve státě Connecticut. Kolem roku 1938 vznikl celý cyklus statických kompozic z kovových desek a roku 1942 celý cyklus *Konstelaci*. Jsou to rozprostřené komplikovaně pohyblivé kompozice, skládané z různých prvků, koulí, vahadel, zvonků a kladívek, která do těchto zvonků klepou. Od toho okamžiku mobility v Calderově díle převládly, ale v roce 1958 se Calder vrátil znovu ke stabilům, k velkým kompozicím agresivních forem a plechu. Ovlivněn jednak Miróem, jednak Mondrianem, tvořil abstraktní kompozice. Jeho zásluhou je, že vedle rozvoje abstraktního sochařství byl i pionýrem kinetického umění.

Do abstraktního sochařství třicátých let, do tendence expresionistické je zařazován rovněž Julio González, pracující s železem. Umělec, pocházející z Katalánska, zpočátku blízký Degasovi a Rodinovi, potom silně svázaný s kubismem, navazoval na Picassa, ale i na Brancusiho. Už na počátku třicátých let přešel k abstraktnímu sochařství. Jsou to díla, která by bez názvů nebyla čitelná. González v nich užívá silně zgeometrizované tvary, i když ty vycházejí z antropomorfních inspirací.

Proud organické abstrakce, jak řečeno, reprezentuje především Constantin Brancusi, kontinuálně rozvíjející svou tvorbu již od počátku dvacátého století. K němu se řadí také další umělci. Na prvním místě to byl Hans Arp, kterého jsme už poznali jako spolutvůrce dadaismu, ale i představitele vitalismu. Po roce 1930 se stal vedle Brancusiho jedním z těch, kteří nejsilněji reagovali na další rozvoj organické abstrakce. Inspiroval se bohatstvím přírodních forem a spojoval citlivost k přírodě se smyslem pro čistotu abstraktní sochařské formy.

Podobně jako pro Arpa také pro Étienna Hajdu, maďarského sochaře, byl rok 1930 bodem obratu. Hajdu se objevil roku 1927 v Paříži, kde studoval nejprve u Bourdella a pak u novoklasicisty Niclausse. Roku 1930 se blíže seznámil s moderním uměním: působil na něho opět Léger, Gleizes, Delaunay, především ale opět Brancusi i Arp. Zatímco po svém příchodu do Paříže se zajímal především o Rodina, probudil se nyní jeho zájem o románskou statuárnost, zejména o plastiky v Moissacu a Vézelay. Rozšířené cesty ho zavedly do Řecka, na Krétu a do Nizozemí. Zatímco jeho plastiky vzniklé kolem roku 1934 byly abstraktní, složené z jednoduchých, velmi jemných prvků, stával se jeho výraz v nich – snad pod vlivem probíhajících politických událostí –

Max Bill, *Nekonečná smyčka č. 1*, 1947-1949

vznětlivější, tragičtější. Ze třicátých let známe jeho čisté abstraktní plastiky, zdobené oboustranně reliéfním abstraktním ornamentem (*Studium*, 1934). V roce 1939 navázal kontakty s pařížskou galerií Jeanne Bucher a vystavoval tam spolu s Vieira da Silva a Arpádem Szenèsem. Během celé války žil v Pyrenejích a živil se jako sochař mramorář. V osamělosti horského světa se stal jeho výraz střízlivější a hlubší; tam vznikají jeho první plošné reliéfy a hmyzem inspirované plastiky, s kterými se umělec vrátil zpět k předmětnosti. Ale pak opět začíná se sochařstvím blízkým abstrakci, především k abstrakci náznakové. Po skončení války se Hajdu vrátil do Paříže, kde dále rozvíjel své experimenty; šest roků pracoval na velkoformátových sádrových reliéfech. Teprve když našel svůj zcela osobitý styl, začal tyto návrhy přenášet do olova, mědi a hliníku. Příbuzné látky hrály u Hajdu ostatně jen druhořadou roli, protože byly pro něho jen nositeli idejí. Příznačný je v této souvislosti výrok: „Umění začíná tam, kde mizí hmota.“

Hajdu patří mezi ty umělce, kteří dokázali zvládnout perfektně řemeslo a ovládnout zpracování materiálu. Ke své tvorbě využíval kovy (bronz, hliník) nebo vyhledávané materiály – alabastr a mramor. Všechny sochy jsou vypracovány velmi pečlivě, umělec je opracovával celé měsíce.

Díla Hajdu se nacházejí na hranici umění abstraktního a figurativního. Umělec nepracuje jen podle principů stylizace. Vychází z viděného předmětu, který pravděpodobně také určuje umělcovu inspiraci. A ten pak usiluje o to, aby vytvořil kongeniální formu, a jestliže je tato forma přebírána z přírody bezprostředně, pak je zjednodušena úplně maximálně.

Do oblasti abstraktní plastiky v některých okamžicích se obracel i jeden z nejvýznamnějších soudobých sochařů – Henry Moore. Do roku 1930 tvořil výlučně figurativní plastiky, aby se podobně jako Hans Arp nebo Étienne Haj-

Max Bill, **Nekonečná plocha**, 1953-1956

du zapojil také do organické abstrakce. Vycházel rovněž z přírody a z ní odvozoval abstraktní tvary, které uváděl do vzájemných relací, do rovnováhy, rytmu, harmonie nebo do vzájemného kontrastu. Ve třicátých letech vzniká řada soch oblych forem provrtaných oválnými otvory, které podle Moora hrají důležitou roli v soše: „Otvor může mít v soše větší sochařský význam než masivní těleso,“ prohlásil. V letech 1938-1939 Moore vytvořil mnoho zajímavých abstraktních kompozic navazujících na sochařské problémy, které řešili například Naum Gabo a Antoine Pevsner. V těchto dílech usiloval o propojení konstruktivistických idejí s organickou abstrakcí. Patří mezi ně hlavně kompozice s otvory, uvnitř kterých jsou napnuté dráty nebo šňůry, které zdůrazňují rytmus vanoucího vzduchu. Přesto abstraktní plastiky představují v jeho díle pouhé marginálie.

Ve stopách Moorových šla i Barbora Hepworthová, která se s ním setkala již v londýnské Royal Art College. Důležitý byl také její pobyt v ateliéru Constantina Brancusiho v Paříži a poznání díla Hanse Arpa i díla Pieta Mondriana a Naum Gaba. Umělkyně vynikajícím způsobem a dosahovala tak precizního provedení svých soch. Společná jim byla též fascinace prostorem, která se u ní projevovala v práci s plnými a prázdnými formami, oživujícími prostor. Po roce 1934 se téměř veškerá její tvorba stává abstraktní, jen málokdy figurativní. Ve druhé polovině třicátých let, často pod vlivem Pieta Mondriana, dominují geo-

metrické tvary (*Dva segmenty a koule*, 1935-1936). Těsně před vypuknutím druhé světové války, podobně jako Moore, natahuje mezi jednotlivé prvky soch struny a vnitřky tvarů natírá bílou barvou, která jim dodává vzhled maximální perfektnosti provedení a dokonalosti. Podobně pracuje ještě v padesátých letech (*Orfeus*, 1956) nebo vytváří díla z organických forem, s otvory uprostřed (*Skupina dvanácti figur*, 1951).

K organické abstrakci řadíme i Oto Freundlicha, jehož sochy připomínají často kameny ohlazené tekoucí vodou, a další umělce, kteří se nakonec seskupili do dvou významných sdružení, a to představitelů geometrické i organické abstrakce. První z nich byla skupina Cercle et Carré, druhou pak skupina Abstraction-Création. Od třicátých let zaujalo abstraktní sochařství již pevné místo v dějinách moderního umění.

Ve třicátých letech vstupuje na scénu abstraktního umění nová generace mladých umělců. Patří k nim Étienne Hajdu, hlásící se k organické abstrakci, Max Bill, Karl Hartung a Ibram Lassaw, kteří vyznávali abstrakci geometrickou.

Max Bill, narozený roku 1908 ve Winterthuru, vystudoval Uměleckoprůmyslovou školu v Curychu a od roku 1927 až do roku 1929 studoval na Bauhausu v Desavě. Podněty, které tam dostal, měly ovlivnit celou jeho pozdější tvorbu; už tam se zabýval myšlenkou syntézy výtvarných umění, v níž měla dominující roli hrát architektura, jejíž styl měl být určující nejen pro malířství a sochařství, ale také pro všední život. Nadto získal na Bauhausu obligátní řemeslnou výukou základní znalosti o různých materiálech a pracovních technikách. Roku 1930 se usadil jako architekt v Curychu a v následujících letech se uplatňoval také jako malíř, sochař, typograf a tvůrce průmyslových návrhů. Jako umělecký teoretik psal studie o architektuře a malířství, zvláště o Kandinském a Mondrianovi. Při obnově průmyslových forem sehrál příkladnou úlohu. Zatímco na území užitého umění přísně dohlížel na míru a proporce, ve svých volných pracích nechal volný průběh tvůrčí fantazii. Více ještě než v malířství, kde se stále držel příkladu Mondrianova a Vantongerloova, vynalézal v sochařství zcela nové vlastní výrazové formy.

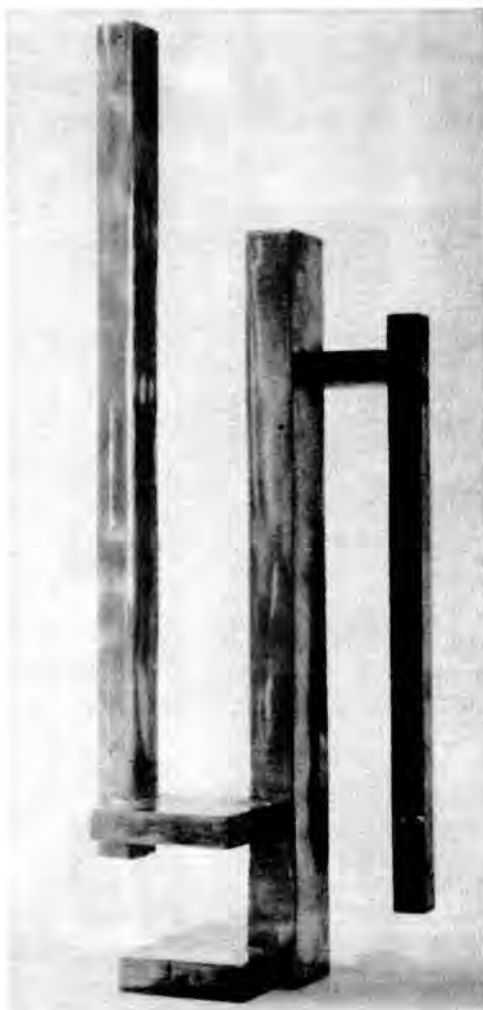
Od počátku Max Bill usiloval o to, zapojit plastiku do prostoru, odejmout jim jejich staticitnost a naplnit je dynamikou. Tak využil pro svou konstrukci z roku 1934 lehké lešení z ocelových tyček a dvou kompozičních prvků, jeden vyklenutý, druhý plochý, které sestavil tak, že mezi nimi mohlo proudit světlo. O rok později zhotovil *Konstruktion mit schwebendem Kubus* (Konstrukce se vznášející se krychlí), jejíž půvab spočívá v protikladném postavení vnitřních a vnějších kontur. Potom vytvářel z trojúhelníků a čtyřúhelníků vzdušné konstrukce, částečně vrstvené jako nepravidelné sloupy, částečně sestavené do odvážně rovnováhy, jako např. *Konstruktion mit dreissig gleichen Elementen* (Konstrukce s třiceti stejnými prvky; 1938/39). Roku 1935 vznikl první model *Unendlichen Schleife* (Nekonečná smyčka), který měl dostat svou konečnou formu po různých peripetiích teprve v roce 1953. Tím Max Bill zavedl do sochařství problém kontinuitního pohybu, který ho pak už zaujal trvale. V letech

1947/48 objevil další téma v *Rhythmen im Raum* (Rytmy v prostoru), plastikách, jež vykazují symetrické uspořádání, nicméně se rozplývají do spleti nekonečných zauzlin, jakmile kolem nich procházíme. Většina těchto prací, provedených v bronzu nebo v mramoru, je velkoformátových a nejlépe vynívá ve volné přírodě. Ale malé návrhy z měděného plechu nebo mědi ukazují ještě zřetelněji mimořádnou preciznost komponentů, ze kterých jsou vytvořeny. Názvy vypůjčené z matematiky (*Šestiúhelník v prostoru se stejně dlouhými stranami*, *Čtyřúhelníková plocha v prostoru se stejně dlouhým ohraničením*) nám dovolují pochopit, do jaké míry jsou základem jeho umění zákon, řád a harmonie. Matematické formulky jsou však jen konstrukční bázi pro díla, jejichž vnitřní pohyb přesahuje viditelnou formu, například *Nekonečná plocha ve formě sloupu*, v podobě úzkého, tenkého proužku měděného plechu, který stoupá kolem osy, nebo *Přechod*, kde se kříží dvě roviny ve výřezu jedné kovové desky. Podobná tendence je patrná po dobu asi deseti let také v jeho malířství: Bill rezignuje na přesně ohraničené kontury a místo toho nasazuje barevné akcenty nebo jistá barevná těžiště, která se proměňují nekonečně jemným odstupňováním světla v silová pole. Tím stojí blízko metafyzickým tendencím dnešního umění.

V roce 1951 obdržel Max Bill na bienále v Sao Paulo velkou cenu za sochařství. Pět let, od roku 1951 do roku 1956, vedl Vysokou školu pro tvorbu v Ulmu, která byla vybudována podle jeho plánů. R. 1944 připravil v Basileji výstavu *Konkrete Kunst*; v následujících dobách uspořádal četné výstavy svých prací především v Německu (Ulm 1956, Leverkusen a Berlin 1959) a ve Švýcarsku (Curych 1957, Winterthur 1960). Roku 1958 mu byl dán k dispozici celý výstavní prostor na benátském bienále.

K. Hartung, Kóre, 1953

G. Vantongerloo, *Prostorová plastika*, 1935

Také Karl Hartung, narozený roku 1908 v Hamburku započal svou dráhu sochaře na Kunstgewerbeschule v rodném městě. Jako jednadvacetiletý odešel na tři roky do Paříže, kde pobýval u Bourdella a Maillola. Roku 1932 navštívil Florencii, roku 1933 se vrátil do Hamburku a v roce 1936 přesídlil do Berlína. Ve válce měl štěstí, protože byl odvelen roku 1943 do Paříže. Karl Hartung objevil za svých pobytů v centrech umění abstraktní umění, které ho plně zaujalo. Během třetí říše pracoval v ústraní, a tak když hned po roce 1945 vystoupil se svými abstraktními díly na veřejnost, vzbudil velkou pozornost. Vytvářel vedle geometricky jednoduchých konstrukcí díla, ve kterých se tvrdě setkávaly konkávní a konvexní formy, vytvářel však i melodické abstrakce připomínající lidské figury. V *Hráčci na kytaru* (1945) doznívá ještě kubismus, nicméně působí daleko objemověji než její vzdálené vzory. Ale už v dílech, jakými jsou *Situace* (1946), *Organická forma I* a *Organická forma II* (obě 1947) a *Kulová forma* (1948),

přechází Hartung k plastikám bez jakékoliv vzpomínky na předmětnost. Je tu patrný vztah k Arpovi a Brancusimu, také v zálibě pro krásu materiálu, ať k mramoru, žule, leštěnému dřevu nebo zrcadlicímu se bronzu. Pro Hartunga je plastika utvářená hmota. Jeho formy jsou pevné a jadrné, mocně vykrajované. Ono přinejmenším dramatické uchopení prostoru pomocí konvexních a konkávních tvarů, jak je provádí Henry Moore, je Hartungovi cizí. Není proto náhodné, že opouští dynamické formace, aby se vrátil k monumentalitě jednoduchých znaků (*Stierzeichen*, 1952; *Kore*, 1953). I u pohyblivých povrchů

vých struktur sádrových výtvo-
rů z roku 1956 se Hartung drží
pevně jejich blokovitého obry-
su. O jeho sochařském myšlení
mnoho prozrazují také obrovské
sochařské kresby, odhalující
nám práci sochařovy vynalzá-
vé fantazie.

K Billovi a Hartungovi patří
ještě Ibram Lassaw, narozený
roku 1913 v Alexandrii, v Egyptě,
jako syn ruských emigrantů. Jeho
rodiče žili v Marseille, Neapoli,
Tunisu, na Maltě, na Krymu a v
Konstantinopoli, než se definitivně
usadili v New Yorku. Ibram, který
získal americké občanství v roce
1928, od mládí modeloval. Ve třinácti
letech začal studovat sochařství
v Children's Museum v Brooklynu.
V letech 1927 až 1932 pracoval
v Clay Club, 1931/1932 navštěvoval
City College v New Yorku. Roku
1933 vznikla jeho první práce,
abstraktní prostorová plastika.
Roku 1936 přešel Lassaw ke
kovovým plastikám. Podstatný
význam pro jeho umělecký vývoj
znamenalo přátelství s Balcombem
a Gertrudou Greenovou. 1936 se
podílel Lassaw na založení umělecké
skupiny Abstract Artists, kterou řídil
jako prezident v letech 1946-1949.

Styl, kterým se Lassaw stal známý,
začal rozvíjet už v roce 1935, a to
po vzoru nejprve Miróa a pak
Mondriana. Spočívá v tom, že
umělec z jednoho ocelového drátu
kontinuálně taženého vytváří
mřížku, kterou potom pokrývá
niklem nebo mědí a ty pak vyleští
nebo hotové dílo máčí v kyselině
a narušuje tak povrch kovu. Tak
vzniká přísně vedený, současně
ale složitý trojdimenzionální
labyrint podivuhodně bohaté
textury a barvy. Lassaw, silně
ovlivněný panteistickými a
mystickými idejemi (Meister
Eckehardt, Zen-Budhismus),
usiluje ve svém díle o vyjádření
myšlenky harmonicky zapojit
umělecký artefakt do věčného
plynutí Všemohíra.

G. Vantongerloo, *Konstrukce z oválu*, 1918

Významné osobnosti naší univerzity

Ke 130. výročí narození prof. Františka Chudoby

František Chudoba (4. 6. 1878 – 7. 1. 1941) byl prvním profesorem anglistiky na Masarykově univerzitě. Původem rodák z Dědic u Vyškova, kde se narodil do mlynářské rodiny, vyrostl v Přerově. Na tamním gymnáziu na něj měl zásadní vliv třídní učitel Jan Kabelík, autor významné studie o Shakespearovi v Čechách (*Almanach Zory* 1883). K zájmu svého učitele se František Chudoba vrátil na sklonku života ve svém stěžejním díle.

Po gymnáziu vystudoval František Chudoba Karlovu univerzitu a vzdělání rozšiřoval na studijních pobytech na univerzitách v Berlíně, v Lipsku a v Oxfordu. Než se však rozhodl pro svůj obor, táhly ho umělecké sklony ke krajinomalbě. Toužil se stát žákem Julia Mařáka a svých malířských ambic se nadobro vzdal až v 25 letech, tedy v době, kdy končil studia filologická. Nejprve ovšem nastoupil na lékařskou fakultu, ale pro (celoživotní) zdravotní potíže obor nedokončil a zapsal se na filozofii, kde byl v bohemistice žákem Jana Gebauera a v germanistice (a anglistice) žákem Václava Emanuela Mourka. Po studiích vyučoval na středních školách ve Velkém Meziříčí a v Brně. Zároveň se jako bohemista věnoval odkazu Jana Blahoslava, s kterým ho pojilo domovské město Přerov. Blahoslavovy spisy vydával a věnoval jim kritickou pozornost.

V únoru 1912 se habilitoval v Praze spisem o romantickém básníku Williamu Wordsworthovi (knižně *Wordsworth: pokus o třídění*, Praha 1911), jehož dílo vyzdvihl nad přetrvávající kult romantika George Gordona Byrona. Tímto počinem měl zásadní vliv na české kritické smýšlení, které se stále drželo názoru estetiky Josefa Durdika a jeho generace, pro něž byl Byron vůdčí postavou evropského romantismu. František Chudoba měl v tomto pojetí významný vliv na svého kolegu F. X. Šaldy a následně i na český výklad díla K. H. Máchy. Po habilitaci Chudoba přednášel v letech 1913 až 1920 v Praze.

Dne 9. srpna 1920 byl jmenován řádným profesorem anglické filologie na nově zřízené

Masarykově univerzitě. Než však o dva roky později do anglického semináře nastoupil, působil jako první český lektor na School of Slavonic Studies při Londýnské univerzitě. Tento pobyt byl pro něj i pro celou brněnskou (i pražskou) anglistiku klíčový, protože měsíce v Londýně Chudoba využil pro pořízení základů anglistické knihovny (část sbírky skončila v pražské knihovně). Jeho péčí byla za 1. republiky brněnská sbírka u nás nejlepší a až do dneška jsou Chudobovy přírůstky brněnskými anglisty hojně využívány.

Ve své vědecké práci se František Chudoba po pozitivistickém způsobu opíral o klasiky své doby, a to zejména o básníky romantické a pozdně romantické: vedle zmíněného Williama Wordsworthe napsal eseje o S. T. Coleridgeovi, Johnu Keatsovi, P. B. Shelley; z pozdějších, viktoriánských autorů pak o Thomasi Carlylovi, Algernonu Charlesi Swinburnovi, Robertu Browningovi, Johnu Ruskinovi, Thomasu Hardym a významně o Georgi Meredithovi. Z americké literatury publikoval pojednání o E. A. Poeovi. Velkou pozornost věnoval také preraphaelitskému hnutí, které – podobně jako Chudoba sám – v sobě spojovalo poezii a výtvarné umění.

Nejdůležitější a zároveň nejtrvalejší je ovšem jeho práce poslední a zároveň nejrozsáhlejší. Je jím monumentální dvojdielná *Kniha o Shakespearovi*, která vyšla za 2. světové války a zčásti posmrtně (druhý díl připravil do tisku jeho syn Bohdan Chudoba). *Kniha o Shakespearovi* je (alespoň po většinu 20. století) nejrozsáhlejší středoevropskou monografií věnovanou velkému dramatikovi, ke kterému Františka Chudobu přivedl již zmiňovaný učitel Jan Kabelík. Do dnešních dnů je to v české knižní kultuře po výtece dílo nepřekonané. Pro studenty Shakespeara zůstává sumou základních poznatků a úvodem do historického i kulturního kontextu jeho doby i do tradičního pojetí Shakespearova díla.

Význam Františka Chudoby pro českou anglistiku je určující a jeho vliv prostřednictvím jeho žáků (a v jedné osobě i přátel) přetrvává až do dnešních dnů. Chudobova předčasná smrt uprostřed nacistické okupace, bedlivě sledovaná panychida v Přerově (v květnu

1941) a následná systematická komunistická decimace humanitních studií – to všechno byly činitele pro opomíjení jeho významného odkazu. Bibliografie Chudobových spisů vyšla teprve čtyři desetiletí po jeho smrti, k opožděnému 100. výročí narození (*Brno Studies in English* 14 (1981)). Sebrané dílo Františka Chudoby vyšlo pod nenápadným názvem *Pod listnatým stromem* v roce 1947. Kritické zhodnocení jeho osobnosti i díla ovšem stále na sebe čeká. (Pisemná pozůstalost profesora Františka Chudoby je uložena v Archivu Masarykovy univerzity.)

P. DRÁBEK

Nezáviděníhodný osud profesora Lukeše

Před 50 lety, dne 14. května 1958, zemřel profesor MUDr. Jan Lukeš, v letech 1947 až 1952 přednosta Mikrobiologického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity. Rodák z Kralup nad Vltavou (*19. dubna 1885) promoval v Praze r. 1910 a rok nato se stal asistentem Patologicko-anatomického ústavu profesora Hlavy. Po válce, během níž sloužil mj. na srbské frontě, se vrátil k profesoru Hlavovi, který jej r. 1920 habilitoval a vyslal na čerstvě založenou Vysokou školu zvěrolékařskou v Brně jako přednostu ústavu patologické anatomie. Ještě téhož roku byl Lukeš jmenován mimořádným profesorem obecné patologie a patologické anatomie. Krátce poté se mu zdařil mimořádný objev: ve tkáních psů uhynulých na tzv. stuttgartskou chorobu prokázal jejího původce, spirálovitou bakterii, která je dnes známa jako *Leptospira canicola*. V r. 1925 byl povolán jako řádný profesor patologické anatomie na Lékařskou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě. Zde dosáhl vrcholu své akademické dráhy, když byl v roce 1938 zvolen rektorem.

Od následujícího roku se v jeho životě věci začaly postupně měnit spíše k horšímu. V březnu 1939 byl spolu s ostatními českými profesory vypuzen ze Slovenska. Vrací se do Brna na lékařskou fakultu a je jmenován profesorem patologické anatomie. Po uzavření českých vysokých škol působil jako expert prosekury ve Zlíně a Uherském Hradišti. Po osvobození má problémy, protože jeho profe-

sorský dekret podepsal prezident Hácha. Protože přednostou brněnské patologické anatomie je tehdy profesor Václav Neumann, dochází mezi oběma svéráznými osobnostmi k třenicím. Možná i proto je Lukeš v r. 1947 jmenován přednostou Mikrobiologického ústavu. Po dvou letech je tento ústav přemístěn do nové budovy v Zemské nemocnici U svatě Anny, kde sídlí nemocniční mikrobiologie profesora Tomáška. Ani zde není soužití snadné, možná více vinou Lukešovou, kterého Tomášek údajně označoval za „štouru“.

Velké potíže nastaly profesoru Lukešovi po únoru 1948. Celý život se nebál říkat, co si myslí, a tak se netajil ani nesouhlasem se zásahy tehdejšího režimu do přírodních věd a medicíny. Bohatě vědecké zkušenosti a nesmírná sečtělost ho vedly k otevřenému pohrdání tehdy oslavovaným učením Lysenka a Lepešinské. I nadále si vzdor oficiálním názorům vážil genetiky, která byla označována za buržoazní pavědu. Jako mikrobiolog prohlašoval za nesmysl tvrzení, že Američané vedou v Koreji bakteriologickou válku pomocí uměle nakaženého hmyzu. Za tento názor ho bohužel jeho studenti udali tehdejšímu děkanovi.

Aby nemohl ideologicky nevhodně ovlivňovat mladou generaci, byl prof. Lukeš v r. 1952 zbaven *venia docendi* a vedení ústavu. Na fakultě zůstal pouze jako vědecký pracovník, ale i v této funkci trpěl ústrky: byl mu vědecká rada fakulty navrhla hodnost DrSc., nikdy mu tento titul nebyl udělen. Snad ho v těch dobách potěšilo aspoň ocenění amerických kolegů – za svou práci o třídění chorobě selat z r. 1953 byl jmenován čestným členem Americké veterinární společnosti. V posledních letech života ho začaly sužovat červní mozkové příhody, poslední ho zahubila 14. května 1958. A pokoje nedosáhl ani v hrobě. Loni nějaký vandal surově urval a nejspíše ve sběrně zpeněžil bronzovou nádobu, která zdobila pomník, pod nímž profesor Lukeš odpočívá se svou manželkou.

Na paměť profesora Lukeše pořádá brněnská regionální pobočka Československé společnosti mikrobiologické od r. 1995 každoročně seminář zvaný Lukešův den. První byl věnován leptospirám, další se zabýváje ostatními mikroorganismy a infekcemi společného zájmu humánní a veterinární medicíny.

M. VOTAVA

Před padesáti lety zemřel Zdeněk Hájek

Je tomu právě padesát let, co zemřel vedoucí katedry dějepisu a občanské nauky tehdejší Vyšší pedagogické školy v Brně prof. dr. Zdeněk Hájek. Narodil se 13. března 1894 v Suchdolu u Kutné Hory v rodině řídícího učitele. Absolvoval gymnázium v Čáslavi, kde v roce 1913 maturoval. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze zapsal obory dějepisu a zeměpisu. Již po roce však vypukla světová válka a Hájek narukoval do rakousko-uherské armády. Na východní frontě padl do ruského zajetí a byl internován v zajateckém táboře v Charkově. V srpnu 1917 vstoupil do československých legií, se kterými se pak vrátil do vlasti přes Sibiř a Vladivostok, kde se dokonce stal vojenským velitelem města. Do Prahy se vrátil až v srpnu 1920. Pokračoval ve studiu dějepisu a zeměpisu a v roce 1929 složil státní zkoušky pro učitelství na středních školách.

Za války získal nejen znalost polských a ruských reálií, ale i jazyků. Na základě rigorózní práce o rusko-byzantských stycích do konce 10. století získal v roce 1924 titul PhDr. V této době pracoval jako asistent prof. dr. Jaroslava Bidla ve východoevropském oddělení historického semináře Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Tehdy také uveřejnil své první příspěvky v Českém časopisu historickém (ČČH), především zprávy o nové literatuře o slovanských dějinách.

V roce 1925 byl dr. Z. Hájek ustanoven profesorem na Gymnáziu dr. Josefa Kudely v Brně, kde působil až do roku 1941, kdy byl protektorátními úřady nuceně penzionován. V době své středoškolské profesury pokračoval v recenzní činnosti v ČČH, kde referoval především o nové literatuře o polských dějinách.

Učitelské působení na brněnském gymnáziu přivedlo dr. Hájka ke studiu archivního materiálu, který se týkal Poláků vězněných na Špilberku a byl uložen v Moravském zemském archivu. Studoval prameny také přímo v Polsku, když na přelomu 20. a 30. let 20. století pobýval opakovaně ve státním archivu ve Lvově. Výsledkem bylo několik monografic-

kých studií příznivě přijatých českými i polskými historiky.

Od svého penzionování v roce 1941 do konce války pracoval dr. Hájek jako archivář a knihovník Lidových novin. Po osvobození se vrátil jak profesor na gymnázium v Brně. Od roku 1946 působil jako profesor slovanských dějin na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Zde pokračoval především ve svých polonistických studiích. Zkoumal polské lednové povstání let 1863-1864 a napsal o něm řadu podrobných studií, které měly zásadní objevitelský význam pro českou i polskou historiografii.

V roce 1947 na podkladě svých dosavadních prací z polské minulosti a rukopisné práce o tajných haličských spolcích v letech 1831-1842 se habilitoval na Filozofické fakultě MU pro obor polské dějiny. V červnu 1947 Akademický senát MU schválil návrh, aby dr. Hájek byl jmenován mimořádným profesorem slovanských dějin, což se uskutečnilo v červenci 1948.

Na Pedagogické fakultě MU vykonával Hájek v letech 1946-1950 funkci administrativního ředitele historického semináře, v letech 1952-1955 byl proděkanem pro vědecký výzkum a po přeměně pedagogické fakulty ve Vyšší pedagogickou školu zastával v letech 1954-1958 funkci vedoucího katedry dějepisu a občanské výchovy. Přednášel československé a slovanské dějiny a úvod do studia dějepisu. Výběrovou přednášku měl i na Filozofické fakultě MU.

V roce 1955 podal děkanát Vyšší pedagogické školy v Brně návrh, aby prof. Hájek byl jmenován doktorem historických věd, jakožto spravedlivé uznání jeho zásluh na poli historické vědy. Přes doporučení prof. D. Krandžalova z Vysoké školy pedagogické v Olomouci a doc. V. Zátěka ze Slovanského ústavu ČSAV Státní komise pro vědecké hodnosti návrh v roce 1956 vrátila.

Tehdy už nemoc znemožňovala prof. Hájkovi soustavnější vědeckou práci. Významný brněnský polonista zemřel v lednu 1958 ve věku 64 let.

J. VACULIK

MUDr. Vladimír Zapletal (21. 5. 1900 – 3. 2. 1983)

Kdokoliv se bude dnes či v budoucnu zajímat o studium dějin lékařství na Moravě, nemůže obejít badatelský odkaz Vladimíra Zapletala. Byl totiž prvním, kdo se začal nejen *systematicky* zabývat dějinami medicíny, jako Moravan především na Moravě, ale také kdo zakotvil – spolu s M. Remešem a J. Skutilem – lékařskou historiografií *organizačně*, když založil u nás první Vlastivědný kroužek pro historii lékařství (25. 3. 1955 se konala 1. schůze), jehož byl prvním předsedou. Bylo to nikoliv v Brně, jak si Zapletal přál, ale v Olomouci, kde našel tehdy pro svou iniciativu vstřícnější podmínky. Působil tam totiž prof. PhDr. Josef Skutil, který se v souvislosti s antropologickými výzkumy věnoval také pravěkému léčitelství (publikačně rovněž zhodnotil účast a podíl českých lékařů na archeologických výzkumech), prof. MUDr. Jan Kabelík, prof. MUDr. Václav Vajdovský, doc. MUDr. Edvard Wondrák, později prof. Miroslav Matoušek (vedl kroužek po Zapletalovi) a jiní zájemci o dějiny svých medicínských oborů.

V Brně Zapletal slavnostně zahájil činnost obdobného Vlastivědného kroužku pro historii lékařství až 13. 11. 1957, kroužek vzešel také z iniciativy profesorů MUDr. V. Kruty, MUDr. J. Sajnera a MUDr. J. Ohrmajera. Zpočátku rozvíjel činnost pod záštitou Muzejního spolku, od r. 1965 pak byl součástí Biologicko-lékařské skupiny brněnské pobočky Společnosti pro dějiny vědy a techniky ČSAV. K zájmu o dějiny medicíny byl Zapletal přiveden intuitivně, a to už od raného mládí, jak sám poznamenal v osobní zpodobě *Má cesta za poznáním vědy* (1980).

Vladimír Zapletal se narodil v Morkovicích v rodině známého a oblíbeného obvodního lékaře. Po písmáckých předcích zdědil jeho otec bohatou knihovnu a smysl pro národní tradice spojené se jmény Husa, Komenského, Palackého, Havlíčka, což pochopitelně určovalo i ovlivňovalo výchovu obou synů (mladší byl Jaroslav, 1903). Právě knihy malému Vladimírovi učarovaly, naučil se číst a psát ještě před vstupem do obecné školy v Morkovicích (1906–1911). Od 7 let si vedl katalog

knižních přírůstků. Nedětská záliba! Také tituly čtených knih neměly nic společného s dětskými fikankami a povídkami: bible Norimberská, Pod praporem blankytné barvy, Karel IV. a jeho doba, Paměti městečka Morkovic, Dějiny národa českého, Tajemství přírody V. Bölsche, Cesta tropickou Amerikou A. Humboldta, od jedenácti let všechny vycházející verneovky. To vše svědčí o mimořádném zájmu a smyslu pro historii, přírodní zákony, o dobrodružství poznávání. Vášnivý zájem o knihy provázel Zapletala po celý život, zajímala ho také jejich tiskařská a vydavatelská kvalita, sběratelem knih a známým milovníkem knižního umění se stal už v mládí. Sám vlastnil knihovnu mimořádné ceny; dnes je součástí s jeho pozůstalostí majetkem Moravského muzea.

Vedle historie byl Zapletal zaujat i dějinami přírodních věd, zdravotnictví, lékařství a zvěrolékařství, a to od nejstarších dob až do druhé světové války.

S takto vyhraněnými zájmy přišel na klasičské gymnázium do Kroměříže (1911–1919) a po maturitě, ovlivněn otcem a vyzbrojen znalostmi dvousvazkového Rankova Slovníku všeobecných vědomostí, vstoupil na Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Praze (1919–1925).

Ještě před promoci mu vyšla první tištěná práce v časopise Haná, totiž fejeton *Marie Tylová – příspěvek k dějinám českého divadla na*

moravském venkově, emocionální výpověď o strastiplném životě rodiny Tylových. Bezprostředním podnětem mu bylo úmrtí české herečky, dcery J. K. Tyla, v rodných Morkovicích. Také v lékařské praxi (v nemocnici v Kroměříži, v Olomouci), poté jako úřadující lékař Zemského úřadu (od r. 1929), posléze městského Ústavu národního zdraví v Brně (1949), a v roli praktického lékaře se mimo své lékařské a organizační povinnosti soustavně věnoval kulturně-historickým pojednáním. Ve snaze zachytit zajímavosti z minulosti svého kraje psal články z regionální historie (o protirakouské činnosti kroměřížských gymnazistů, o objeveném portrétu J. Dobrovského, o počátcích Sokola na Moravě a v Čechách – od mládí byl jeho vášnivým členem), ale také vytrvale sbíral biografie lékařů, zvláště moravských; do konce života to vydalo na 100 svazků s 900 záznamy portrétů, písemností, separátů vědeckých prací..., které doplňoval výpisky a výstřižky. Vedl si samostatný archiv historiografických prací z medicíny, k jeho dosud cenným pracím patří např. *Soupis starých lékařských tisků* (první pořídil u nás MUDr. Antonín Jungmann, stal se součástí slavné Historie literatury české jeho bratra Josefa z r. 1849).

Tematická pestrost studijních zájmů, činností a publikací je u Zapletala obdivuhodná.

Hodnotíme-li dnes s odstupem dvaceti pěti let Zapletalovo *medicínsko-literární písemnictví* podržují si z jeho 149 bibliografických položek největší hodnotu práce o osobnosti J. E. Purkyně (1787-1869), o Emilu Holubovi (1847-1902) a o Paracelsovi (1493-1541), německém profesoru lékařství na univerzitě v Basileji, který – jak Zapletal vysledoval – pobýval také na Moravě (1537).

Pro historii lékařství a zdravotnictví na Moravě zůstávají cenné také studie Brněnští lékaři za středověku, Brněnské lázně a lazaretníci za středověku, Paracelsus na Moravě, Středověké počátky brněnských špitálů, Collegium anatomicum Brunense (spis o osvícenských snahách závest v Brně v letech 1753-1800 medicínské studium); které je vypsát všechny, odkazujeme na Seznam prací V. Zapletala v Dokumentační zprávě Moravského muzea v Brně (zpracoval V. Orel, 1980).

Nejdelší dobu, od trvalého přisídlení do Brna v r. 1935, Zapletal systematicky věnoval

bádáním purkyňovským. Společně s F. K. Studničkou, B. Boučkem, J. Kříženeckým, V. Krutou, J. Sajnerem a pražskými kolegy B. Němcem, O. Matouškem, Z. Frankenbergem, olomouckým M. Matouškem aj. patřil k předním badatelům, spolupracoval na vydávání Purkyňových Sebraných spisů a účastnil se aktivně všech purkyňovských symposií, vnímaných také jako vědecko-slovanská spolupráce – např. ve Splitu (1931), ve Varšavě (1933), v Sofii (1936) aj.

Dalším ze Zapletalových oblíbených témat bylo *muzejnictví*. Studijně navštívil muzea ve Vídni, Paříži, Londýně, Bruselu, Kodani, Ženevě, Benátkách, Barceloně, Istanbulu a ve Vratislavi. Byl k tomu dobře jazykově vybaven, uměl německy, částečně řecky, latinsky, anglicky, polsky, francouzsky, rusky. Poznatků pak využíval nejen v písemnictví, ale i při pořádání výstav; připomínáme stálou výstavu na zámku v Moravském Krumlově (Paracelsus a jeho stopy na Moravě), v Brně (Věda proti pověře, 1956, Moravští lékaři v posledním století, 1962), v Olomouci (Moravští lékaři archeologové, 1965), v Praze (J. E. Purkyně, Karolinum 1969) a v Blansku (Dr. Med. Jindřich Wankel v kulturní historii moravské, 1971).

V. Zapletal se stal na LF MU vlastně prvním učitelem dějin medicíny, poté když prof. MUDr. Ewald Tománek, tehdy vedoucí Ústavu teorie a organizace zdravotnictví, požádal (10. 10. 1956) vedení LF o zřízení oddělení historie lékařství s jednou výukovou hodinou týdně s odůvodněním: „*Naše škola je jedinou fakultou, kde se dějiny lékařství nepřednášejí a jímž se dosud žádný učitel nevěnuje.*“ (Jako vědecký pracovník působil na fakultě v období meziválečném v tomto oboru další významný historiograf medicíny MUDr. et. PhDr. Gustav Gellner, 1871-1943.) Pedagogické zkušenosti získal Zapletal už mezi léty 1938-1949, kdy přednášel na VŠT v Brně encyklopedii technické hygieny, z působení na VŠP a Sociální (1947/48) a jako vládní komisař při rigorózních zkouškách na LF v letech 1945-1952.

Zapletal se v r. 1957 pro dějiny lékařství habilitoval, avšak návrh vědecké rady fakulty neprošel vědeckou radou univerzity, a to s odůvodněním, že „*jednak práce habilitační neodpovídá požadavkům, neboť má ráz historický; kronikařský; popisný; se stopami kosmo-*

politismu“, jednak uchazeč nespĺňoval ďalší požiadavek, dosud nezískal hodnosť kandidáta vied. Rozhodnuté bolo obecné prijímáno jako politické a nespravodlivé. Zapletal nezatrpl, ďále se angažoval v Kroužku pro dějiny lékařství a v práci na vydávání Purkyňových spisů. Dějinám medicíny a přírodních věd se věnoval až do konce života, jsa přesvědčen, „že pěstování dějin věd má své výrazné místo v současném bouřlivém vývoji vědy a techniky, kdy poučení z vývoje minulého může být východiskem pro řešení složitých problémů současnosti“, jak napsal ve své memoárové esejí, připomenuté na počátku tohoto medailonu.

Zapletalova cílevědomá houževnatá cesta za poznáváním dějin vědy, hlavně věd lékařských, má podnes silně inspirující náboj. Myšlenka, kterou si půjčil od vynikajícího českého chirurga ve Vidni prof. E. Alberta – „Lékařství je jedním z nejstarších a nejzajímavějších zjevů kulturního života, protože pokusy léčit se objevují daleko před jakýmkoliv kulturními dějinami“ – utrzovala jej ve smyslnosti jeho celoživotní práce. Lékařská historiografie mu byla současně dějinami lidské kultury a vzdělanosti. V tom spatřujeme i Zapletalův odkaz současnosti.

V. LINHARTOVÁ

Vzpomínka na profesora MUDr. et RNDr. Karla Žlábka

V květnu letošního roku uplynulo již čtvrtstoletí od úmrtí profesora MUDr. et RNDr. Karla Žlábka (8. 1. 1902 – 22. 5. 1983), významného českého anatoma a dlouholetého přednosty Anatomického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity. Profesor Žlábek se výrazným způsobem zasloužil nejen o znovuoobnovení a rozvoj brněnské anatomie jako základního teoretického oboru medicíny. Po skončení války v roce 1945 Anatomický ústav Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně prakticky neexistoval a situace ve výuce anatomie byla velmi kritická. Profesor MUDr. Karel Hora, poslední přednosta tohoto ústavu, byl v roce 1942 popraven v koncentračním táboře Mauthausen. Na ústav se vrátil pouze

profesor MUDr. et MVDr. h.c. Otomar Völker, aby se podílel na zahájení a organizaci výuky. Jeho vysoký věk a špatný zdravotní stav mu však již plně zapojení do práce neumožňovaly. Spolu s děkanem fakulty profesorem MUDr. Josefem Podlahou se proto obrátil s prosbou o pomoc na přednostu pražského Anatomického ústavu profesora MUDr. Ladislava Borovanského. Situace byla vyřešena pověřením profesora MUDr. et RNDr. Karla Žlábka, který v té době vedl výuku topografické anatomie na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy, vedením brněnského Anatomického ústavu.

Ustavením nového přednosty Anatomického ústavu však nebyly potíže s obnovením výuky anatomie zcela odstraněny. Činnost Lékařské fakulty Masarykovy univerzity byla sice obnovena v květnu 1945, teoretické ústavy se však nemohly vrátit do původní budovy na Údolní ulici, protože ta byla zabrána pro potřeby armády. Lékařské fakultě Masarykovy univerzity byly přiděleny nové budovy na Komenského náměstí 2 a na Joštově ulici 10 (bývalé budovy německé techniky), kde si profesor Žlábek pro zřízení Anatomického ústavu vybral přízemí budovy na Komenského náměstí 2.

Na lékařské fakultě začalo v té době studovat velké množství studentů z válkou přerušovaných ročníků, proto se profesor Žlábek zpočátku musel soustředit především na přednáškovou činnost a na zkoušení rigoróz. Současně s tím však věnoval velké úsilí vybudování

ústavu. Jako první byla na ústavu zřízena studovna, poté byla uvedena do provozu provizorní pítavná, kde medci pítvali do konce letního semestru v roce 1946. Pítvalo se na běžných dřevěných stolech, v místnosti byly také prováděny nástřiky těl zemřelých a ta byla uložena v koupacích vanách. Z malé posluchárny byl zřízen demonstrační sál a od zimního semestru 1946/47 byl zahájen provoz v definitivních pítavnách. V suterénu pod pítavnami byly adaptovány prostory pro konzervaci a uskladnění těl. V místnosti provizorní pítavny bylo instalováno anatomické muzeum. Jeho základem se staly původní preparáty z ústavu profesora Völkera, které byly během války deponovány na pražském německém anatomickém ústavu. Profesor Žlábek se rozvoji muzea plně věnoval a s velkým úsilím dbal na plynulé rozšiřování jeho sbírek. Zásluhy profesora MUDr. et RNDr. Karla Žlábka o vybudování Anatomického muzea byly oceněny v roce 1992 při oslavách 90. výročí jeho narození, kdy bylo toto muzeum přejmenováno na *Anatomické muzeum profesora Karla Žlábka*. V současné době jsou Anatomický ústav i muzeum umístěny v univerzitním kampusu v Bohunicích.

Současné byly na ústavu otevřeny a vybaveny další pomocné místnosti (kreslárna, fotokomora, laboratoře, operační sál, místnost pro laboratorní zvířata, ossarium, macerace, dílna). Významným přínosem bylo obnovení knihovny, do které byly navraceny knihy původního ústavu, které byly přes válku uloženy v depozitáři brněnské Univerzitní knihovny. Adaptace ústavu se vlekly pro potíže poválečného období a byly ukončeny až na jaře 1947. Budování nového ústavu je spojeno se jmény celé řady dalších spolupracovníků – nadšených učitelů, studentů a zaměstnanců, kteří na ústav postupně přicházeli. Organizační problémy profesora Žlábka vybudováním provozuschopného Anatomického ústavu však nekončily. Stál před úkolem paralelně vybudovat nový Ústav histologie a embryologie, jehož byl také přednostou. Adaptační práce na tomto ústavu byly dokončeny až v roce 1949 a o čtyři roky později předal profesor Žlábek vedení Ústavu histologie a embryologie docentu MUDr. Karlu Mazancovi.

Znovuzřízení obou ústavů, které byly těžce poškozeny válkou, si vyžádalo mimořádné

úsilí a všechny čas profesora Žlábka. V relativně krátké době se mu přes všechny potíže podařilo z obou ústavů vybudovat příkladná pedagogická a vědecká centra. V poválečném období se mimo jiné úkoly objevila také naléhavá potřeba zajistit pro stovky posluchačů vhodnou studijní literaturu. I tohoto úkolu se profesor Žlábek úspěšně zhostil. Jeho *Přehled anatomie člověka, Úvod do topografické anatomie, Pítavné cvičení, Histologie a Embryologie*, se staly významnými učebnicemi pro celé generace mediků.

Profesor Žlábek byl sice plně vytižen organizačními a pedagogickými povinnostmi, na vědeckou práci však také nezapomínal. Jeho práce o ledvinných glomerulech s dvojím oběhem (paraglomerula) a o vnitřní úpravě kapilár v glomerulech jsou prioritní. Podstatně přispěly k řešení řady fyziologických a klinických problémů v oblasti ledvin a došly zaslouženého uznání u nás i v zahraničí.

Od roku 1960 se dostal Anatomický ústav do personální krize. V roce 1960 a 1961 museli z politických důvodů opustit ústav nejbližší spolupracovníci a žáci profesora Žlábka a sám profesor Žlábek se v roce 1962 po dosažení věku 60 let vzdal vedení ústavu a ústav předal profesorovi MUDr. Přemyslu Poláčkovi. Nadále zde však pracoval pedagogicky i vědecky až do odchodu do důchodu v roce 1970. I potom každý den na Anatomický ústav přicházel a svými bohatými zkušenostmi ochotně pomáhal mladším kolegům.

Profesor Žlábek stál v čele brněnského Anatomického ústavu celých 17 let. Za dobu působení ve funkci přednosty ústavu pracovalo pod jeho vedením 29 učitelů. Z řady z nich vyrostli výborní anatomové a mnozí další se později uplatnili jako významní profesori, docenti nebo primáři nejrůznějších klinických oborů.

L. PAC

Můj učitel Živan Vodsedálek

Výzva k sepsání vzpomínkového medailonu ke 105. výročí narození Živana Vodsedálka je pro mne silně citově podbarveným úkolem. Nutí mě vrátit se v mysli do zvláštního období

šedesátých let minulého století, do bizarních společenských kulís budování socialismu ve světě striktně rozděleném do dvou hospodářsko-politických soustav: té naší „pokrokové“ socialistické a „úpadkové“, kapitalistické, reprezentované imperialistickým Západem. Do doby, kdy pod všudypřítomnou krustou frází se slibně vynořovaly praménky svobodnějšího, tvořivého myšlení, prodírající se nad vrstvou neplodného dogmatismu, který nemilosrdně svíral naši filozofii a nejen ji.

Můj učitel Živan Vodseďálek byl totiž filozof. Oficiálně člen rektorátní katedry dialektického a historického materialismu, působící v jednom ze svých oddělení na lékařské fakultě tehdy Univerzity J. E. Purkyně. Tato početně dosti silná katedra, vedená, nemýlím-li se, doc. Josefem Solařem, obstarávala výuku tzv. filozofického základu (jak jinak než marxistického) též na fakultě přírodovědecké. Právě tam došlo k našemu setkání, pro mne z hlediska příštího pracovního uplatnění vlastně osudovému. Ale o tom dále.

Živan Vodseďálek se narodil 16. 2. 1903 v Praze, v rodině ministerského rady ing. Františka Vodseďálka. Rodina měla své zázemí v Podkrkonoší, kam často zajížděla a jež si Živan zamiloval. Po studiu na reálném gymnáziu se zapsal na přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, obor biologie a geologie. Absolvoval osm semestrů. Nedokončení studia jej později hnětlo, jak přiznal u příležitosti mé promoce, k níž mi dojatě gratuloval. O tom, proč studia nedokončil, můžeme jen spekulovat, ale je možné, že to bylo i kvůli filozofii. Již jako student publikoval filozofické stati v časopisech *Nová svoboda* a *Přítomnost*. Jednou se zmínil, že nejhektičtější úsmekem jeho života byla úzká spolupráce s Ferdinandem Peroutkou v proslulém časopise *Přítomnost*.

Po úřednických zaměstnáních v Zahraničním ústavu a v Syndikátu českých novinářů nastoupil v roce 1936 do Československého rozhlasu v Praze jako redaktor. Odtud vedla jeho cesta do Brna, kde se stal koncem roku 1939 vedoucím redaktorem vzdělávacího oddělení. V poválečné době se zde proslavil svými pořady *Rozhlasová univerzita* a *Volná tribuna*. Získal ke spolupráci přední odborníky své doby a několik tisíc dopisujících čtenářů. Při tvorbě těchto pořadů vycházel z předpokladu, že nejúčinnější formou vzdělávání

Živan Vodseďálek

i přesvědčování je co nejméně omezo-
vaná, otevřená diskuse. Za svoji rozhlasovou práci obdržel od ministerstva kultury roku 1949 státní cenu. Z redakce rozhlasu odešel na vlastní žádost roku 1951 a stal se jedním z prvních učitelů tehdy vznikajících univerzitních kateder společenských věd. (Ve jmenovacím dekretu je uvedeno, že se k 1. 5. 1951 stává odborným asistentem společenských nauk oboru farmacie na lékařské fakultě.)

Živana Vodseďálka jsem zaujala jako studentka přírodovědecké fakulty oboru biologie-chemie referátem o pragmatismu v jeho filozofickém semináři. Zahrnoval mne pak stále náročnějšími úkoly a doporučeními. Jako svědomitá studentka jsem se snažila vyhovět, což mu dělalo neskrývanou radost. Vtáhal mě i do svých aktivit mimo půdu univerzity. Například jsem vystupovala v roli média při jeho spiritistických seancích, které pořádal v rámci ateistické propagandy. (Tuším, že cyklus přednášek probíhal pod hlavičkou Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí.)

Jednou vpadl nečekaně do laboratoře diplomantů Ústavu anatomie a fyziologie rostlin, kde jsem se právě věnovala mikroskopování. Vlekl s sebou doc. Josefa Solaře. Oba mi učinili nabídku stát se neprodleně pomocnou vědeckou silou na filozofické fakultě s tím, že bych též navštěvovala jimi vybrané přednášky. Navýsost překvapena i zaskočena jsem při-

kývla, netušíc, že právě rozhodují o své profesní kariéře. To se stalo roku 1961. O dva roky později jsem se stala členkou katedry a Živanovou spolupracovnicí.

Živanovi bylo v té době již přes šedesát let a souboru jeho pevně zakofeněných návyků bylo třeba se podvolit. Například filozofickými disputacemi se nejraději obíral v zakoupených hostincích čtvrté cenové skupiny u nevábných stolů s umakartovými deskami. Třímaje mezi zažloutlými prsty levé ruky čadící cigaretu nejlevnější značky, pravou rukou na kus papíru rychle zapisoval základní teze rozvíjené debaty. Já, zapříšláhlá nekuřačka a takřka abstinentka, jsem po splnění výukových povinností na fakultě zamířila se Živanem do některé z hlučných, smradlavých hospod, abychom tam spolu plánovali a vymýšleli programy mezioborových seminářů, panelových diskusí, konferencí atp. Živan patřil k zatčeným propagátorům co nejužšího sepětí filozofie s odbornými vědami. Uprostřed hospodského hluku a kouře vznikla i naše společná stat, věnovaná příčinnosti. To se však nad naší spolupráci začala stahovat mračna, ačkoliv politická situace první poloviny roku 1968 vypadala tak nadějně. Živan vůbec nesdílel moje nadšení pro události, které si historikové zvykli nazývat Pražské jaro. Jednou před prázdninami toho roku se nechal slyšet, že by si nepřál vidět na náměstí Svobody sovětské tanky. Tehdy jsem si roztrpčeně pomyslela, že můj milovaný učitel už vůbec nerozumí době. Jak záhy se ukázalo, kdo z nás jí rozuměl lépe!

Období normalizace na vysokých školách odstartoval, jak známo, ostudný Manifest pravdy, sepsaný tehdejším ministrem školství Jaromírem Hrbkem. Dne 20. 11. 1969 byly jimi zrušeny všechny katedry společenskovědního základu a s většinou pracovníků byl rozváznán pracovní poměr, neboť byli zařazení mezi iniciátory kontrarevoluce nebo alespoň mezi pravivé oportunisty. To se týkalo i mne. Živan využil možnosti odejít do důchodu. Naše cesty se rozešly a vidali jsme se pak jen zřídka. Když jsme se viděli naposled, bylo to u něho doma, mimo jiné se mi s provinilým výrazem omlouval za to, že mě svedl z cesty přírodovědkyně. Nezbylo mi, než jej vehementně ujistit, že se nemá za co omlouvat, že vina na zmaření mého působení na univerzitě leží jinde a na jiných.

Živan Vodseďálek zemřel 31. 12. 1976 ve věku 73 let.

Patřil k nejoblíbenějším učitelům na univerzitě pro svoje hluboké a podivuhodně všestranné znalosti, pro svoji vstřícnost a laskavost ke studentům, k nimž vždy zaujímal postoj prostý jakékoliv autoritářské nadřazenosti. Jistě byl jedním z posledních univerzitních polyhistorů. Kromě filozofie si udržoval živý zájem o biologii, expertem byl v mykologii, interestovala jej meteorologie, velmi zasvěceně a rád diskutoval o sociologických otázkách. Stranou jeho pozornosti nezůstala ani literatura. Napsal několik rozhlasových her pro mládež, tiskem vyšel i jeho román. Neměl ale vůbec smysl pro archivaci svých duchovních plodů. O bibliografii jeho prací se roku 1962 pokusil doc. Jan Macků, tehdejší vedoucí oddělení katedry na lékařské fakultě. Dospěl tedy po klopotném hledání k 26 titulům. Seznam však určitě nezahnuje veškerou publikační činnost Živana Vodseďálka, který úsilí svého přítele shledával zbytečným až zpzdilým.

B. VLACHOVÁ

K osobnosti Živana Vodseďálka viz též:

1. Jan Macků, K šedesátinám Ž. Vodseďálka. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity J. E. Purkyně, řada G, číslo 6, Brno 1962, str. 217 – 220. (Obsahuje soupis prací Ž.V.).
2. Antonín Jašek, Za Živanem Vodseďálkem, Universitas, Revue univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1977/3, str. 95 – 96.
3. Rostislav Běhal, Kdo je kdo v sedmdesátileté historii českého rozhlasu, Praha, Český rozhlas 1992, str. 276.
4. Bohumila Vlachová, Živan Vodseďálek, K otázkám kauzality, Filosofický časopis, ročník 16., 1968/6, str. 806 – 819.
5. Jaromír Hrbek, Manifest pravdy, Učitelství noviny č. 33 – 34, 1969; vyšlo též samostatně, Praha, SPN 1969.

Profesor MUDr. Vladislav Kruta, DrSc. (1908 – 1979) a jeho knihovna

Dne 27. června 2008 uplyne 100 roků od narození jedné z nejvýznamnějších poválečných osobností Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, profesora MUDr. Vladislava Kruty, DrSc. Jeho výjimečnost spočívala v tom, že slučoval několik různých osudů, jejichž společným jmenovatelem bylo úsilí o poznání a prosazení pravdy, vědecké, společenské i mravní. Jeho osudy jsou navíc výmluvnou ilustrací dvacátého století. Mají pět vyhraněných úseků: mládí za studií v Praze a ve Francii (odkud si přivezl svou chof), válečný exil ve Velké Británii, poválečné roky nejistot, zakořenění v Brně a hořký závěr. Těmito etapami prochází napříč pět rovnocenných linií Krutovy osobnosti: vědec – fyziolog, historiograf medicíny, organizátor vědeckého života, vlastenec a světoobčan.

Vladislav Kruta proslul objevnými pracemi o srdci již na počátku své vědecké dráhy. Ještě před válkou jej Vilém Laufberger na Karlově univerzitě habilitoval. Ve Velké Británii byl lékařem u 311. perutě, zabýval se výzkumem výživy a připravoval poválečnou potravinovou pomoc osvozeným zemím. Po roce 1945 řídil zdravotnickou pomoc UNRRA v Československu a organizoval výstavbu naší první továrny na penicilin. Vedl Fyziologický ústav Lékařské fakulty v Hradci Králové a od roku 1951 v Brně. Dodnes se mluví o Krutově brněnské fyziologické škole. Byl předním a namnoze vůdčím členem Československé fyziologické společnosti, Association des Physiologistes, Československé biologické společnosti, Společnosti pro dějiny věd a techniky, History of Science Society a dalších. Měl obrovský rozhled a jako jeden z posledních obsáhl svůj obor v celém rozsahu. (Životní dráhu, dílo a význam profesora Kruty jsme spolu s dr. Z. Francem vypsalí v monografii vydané Nadačí Universitas Masarykiana, edice Osobnosti, v roce 2000.)

Když se Vladislav Kruta po válce vracel z Anglie domů, vezl si veškerý svůj majetek v šesti bednách. Jejich obsah je výmluvný. Ve

dvou byly – jak uvádí dodnes uchovaný seznam – tři pokrývky, gramofon a desky, svetr, dvoje ponožky, jedny kalhoty, dvě košile, zimník a battledress. Zbýlé dvě třetiny byly jen knihy, přes tři sta svazků: odborné monografie, učebnice; knihy o výtvarném umění, o filozofii a etice, exilová politická literatura, česká beletrie a poezie a spousta časopisů, separátů i korespondence. Významné místo v tomto seznamu zaujímají knihy historické. Profesor Kruta se totiž na rozdíl od naprosté většiny badatelů nevěnoval historii vědy až ve stáří. A nebyl to u něj jen okrajový zájem, nýbrž celoživotní badatelská práce, která vyústila do několika set časopiseckých studií a několika monografií. Světově proslul zejména jako vůbec nejlepší znalec života a díla J. E. Purkyně, jehož třináctidílná Opera omnia redigoval. Objevil světu prvního velkého českého fyziologa, Jiřího Prochásku. Pan profesor byl svým dvěma oborům, fyziologii a historii vědy, naprosto oddán. Při své příslověčné skromnosti si dosyta dopřál jen knih. Skoupl, co se dalo, v pražských antikvariátech, u pařížských bukinistů, v Anglii a všude po světě, kam na svých četných poutích světem zavítal. Jeho knihovna se po celý život plnila, a vznikala tak vzácný soubor spisů, který vedle oborů lékařských zahrnuje hlavně dějiny lékařství a přírodních věd, filozofii vědy a biografie významných postav světové vědy.

V roce 1970 byl Kruta jako signatář známé petice 2000 slov z univerzity vypuzen i s knihovnou. Ještě osm roků ji doplňoval. Na sklonku života pan profesor projevil přání, aby se jeho knihovny historických děl po jeho smrti ujala univerzita. Slibil jsem mu, že se o to postarám, ačkoliv se jeho přání a můj slib v tehdejších poměrech jevíly jako pošetilost. Když v roce 1979 zemřel, osiřelá knihovna zůstala uskladněná v jeho vile, kterou obýval s rodinou jeho syn MUDr. Vladislav Kruta. O otcově přání věděl a byl odhodlán je jednou uskutečnit.

Po roce 1989 jsem se konečně mohl, dočasně v akademických funkcích, ke starému slibu hlásit. S dr. Krutou mladším jsme se začali chystat k převzetí knihovny univerzitou a k jejímu definitivnímu důstojnému umístění. Jenže Ústřední knihovna Lékařské fakulty, která by měla Krutův fond převzít, prodělávala jednu reorganizaci za druhou a neustále se

stěhovala. Záměr tak byl odsouán z roku na rok. Knihy byly provizorně uloženy v suterénu Fyziologického ústavu. Ke všemu dr. V. Kruta nečekané zemřel.

Nedávno však záměr na zřízení Knihovny Vladislava Kruty dostal nový impuls. Vedoucí Knihovny univerzitního kampusu Mgr. Z. Doňáková projevila nevšední vstřícnost knihy převzít do správy a zpřístupnit. Spolu s doc. dr. K. Linhartem jsme je tedy začali třídít. Prošli jsme svazek po svazku a nalézali hotové poklady: vzácné tisky z počátku 19. století, snad vše co kdy bylo napsáno o J. E. Purkyňovi a jeho žácích, velký soubor o Cl. Bernardovi, A. Hallerovi, J. Procháškově, mnoho děl J. Huxleye, L. Lapiqua, F. Mareše, J. Bělehrádka a dalších, učebnice, monografie, dějiny různých univerzit atd. Zakrátko byly knihy připraveny k převzetí v KUK. Tam se jich již ujali knihovníci a začali záznamy vkládat do elektronického katalogu. Knihy jsou utříděny, popsány a přichystány k vyhledávání podle autorů, názvů, oborů i dalších kritérií a jednotlivě označeny jako dar profesora Kruty Masarykově univerzitě. Knihovna s informačním medailonkem bude existovat jako virtuální. V polovině roku by mohla být připravena k zpřístupnění.

Už mnohokrát se mně vnucovala otázka, často mi též kladená: Bude to ještě někoho zajímat? Má to smysl v době, kdy se vědecké informace množí závratnou rychlostí a lze je získat během vteřin? Při třídění Krutova odkazu jsme si především uvědomili, jaké kulturní bohatství představuje, a že ztratit je by byl opravdový hřích, že naši předchůdci toho věděli mnohem víc, než si připouštíme, a že o co měli ve své vědě méně přímých důkazů, o to víc přemýšleli. Bez retrospektivního pohledu je věda ochuzena o důležitý časový rozměr, o poznání jakými cestami se k dnešnímu stavu poznání došlo. Měli by jej znát bez ohledu na záplavu nových objevů nejen vysokoškolské učitelé, ale jejich prostřednictvím také studenti.

Kdyby bylo při příležitosti zpřístupnění Krutovy knihovny pochopeno jako poselství jeho mravní krédo, bylo by to nejlepší uctění jeho nedožitého jubilea.

P. BRAVENÝ

Vzpomínka na prof. Pačesovou

*„Šťastný člověk, jehož povolání
je i jeho koníčkem.“*

(G. B. Shaw, *Pygmalion*)

V lednu 2008 jsme vzpomněli nedožitých osmdesátých narozenin prof. PhDr. Jaroslavy Pačesové, DrSc., jedné z nejvýraznějších postav brněnské jazykovědy minulého století v oboru obecné jazykovědy, fonetiky a pedolinguistiky. Narodila se 28. ledna 1928 v Brně, po maturitě na brněnském gymnáziu se v roce 1949 zapsala na brněnskou filozofickou fakultu na obory angličtina, italština a fonetika, kde k jejím učitelům patřili prof. Josef Vachek a prof. Emanuel Srámek. Po studiu nastoupila ve fonetické laboratoři jako asistentka Emanuela Srámka, po jeho smrti jako asistentka Karla Ohnesorga. Už tehdy orientovala své vědecké bádání na dětskou řeč. V roce 1953 získala po předložení disertační práce *Výslovnost na Jevičsku* titul PhDr., o šest let později po obhájení kandidátské práce *Zvuková stránka češtiny ve srovnání s makedonštinou a bulharštinou*, titul kandidáta věd. V roce 1962 převzala po prof. Ohnesorgovi vedení katedry romanistiky a fonetiky a tuto funkci zastávala až do roku 1990. V roce 1966 se habilitovala spisem *Studie z české pedolinguistiky*, za nějž jí byl udělen titul docentky, v roce 1978 získala na základě díla *Ontogeneze gramatického systému u dítěte* na Univerzitě Karlově titul doktora věd. O rok později byla jako první žena v dějinách brněnské filozofické fakulty jmenována profesorkou.

Prof. Pačesová byla aktivní členkou *Jednoty moderních filologů* i několika mezinárodních vědeckých společností, např. *International Phonetic Society, SLE, International Association for the Study of Child language*. Aktivně se podílela na přípravě mladých vědeckých pracovníků, byla předsedkyní nebo členkou fakultních, univerzitních i celostátních komisí pro udělování vědeckých a akademických hodností.

Ve vědeckém bádání se kromě dětské řeči orientovala na obecnou jazykovědu, ontogenezi řeči a gramatického systému, dále na fonetiku italštiny, angličtiny, němčiny a češtiny, Ze

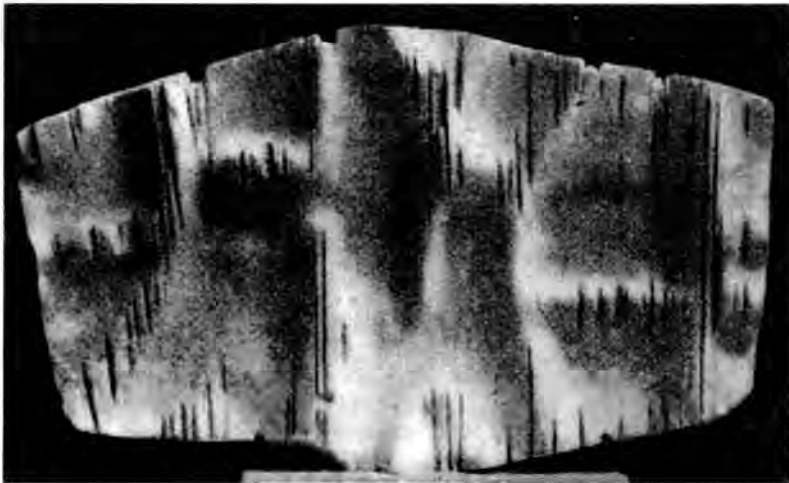
svého zájmu o zvolené obory vytěžila řadu učebních textů – *Nástin fonetiky jazyka italského* (1958), *Zvukový rozbor současné angličtiny* (1969), *Fonetika a ortoepie současné češtiny* (1969), *Zvukový a pravopisný soubor současné italštiny* (1973) a *Zvukový a pravopisný soubor současné němčiny* (1978) – které s úspěchem využívali posluchači nejen filozofické, ale i dalších fakult, kupříkladu Janáčkovy akademie múzických umění. Vědecky fundované studie prof. Pačesové se dočkaly publikování v našich i zahraničních časopisech. Za všechny jmenujme alespoň články Pečujeme správně o mluvní vývoj dítěte? (*Jesle* X, 1-2, Praha), Contributions à l'étude de la phonétique infantine (*SPFFBU*, 1959), The New Studies on Pedolinguistics, (*SPFFBU*, 1960), Palatal Plosives in Macedonian (*Zeitschrift für Phonetik*, Mannheim, 1964), Some Remarques on Palatal Plosives in Macedonian, (*EBT 10*, Praha, 1966), A New Study on the Ontogenesis of Grammar (*SPFFBU*, 1972), K vývoji gramatických kategorií v dětské řeči (*ibid.*). Společně s dr. Wotkeovou publikovala v roce 1983 v *Etudes Romanes de Brno* studii nazvanou Un contributo alle teorie dell'apprendimento del linguaggio. Z publikovaných monografií uvedme alespoň *The Development of Vocabulary in the Child* (1967), *K ontogenezi řeči* (1974), *Řeč v raném dětství* (1979), *Mluvní vývoj dítěte* (1985). Ve spolupráci s brněn-

ským Krajským pedagogickým ústavem vydala příručku nazvanou *Vývoj dětské řeči v předškolním věku, logopedická prevence 1.* (1987), společně s profesorem Karlem Ohnesorgem napsala *Úvod do obecné fonetiky a fonologie* (MU, Brno, 1998).

Aktivně se prof. Pačesová účastnila mnoha domácích i zahraničních konferencí, kde se její příspěvky setkávaly s živým ohlaselem. Všeobecné uznání si získala na mezinárodním sympoziu konaném v roce 1970 v Brně za předsednictví prof. Ohnesorga, kde vystoupila s referátem The Growth of Phonemic Repertory in Czech-speaking Children, který následně vyšel ve sborníku *Colloquium paedolinguisticum* (Mouton, The Hague-Paris, 1972).

Prof. Pačesová zemřela 22. listopadu 1993. Zaslouží si uznání svých studentů i spolupracovníků nejen za svou pedagogickou a odbornou činnost, ale také za dlouholeté obětavé vedení katedry romanistiky a fonetiky, kterou ochránila pro Brno v době, kdy ministerstvo školství uvažovalo o jejím přeložení na olomouckou univerzitu. Vynikala nesmírně přátelským přístupem ke svým kolegům a ochotně podávala pomocnou ruku všem, kteří potřebovali jejího příspěví ať už v profesních, či osobních záležitostech. Proto vzpomínka na ni bude stále živá.

L. BARTOŠ a L. MILÍČKOVÁ

K. Hartung: *Skulptura*, 1956

Náš rozhovor

Rozhovor s profesorem MUDr. Miroslavem Novotným, CSc.

Je to už šest roků, kdy revue Universitas uveřejnila můj rozhovor s profesorem neurootologie (součást otorinolaryngologie) na lékařské fakultě Masarykovy univerzity, s profesorem Miroslavem Novotným. Rozhovor se netýkal ani závratí, ani tinnitu, ale jeho aktivit vztahujících se k výtvarnému umění. Profesor Novotný vystavil na krátkých jednodenních výstavách na ORL klinice v nemocnici U sv. Anny v letech 1979-1989 díla cca dvaceti umělců, kteří v té době nemohli vystavovat. Jeho zájem o umění a jeho prezentaci dodnes neuhasl. Od roku 2002 připravuje výstavu v tzv. Skleníku v Boskovících. Letos to bude již pátá výstava, která chce navíc připomenout 20. výročí úmrtí předního brněnského malíře Bohumíra Matala (+ 7. 7. 1988).

Kterým výtvarníkům a jak jste organizoval výstavu v Boskovících ?

Neche se mi to ani věřit, ale mám tu čest uvést v této krásné galerii, v zámeckém skleníku v Boskovících, již šestého přítele výtvarníka. Po Adolfu Bomovi, Aloisi Mikulkovi a Vlastimilu Zábranském, které mám rád pro jejich virtuózní kresbu, malbu a jemný smysl pro laskavý humor, to byl zástupce nefigurativního abstraktního umění, Josef Wagner syn básníka kamene a tvůrce moderního českého sochařství – Josefa Wagnera seniora.

V roce 2006 pátý umělec, můj dávný přítel, Pavel Sukdolák, uznávaný evropský grafik prociťtých barevných leptů, které svou kompozicí, barevností a jemností výrazu snadno připomínají nejkrásnější listy Juana Miróa či Marka Chagalla. Šestým umělcem, kterého jsem představil v roce 2007, byl akademický malíř Antonín Sládek.

Nemohu se nezmínit o našem prvním setkání. Je to už osm roků, kdy jsem byl s manželkou na léčení v lázních v Třeboni. Bydleli jsme v penzionu, který nám doporučil Adolf Born. Penzion patřil jeho příteli grafikovi a v zadním traktu byla hezká galerie. Jednoho

dne jsem čekal na manželku, která se nějak nevracela z lázeňské kúry, tak jsem zašel do galerie, kde se právě instalovala nová výstava. Sedl jsem si v rohu ke křídlu a tiše jsem si improvizoval svoje oblíbené melodie George Gershwina a Duka Ellingtona. Po chvíli ke mně přistoupil zajímavý, zarostlý muž v širáku a melodickým barytonem mě oslovil, že se mu to líbí a zda bych mu nezahrál večer na vernisáži. To byl Antonín Sládek. Večer pak byla úspěšná vernisáž i s mým malým hudebním příspěvkem, a tak vzniklo naše přátelství a já obdivuji práce Antonína Sládka dodnes.

Jak chcete připomenout výročí úmrtí Bohumíra Matala? Výstavu plánujete na červenec, kdy zemřel či až na konec srpna?

Vernisáž bude 3. srpna 2008 ve skleníku v zámku v Boskovících.

Chceme ji nazvat podle básně J. Kainara „Stříhali dohola malého chlapečka“, k dvacátému výročí úmrtí malíře. Rok 2008 je rovněž 60. výročí ukončení existence slavné skupiny 42, jejímž byl Bohumír Matal nejmladším členem. Tato skupina je dodnes považována za nejvýznamnější sdružení moderních umělců u nás.

Chtěl byste ještě něco dodat ke Skupině 42 a k B. Matalovi ?

Umění, často i sebeabstraktnější (hudba nebo i malířství), nás dovede k člověku, k prostému životu a objeví nám krásu tam, kde my, obyčejní lidé, bychom ji nehledali a sami asi také nenašli. Pro takové objevené, prosté, ale taky romanticky krásné a tajemné náměty obrazů jsem si zamiloval díla malířů Skupiny 42. Heslo Skupiny „Člověk ve městě, město v člověku“ je prochnuto tou pravou lidskou snahou žít krásně i těžký život a mít radost z obyčejných lidských věcí, byť už i mnohdy opuštěných a na periferii. Malíři této skupiny, kam rovněž patřil B. Matal, nás ve svém díle k takovým pocitům vedou.

Měl jsem to štěstí, že již na počátku sedmdesátých let mě s B. Matalem seznámil můj přítel ing. arch. Karel Volavý. Byl jsem okouzlen prostředím, které dovedl na mlýně v Prudké Bohumír Matal vytvořit, a doslova jsem byl stržen jeho osobností. Menší, podsaditý, ale vždycky s laskavým úsměvem. Byl nesmírně vzdělaný a dovedl poutavě vyprávět o své práci, o umění a umělcích, které v životě poznal, nebo o jejich dílech, která ho zaujala. Jako umělec byl citový a velmi senzitivní, a to nejen v malířství, ale i v hudbě a poezii mi vždy dovedl ukázat nové tóny barev, nové barvy tónů i nové souvislosti. Brzy jsme se velmi spřátelili a rádi jsme za ním jezdili. Jezdilo se za ním, jak říká Matalův přítel a básník Antonín Přidal, „pro úlevu, pro chvíle radosti a svátečního klidu a také pro dobré zprávy, i když zrovna žádné nebyly. Možná nám někdy nedocházelo, že tou dobrou zprávou je nejvíc on sám.“ Říkali jsme mu s přáteli, že patří do oné strašně malé skupiny lidí, co nikdy nezarmoutí.

V době, kdy jsme se seznámili, měl za sebou již proslavené období skupiny Cyklistů. Portréty a následovaly cykly další – tekoucí abstrakce – krajiny, Mlýny, Pomníky, Ptačí herci atd. Všemí těmito cykly, které bych chtěl alespoň v náznaku v Boskovicích vystavit, postupovala láska k lidem a přírodě, snaha o postižení poezie i v té nejprostší věci. Vždy vášnivě obhajoval vlastenečství a opravdu – pro někoho až staromódně – miloval svoji vlast.

I když se jeho vyjadřovací prostředky měnily a vyvíjely, od začátku až do posledního obrazu, do posledního cyklu, byla barva jakýmsi nejdůležitějším jednotícím činitelem. Živá, teplá, příjemná i optimistická barevnost doplněná neobvyklým citem pro kompozici a formu, to byly vysoké kvality všech jeho cyklů. On „nikdy nezarmoutil“, ani náladou svých obrazů. I když byly někdy velmi komplikované, konečný pocit byl vždy pozitivní, inspirující, většinou i plný hravosti a radosti. I v cyklech, které byly určeny jako výzva, jako varování, jako předpověď do budoucnosti (Vesmírné haraburdí), měly jeho obrazy sílu, ale i něhu, jakousi přimluvu pro nás k obratu

B. Matal: Stříhali dohola malého chlapěčka

k lepšímu. Nikdy z nich nečíslo zoufalství, bezmocnost nebo dokonce strach a hrůza. O barvách a jejich účinku jsme spolu mluvili často. Velmi se zajímal o jejich fyziologický účín na člověka, zvláště to byla barva červená.

Kdo z osobností vystoupí na této vzpomínkové výstavě? Jaký bude program vernisáže

Program vernisáže:

- Zahájení ředitel Kult. zařízení Zámek Boskovice. Úvodní slovo: M. Novotný, kurátor výstavy.
- O díle B. Matala: PhDr. Eva Petrová, CSc.
- B. Matal a Skupina 42: Dr. Jan Vykoukal: Stříhali dohola malého chlapěčka – básně J. Kainara přednese Jan Kačer.
- Klavírní improvizace – Emil Viklický.

ROZMLOUVAL JAROSLAV SEDLÁŘ

Dovětek: Odpovědi prof. MUDr. M. Novotného byly doplněny texty z katalogu: Antonín Sládek, Boskovice 2007 a z brožury: Takový byl Matal, Brno, 1998.

Jak je to jinde ve světě

Kanadské zdravotnictví

(s použitím článku „The doctors crisis“, Mcleans 14. 1. 2008)

Základy k provinční organizaci zdravotnictví v Kanadě položil Douglas (v šedesátých letech minulého století premiér jedné z kanadských provincií) asi v roce 1965. Zdravotnictví je řízeno i hrazeno státem. Jeho ústředním orgánem v provincii Ontario je „Ontario Health Insurance Plan“ (OHIP), který platí nemocnice, lékaře i léky – ač léky uvedené v oficiálním seznamu. (Za výdej léku platí pacient lékárně poplatek cca 6 dolarů.) Každá rodina má mít svého rodinného lékaře („family physician“), který je – podle počtu svých pacientů – placen OHIP. V případě potřeby předává rodinný lékař – s příslušnou referencí – pacienta specialistovi. Také ten je placen OHIP. Někde – a někdy, hlavně na venkově – léčí rodinný lékař svého pacienta i v nemocnici. Ve styku se zdravotnickým zařízením se pacient musí prokázat legitimací OHIP, aby se zamezilo jeho zneužití. Cizinci musí mít pro kontakt s lékařem své vlastní pojištění.

Některé občané systém „rodinného lékaře“ (jaký kdysi dávno fungoval i u nás) kritizují.

Dnes chybí kanadskému zdravotnictví 26 000 lékařů; asi 5 000 000 Kanadánů svého lékaře nemá. V případě poruchy svého zdraví musí počkat, až se vhodný lékař uvolní; v nálehavém akutním případě se musí obrátit na pohotovostní službu v nemocnici (státní) nebo – ve městech – na soukromou kliniku pro příchod („walk-in-clinic“). Návštěvy lékařů u lůžek pacientů v jejich domovech neexistují. V potřebných případech ovšem u pacientova lůžka v jeho domově zasahuje pomoc zdravotní sestry, fyzioterapeuta atd. Ještě donedávna bylo v Kanadě slyšet stížnosti na dlouhé čekací lhůty na neakutní chirurgické zákroky. Ontario Medical Association oficiálně vyzvala své členy (lékaře), aby o svých problémech písemně informovali ministerského předsedu.

Za tohoto stavu funguje pochopitelně mezi městy živá kompetice o lékaře; obvykle je k sobě lákají určitými bonusy. Roční příjem lékaře se pohybuje mezi 200 000 – 300 000 dolarů; z něj ovšem musí hradit svou režií (nájem

ordinace, její přístrojové vybavení, zdravotní sestru, sekretářku). V průměru v Kanadě připadá na 1 000 pacientů 22 lékařů, tj. jeden lékař na cca 45 pacientů (nikoliv obyvatel!). Ve své ordinaci má rodinný lékař na jednoho pacienta k dispozici průměrně 10–15 minut.

Do provincie Alberta se teď hrnou tisíce dělníků do nových naftových polí; tento pohyb je provázen vzestupem cen, a proto lékaři tuto provincii opouštějí.

V Kanadě vychovává nové lékaře 17 univerzit. Studium je drahé, student je při své promoci často zatížen dluhem až 158 000 dolarů; nicméně speciální studentské půjčky na studium jsou jen slabě úrokovány. Existuje i řada stipendií. V roce 2006 opustilo kanadské univerzity 2 400 nových lékařů; jejich potřeba však v této chvíli byla o 1 500 vyšší, na 1 500 kanadských studentů lékařství studuje v zahraničí. Každý 9. student po promoci odchází pracovat do USA, kde je 47 000 000 nepojištěných obyvatel lákavým zdrojem příjmů pro soukromé ambulance a kde nejsou geriatři pro stárnoucí generaci.

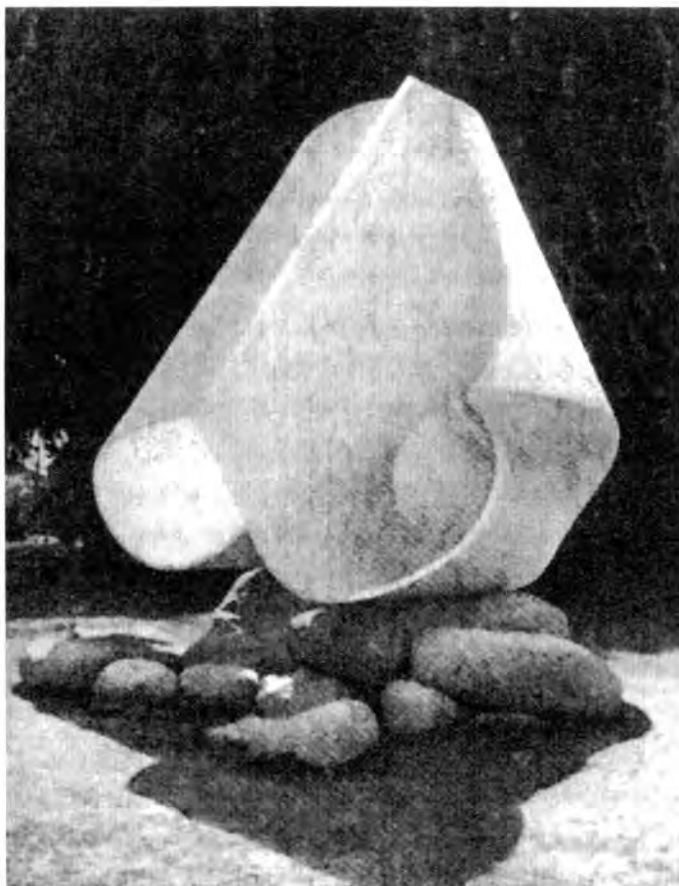
Produkce lékařů v Kanadě tedy nepostačuje jejich potřebě. Přitom je lékařství i tam výrazně feminizovaným oborem; v roce 2007 v něm v Kanadě pracovalo 67 % žen – se všemi negativními důsledky: lékařky nemohou svému povolání věnovat dlouhé hodiny – vzhledem ke svému poslání v rodině. I tak jsou však nuceny – stejně jako muži-lékaři – ve věku 35 let pracovat až 47 hodin týdně. Ženy ovšem z lékařských oborů výrazně preferují např. pediatrii oproti chirurgii. Ve věku 55–64 let lékaři pracují 54 hod týdně. Mnoho mužů – lékařů je v Kanadě těsně před odchodem do důchodu. I v Kanadě přitom populace stárne, a tak se potřeba nových lékařů ustavičně zvyšuje. Např. k 1. březnu 2008 muselo být mnoho kanadských pacientů z různých provincií s akutním postižením mozku či srdce pro nedostatek lůžek či odborných specialistů umístěno v nemocnicích v USA. Jen z provincie Ontario to bylo více než 400 pacientů.

Pokud by tyto údaje zněly atraktivně pro studenty naší Lékařské fakulty, kteří se blíží závěru svého studia: mají samozřejmě právo se o uplatnění v kanadském zdravotnictví ucházet, ale kdyby chtěli tam nostrifikovat svůj lékařský diplom, museli by počítat s nezbytností složit klinické zkoušky v Kanadě znovu, a to si zpravidla vyžádá dalších 4-6 let dalšího studia. Je ovšem řada jedinců i z řad českých emigrantů, kteří se v kanadském zdravotnictví uplatnili dobře, ač ne všichni v oborech, které by si přáli. (Bez nostrifikace diplomu měli možnost pracovat pouze v psychia-

trických a geriatrických zařízeních.) Většina lékařů-imigrantů v kanadském zdravotnictví, a je jich mnoho – se rekrutuje z Asie, Jižní Ameriky či Afriky. Udělovat právo léčit je ovšem v rukou „colleges of physicians“, nikoliv univerzit – a tam je třeba se o možnostech informovat. Je třeba počítat s tím, že konkurenci ze zahraničí si příliš nepřejí.

Navýš kanadské zdravotnictví v současné době trpí i nedostatkem ošetřujících zdravotních sester a i farmaceutů.

DUŠAN SOUDEK

Max Bill: **Kontinuita**, 1947

Panorama knih

Neumdlévající kritické myšlení Jiřího Rambouska*

K osmdesátinám literárního historika Jiřího Rambouska, jichž se dožil na konci roku 2007, vydala Masarykova univerzita v Brně jubilantovu publikaci *Doba, knihy, autoři*. Soubor článků, medailonů a recenzí z let 1988-2007 uspořádal Rambouskův kolega David Kroča z katedry české literatury Pedagogické fakulty MU, který je rovněž autorem doslovu. Editor v něm mimo jiné připomíná období tzv. normalizace, v němž byl autor donucen opustit své vysokoškolské pracoviště na brněnské pedagogické fakultě, ale navzdory tomu, že nemohl dlouho ani přednášet, ani publikovat, nepřestal nikdy ve svém oboru pracovat. Soubor statí Jiřího Rambouska volně navazuje na jeho rozsáhlou, podobně koncipovanou předchozí práci, která vyšla pod názvem *Nesoustavná rukověť české literatury* v nakladatelství Torst roku 2003.

Rambouskův knižní soubor otevírá glosa podobající se fejetonu, která se s přibývajícím věkem stává výstižným i závažným dokumentem, jenž nabízí barvitě prokreslený obraz prvního brněnského manifestačního vystoupení demokratických iniciativ na náměstí Svobody v listopadu 1989. Věrně vyličené atmosféry nadějněho doufání, kdy svobodné náměstí obkličovaly policejní zátarasy a ozvučovaly první projevy nebojácných herců a studentů, zvonění klíčů a opakovaný zpěv státní hymny, uzavírají autorova slova plná víry v budoucí vývoj: „Nesmí nám jít o osobní prospěch, ale o to, aby se naše vlast opravdu změnila v zemský ráj to napohled.“ Slova, jejichž dobový patos může v dnešních souvislostech vyvolat u někoho úsměv, zůstala však pro Jiřího Rambouska pravdivým celoživotním zaklínadlem, neboť vždycky patřil k těm, jimž nikdy nešlo o osobní prospěch, a byl schopen zastat se i těch, co mu za zády právě láli.

Na úvodní dokumentární glosu navazují v první části publikace další tři články z roku 1990, jimiž autor připomíná „euforii listopadových a prosincových dní roku 1989 (...)

i tehdejší radost z toho, že se už opět můžeme hlásit ke svým tradicím a ke spisovatelům-exulantům.“ Druhá část nese název *Učitelé, kolegové, přátelé*. Z titulu je patrné, že jde převážně o medailony osobnosti literárního života, jejichž portréty přinášel Jiří Rambousek, buď aby přispěl k oslavě jejich jubileí, anebo naopak, aby na nežijící druhy vzpomenu l nekrologem. Spolu s obrazy jednotlivých literárních vědců pak podává i zasvěcený výklad některých jejich děl. Setkáme se např. s nevšedním romanistou Vladimírem Stupkou, s vedoucím Literárního oddělení Moravského muzea a člověkem širokého kulturního rozhledu Jiřím Hájkem-Hekem, se zapáleným literárním historikem Pavlem Peštou, s nezapomenutelným profesorem a badatelem Zdeňkem Kožmínem, s básníkem a dramatikem Ludvíkem Kunderou, s výtvarným kritikem, teoretikem a pedagogem Igorem Zhořem a dalšími osobnostmi. Každý, kdo s těmito výjimečnými lidmi přišel do styku, musí potvrdit, že se jejich portréty podařilo autorovi vykreslit živě, přesně a barvitě – prostě tak, že spolu s vědeckou podobou dokázal zároveň přiblížit i jejich tvář lidskou.

Třetí část publikace, která nese název *Česká poezie, próza a literární věda*, tvoří jádro knihy. Autor v ní věnuje pozornost spisovatelům, jejichž dílo zůstalo pro určitou generaci na okraji zájmu, protože čtyřicetiletá předlistopadová ideologicky vyhrčená a omezená „kulturní politika“ uzavřela mnohým tvůrcům publikační možnosti a řadu jich vyhnala do exilu. Zabývá se např. básnickými sbírkami Jaromíra Hořce, které mohl básník publikovat doma až po roce 1989, obsáhly přispěvek věnuje i zapomenutému publicistovi a dramatikovi Jiřimu Kámetovi. Vedle statí, které sledují zmíněné osudy „opozděných publikací“, obsahuje tento oddíl dvě rozsáhlé zasvěcené studie o tvorbě Jaroslava Seiferta. Ty opakovaně potvrzují, že Jiřího Rambouska lze řadit mezi nejvýznamnější znalce a vykladače tohoto básníka. Poutavá stať nazvaná *Neznámé kapitoly ze vzpomínek Heleny Čapkové-Palivové* zachycuje tragické ozvy posledních deseti let jejího života, kdy usilovala o propuštění svého muže, odsouzeného v souvislosti s procesem Milady Horákové na dvacet let do vě-

zení. V závěru třetí části souboru se autor zaměřil na kritiku „nepřesností, nedoložených hypotéz, tiskových i pravopisných chyb, omylů v datech, jménech i citátech“, které se objevují v některých regionálních publikacích. Jeho výtky jsou vtipné i lehce ironické, ale lze z nich vycítit i jeho smysl pro toleranci a pochopení určitých nedostatků.

Závěrečný čtvrtý oddíl přináší pod titulem *O literatuře pro mládež* mj. také příspěvek o díle Jaroslava Foglara. V době, kdy do listopadového převratu 1989 chyběl ještě více než rok, v něm Jiří Rambousek vyslovil odvážný požadavek, aby se do knihoven vrátily nejen foglarovky, ale i tituly, které z nich před léty zmizely.

Součástí publikace je rovněž pečlivý a obsáhlý bibliografický soupis autorových statí od roku 2003, který zpracoval editor knihy David Kroča. Navazuje na Rambouskovu bibliografii, která byla sepsána v jeho předchozí knize *Nesoustavná rukověť české literatury*.

Publikace *Doba, knihy, autoři* je žánrově dosti pestrým souborem článků, medailonů a recenzí Jiřího Rambouska, z nichž většina vznikla v posledních deseti letech. Je dokladem autorova neumdlévajícího kritického myšlení i pilné literárněvědné práce, jejíž hluboké základy a šifri záběru může autorovi leckdo závidět.

I. NEMEC

* Jiří Rambousek: *Doba, knihy, autoři*. Masarykova univerzita, Brno 2007, 175 s.

Veselá knížka o humoru*

Břeměnský vysokoškolský učitel, docent Jiří Sedlák (1924), který se zabývá především sociologií a etikou, vydal v nakladatelství Šimona Ryšavého (Brno 2007) stodvacetistránkovou brožuru *HUMOREM K POHODĚ*, jejíž pěkná barevná obálka je dílem Aloise Mikulky. Nejde o vědeckou nebo popularizační studii o teorii a historii humoru, třebaže v knížce najdeme i kapitoly s těmito názvy. Knížka má spíše ráz causerie, názory řady domácích i zahraničních teoretiků komična autor zřejmě vědomě pomíjí. Chce v letmém přehledu charakterizovat všechny oblasti, v nichž se humorný vztah ke skutečnosti uplatňuje, totiž ústní slo-

vesnost, literaturu, divadlo, film, hudbu, filozofii i výtvarné umění včetně např. sochařství a architektury.

Celý text, úvodní teoretické kapitoly nevýmaje, je doslova „prošpikován“ aforismy, humornými průpovídkami, příběhy a anekdotami (některé jsou opravdu vtipné, jiné méně a část jich má už čtenář dluhých, mechem obrostlých fousů). Poměrně značný počet stránek zabírají ukázky z humoristické a satirické prózy (Zoščenko, Kishon, Heller, Hašek). Samozřejmě že počet ukávek i autorů by bylo možno lémeř do nekonečna zvyšovat, takže u většiny spisovatelů se čtenář musí spokojit jen se zmínkou a jini chybí docela. Sedlák např. zmiňuje literární parodie Maškovy a Vieweghovy, ale pomíjí Václava Lacínu, autora Saturnina Zdeňka Jirotku a klasika Karla Poláčka připomene jen jménem atp. To je však při daném rozsahu knihy celkem pochopitelné.

Nejvíce pozornosti věnuje Sedlák oblastem, které důvěrně zná – škole (včetně klasobraní žákovských perliček a kantorských přefeknutí) a vojenské službě. Tu a tam zabrousí i na pole politických anekdot a dotkne se i prostředí vězeňského, které sám poznal, když byl v roce 1971 z politických důvodů odsouzen k deseti měsícům nepodmíněně. Samostatnou kapitolou věnuje Mahenovu knihovnickému humoru, jímž se ostatně několikrát odborně zabýval. Do vážnějšího nabádavého tónu autor přechází tam, kde mluví o pedagogickém využití humoru, šikanování a nebezpečí zesměšňování žáků ze strany učitele.

Drobný omyl je na s. 44, kde autor tvrdí, že „v meziválečném období přišel W. Disney s groteskami o Pepkovi námořníkovi a dalších tématech“. Z ateliérů Walta Disneye vyběhli na plátna kin Micky Mouse, kačer Donald a četní další zvířecí a pohádkoví hrdinové, ale Pepek námořník, který měl ze všech jídel nejraději špenát, byl produktem konkurenční firmy bratří Maxe a Dava Fleischérů. Na s. 45 se Sedlák zmiňuje o soše svatého Václava „na koni obráceném vzhůru nohama od J. Davida“ – autorem této sochy je však sochař David Černý. Liberecká autobusová zastávka se sochařským zátiším na stříšce, o níž Sedlák (bez uvedení sochařova jména) píše na s. 48, pochází rovněž z ateliéru Davida Černého.

Při četbě Sedlákovy knižky často usmíváme nebo nahlas smějeme, a to byl auto-

rův hlavní cíl. Jak sám říká, snažil se, aby čtenářka pomohla vyplavovat endorfiny v mozcích a přispěla tak ke zdraví čtenářů. Autor právem zdůrazňuje význam optimistického vztahu ke světu a jako důkaz, že si lidé tuto věc uvědomovali už velmi dávno, cituje čínské přísloví, podle něhož „chatrče ze slámy, ve kterých se lidé smějí, mají větší cenu než paláce, v nichž lidé pláč“.

J. R.

* Jiří Sedláč: Humorem k pohodě,
Šimon Ryšavý, Brno 2007, 119 s.

Etudes romanes de Brno XXXVI*

Nový, XXXVI svazek *Etudes romanes* se vyznačuje velkým počtem (14) různorodých příspěvků. Již jen pohledem do obsahu zjistíme, že co do množství příspěvků španělština, italština a portugalština směle konkurují tradiční francouzštině, jež donedávna v *ERB* převažovala. Zároveň je možno konstatovat rovnoměrné rozložení sil literárněvědných a lingvistických.

Šborník uvádí studie *Campaniste ou la naissance d'un mot* Jaroslava Štichauera, který po předchozích dvou příspěvcích věnovaných historii neologických bádání (Vaugelas a Courier) přichází se žhavou neologickou současností. Na příkladu vzniku nové lexikální jednotky – výrazu *campaniste* (řemeslník zabývající se opravou a výrobou zvonů) – se autor snaží prokázat vhodnost využití teorie optimality v derivační morfologii. Možnosti potenciální derivace monolexikální jednotky vycházející z extralingvistické reality zkoumá autor nejprve z hlediska historického, následně lingvistického a konečně pomocí teorie optimality. Dochází k přesvědčení, že po fonologii se teorie optimality může stát významným odvětvím lexikologického zkoumání.

Alena Podhorná-Polícká ve svém příspěvku *La composition en argot: une vulgarité composée?* pokračuje ve srovnávání francouzského a českého argotu mladých. Tentokrát se soustřeďuje na kompozita, produktivní prostředek ve studiích argotické slootovorbě do-

sud opomíjený. Nejprve se věnuje kategorizaci složenin. Konstatuje, že tzv. synaptika jsou často eufemistickými metaforickými vyjádřeními obcházejícími přímé vyjádření vulgarismu. Dále se zabývá složeninami na bázi odborných prefixů a kompozity vytvořenými výpůjčkami z jiných jazyků. V posledním oddíle představuje kompozita tvořená pomocí substituce a homonymie. Kompozita v argotu podle ní především slouží ke zjemnění (metafora) a zmírnění (juxtapozice) vulgarismů.

Rovněž Petr Stehlik navazuje na svá předchozí bádání o charakteru jazyka reklamy v současné španělštině. Ve studii *La productividad de los elementos prefijales cultos en los anuncios de cosmética* zkoumá na vzorku jednoho sta reklamních inzerátů různé inovační prostředky reklamního jazyka a uvádí, že nejlépe je lze pozorovat v oblasti tvoření slov. Následně se pak zabývá prefixálními neologismy. Prefixy se z valné většiny rekrutují z vědecké terminologie a mají podpořit zdání závažné účinnosti a úspěšného boje proti stárnutí. Autor je rozděluje do několika skupin (vyjadřující jednotlivost, celek, množství a poměr atd.). Ze závěru studie vyplývá jasná dominance prefixu anti- v reklamním i žurnalistickém jazyce. U prefixů vyjadřujících intenzitu se jedná o prefix ultra-.

Vít Boček se ve studii *La tipología del español y rumano – el sistema nominal* zaměřuje na srovnání jmenného systému v jazykové typologii španělštiny a rumunštiny. Nejprve v krátkosti představuje dvě různé typologické teorie, teorii Vladimíra Skaličky a teorii Eugena Coseriu. V dalších částech příspěvku autor zkoumá španělská a rumunská substantiva a adjektiva. Autor souhlasí s Coseriovým zařazením španělštiny do románských jazyků. U rumunštiny si všimá, že Coseriu sice interpretuje jevy neodpovídající románskému typu jako výjimky, zároveň však jim věnuje velkou pozornost, což by mohlo vést k názoru, že rumunština nepatří do skupiny románských jazyků. Otázka příslušnosti rumunštiny mezi románské jazyky tak zůstává otevřena.

V dalším lingvistickém příspěvku *Note sulla modalità del verbo „dovere“* se Eva Klímová zabývá významovými rozlišnostmi modálního slovesa *dovere* – muset. Jako podklad jí slouží klasický román italské literatury *Gepard*, jehož autorem je Tomasi di Lampedusa.

Někdy se objeví srovnání s českým a anglickým překladem. V kontextu vyjadřujícím nezbytnost autorka příspěvku rozlišuje modalitu deontickou (nutnost, závaznost a vhodnost) a epistemickou (nezbytnost, pravděpodobnost) a vypracovává stupnici této modalit. Má za to, že sloveso muset představuje první krok v přechodu od implicitního označení k explicitnímu. Ze srovnání obou stupnic vyplývá, že predikát v hlavní větě funguje jako modalizátor.

Lorenza Fonzari se ve studii *Italiano standard: astrazione o realtà?* zamýšlí nad tradiční problematikou rozdílnosti spisovně psané a mluvené formy italštiny. I když se v posledních letech mluvená a psaná forma přibližují, stále neexistuje konsenzus vzhledem k standardní výslovnosti jazyka. Italština používaná v oficiálních projevech nemá přesné geografické ohraničení a je charakterizována sociálně – podle profesních skupin, standardní italština jako mateřský jazyk tedy neexistuje. Systémy psaného a mluveného jazyka se řídí odlišnými normami a často jsou v rozporu. Formy typické pro mluvený jazyk však do projevu psaného úspěšně pronikají a účinná lingvistická politika musí tento fakt akceptovat jako prvek, který je v souladu s vývojem společnosti.

Na základě novinových článků z listu *Público, Correio da Manhã* a internetových novin www.bocc.ubi.pt z roku 2005 zkoumá Iva Svobodová v příspěvku *O valor estilístico do artigo em linguagem jornalística* stylistickou hodnotu členu v jazyce portugalské žurnalistiky. Zaměřuje se především na možnosti významového rozlišení užití nulového a neurčitého členu.

Literárněvědnou část sborníku uvádí studie Andrzej Dzedzice *L'amour et la mort dans la Dêlle de Maurice Scève*. Autor analyzuje proslulou sbírku renesančních desetiveršů. Rozborém mytologických prvků ve verších a v jejich emblematických vyobrazeních se pokouší polemizovat s častým názorem, že Scèvova milostná lyrika je poezí pesimismu a beznaděje, neboť dosažení pravé lásky na pozemském světě není možné. Důkazní řízení, které Dzedzic vede od jednoho básnického obrazu k druhému, sice naplno odhaluje básníkovu úzkost, osamělost a zoufalství, ale jen proto, aby je ukázalo jako nezbytné pro následné uvedení do znovu nalezeného ráje.

Scève v této interpretaci smrt překonává a dobírá se naděje prostřednictvím boží lásky.

Videňský teatrolog Otto G. Schindler věnuje svůj příspěvek *Zan Ganassa, Tabarino & Cia. cruzan los Alpes* dvěma známými představitelům commedie dell'arte v 16. století Giovannu Tabarinovi a Zanu Ganassovi a jejich putování po evropských královských dvorech (Rakousko, Francie, Španělsko). Schindler zdůrazňuje soudobou kritikou opomíjenou roli, kterou sehrála germánská oblast při šíření tohoto druhu divadla po Evropě. V další části příspěvku autor pojednává o rozvoji profesionálního divadla v Mantově v druhé polovině 16. století a uvádí jej do souvislosti s tehdy probíhajícími inkvizičními procesy. Rozvoj divadla v tomto období vysvětluje jeho schopností odvést diváka od každodenní tvrdé reality.

Daniel Vázquez Touriño se ve studii *Escritura y autodestrucción en la obra de Alfredo Bryce Echenique: los personajes adultos* snaží interpretovat fenomén spojující hlavní hrdiny románů peruánského spisovatele A. B. Echeniqua. Postavy dospělých mužů mající řadu společných rysů, jsou zásadním prvkem spisovatelovy narativity. Po výčtu těchto rysů se autor studie soustředí na nejdůležitější: hledání ideální lásky, které postavy uvrhává do marginality, z níž se snaží uniknout pomocí sebeustrukce. Přestože se postavy románů a povídek podobají, rozdílná tematika románů činí Echeniquovo dílo jedinečným.

Článek Atheny Alchazidu *El ciclo bélico de la literatura nacionalista* seznamuje čtenáře se dvěma proudy španělské literatury v období po občanské válce. Autorka důsledně odděluje tzv. válečný cyklus, jehož hrdinou je idealizovaný mluvčí falangistické ideologie (schematičnost a kýčovitost cyklu autorka srovnává s československým socialistickým realismem 50. let) a hnutí nazývané tremendismus. Tremendismus (tremendo – příšerný) vzniká ve stejném období a rovněž zobrazuje hrůzy války, je ale založen na skepticizmu. Ukazuje válku v jejím pravém světle, zdůrazňuje ošklivost, krutost a násilí.

Karolína Křížová se ve své studii *La seconda chance dell'uomo calviniano* zabývá jedním z raných, ještě neorealistických textů Itala Calvina, sbírky povídek *Ultimo viene il corvo*. V rozboru povídky *Uno dei tre è anco-*

ra vivo Calvinu vytváří pesimistickou vizi historie lidstva a zdůrazňuje absurditu války, ve které se oběti mění na bezcinné vrahy. Negativní obraz Calvinova lidství je tedy v kontrastu s pozitivním lidstvím, které představuje neorealismus. Calvinův hrdina, neschopen chápat, mluvit a bránit se, reaguje na extrémní situaci dobrovolným skokem do propasti, v italské literární tradici spojované s Dantovým obrazem pekla. Paralelu s Dantem Calvinu rozvíjí ve střední části příběhu, aby s radikální změnou perspektivy na jeho konci stanovil u zrodu nového hrdiny inspirovaném myšlenkami osvícenců. V triádě člověk, historie, příroda tak představuje svou vizi evolučního procesu lidstva.

Zuzana Burianová ve studii *O (des)amor nos contos de Rubem Fonseca* přibližuje narativní svět současného brazilského autora Rubema Fonsecey. Brazilská společnost je z pohledu Fonseceva « krutého realismu » zachycena ve své nahotě plné násilí, sexu, tabu, zločinu a šílenství. Romány tohoto *enfant terrible* brazilské literatury stojí často na pomezí thrilleru či detektivního příběhu, jsou však brilantní ukázkou velkého vypravěče moralisty naší doby.

V posledním příspěvku sborníku *Peregrinatio ad loca infecta: Configuração do espaço em Auto dos Danados de Antônio Lobo Antunes* Silvie Špánková charakterizuje úlohu prostoru v románu *Auto dos danados* (1985) portugalského autora A. Lobo Antuese a uvádí ji do souvislosti s dramatickou tvorbou Gila Vincenta. Prostor románu analyzuje z hlediska « dramaturgie perspektiv » (vypravěčské subjekty a jejich časoprostorové zakotvení) a z hlediska tematického plánu (vztahy mezi postavami a prostorem). Zde autorka rozebírá rodinné sídlo na venkově, které v tomto podání nabývá kontur Minotaurova labyrintu plodícího zlo. Divadelní strategii románu také dokládá na charakteru promluvy jednotlivých postav připomínající divadelní repliky.

Závěr *Etudes romanes* patří recenzím, jejichž autory jsou Petr Dyrť, Marie Voždová a Zuzana Šebelová.

M. POUČOVA

* SPFFBU L. 27, Masarykova univerzita, Brno 2006, 172 s.

Marek, K.: Smluvní obchodní právo, kontrakty*

Smluvní právo je jedním z nejpoužívanějších institutů poslední doby, a to jak ze strany osob podnikatelů, tak ze strany osob nepodnikajících, neboť i ti se dostávají do kontaktu s některými instituty tohoto odvětví. Nemohlo tedy také zůstat stranou pozornosti českého práva a zároveň publikačních činností odborníků věnujících se této problematice. Úsek smluvního práva můžeme v současné době rozdělit na dvě základní oblasti, a to na oblast soukromoprávní a oblast obchodní. Představovaná publikace, která letos vyšla pod číslem 308 v edici Učebnice Právnické fakulty MU, je věnována výhradně oblasti práva obchodního. Na tomto úseku smluvního práva je třeba bezesporu považovat za základní a nejčastěji aplikovaný právní předpis zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje základní požadavky a podmínky daného smluvního obchodního práva.

Publikace se věnuje zpracování nejen části zákonné úpravy obchodního smluvního práva, ale ve svém úvodu je zaměřena na vymezení obecné teoretické úpravy této problematiky. Vedle části věnované efektivnosti současné právní úpravy, ale jsou zde vymezeny též některé základní pojmy a definice běžně užívané v obchodním smluvním právu. Dále publikace zpracovává podrobné vymezení zadávání veřejných zakázek, včetně postupů a možností jejich přezkumů. Samotné podrobné zpracování jednotlivých typů smluv uplatňujících se v obchodním právu je upraveno v kapitolách 3 až 15. V publikaci nalezneme také stručné pojednání o mezinárodních obchodech a v jejich závazkových vztazích.

Pokud jde o autora dané publikace, můžeme konstatovat, že jméno a osoba doc. JUDr. Karla Marka, CSc., je již sama o sobě zárukou vysoké úrovně zpracování dané problematiky. Doc. JUDr. Karel Marek, CSc., z katedry obchodního práva brněnské právnické fakulty se již dlouhou dobu věnuje problematice smluvního obchodního práva, které zároveň již mnoho let vyučuje na uvedené fakultě.

Můžeme konstatovat, že tato publikace je pojata velmi komplexně, co se týká obsáhnutí pojednaného oboru obchodní smluvní právo, kdy zahrnuje veškeré typy smluvních ustanovení, včetně obecného uvození problematiky a možnosti použití mezinárodní úpravy.

Závěrem je třeba poznamenat, že publikaci lze hodnotit jako vysoce aktuální příspěvek k právní problematice smluvních obchodních vztahů, a to jak pro právní vědu, tak i pro právní praxi. Ačkoliv je publikace zařazena v ediční řadě Spisy právnícké fakulty MU, řada teoretiků, její skutečné využití bude daleko širší a lze ho doporučit nejen studentům práv, právními teoretikům a praktikům, ale i širší, nejen odborně veřejnosti se vztahem k obchodnímu právu a se zaměřením na smluvní právo.

A. KLIKOVÁ

* Masarykova univerzita, Brno 2007, 423 s.

Vladimír Spousta: Vizualizace – gnostický a komunikační prostředek edukologických fenoménů*

Kniha doc. PhDr. Vladimíra Spousty, CSc., nesoucí název *Vizualizace – gnostický a komunikační prostředek edukologických fenoménů*, je příspěvkem k velmi aktuální oblasti vědeckého zájmu – vizuální kultuře.

Tématem předkládané studie je několikery pohled na problematiku vizualizace, kterou definuje jako „operaci transformující určitý jev (objekt, proces), jeho strukturu, systémovitorné vazby a charakteristické vlastnosti do podoby umožňující jeho zrakové vnímání“ (s. 30). Hlavní část knihy tvoří osm kapitol, přičemž největší prostor je věnován vizualizaci z hlediska gnozeologického, psychologického, sociologického, edukologického a didaktického.

V *Prologu a Úvodním slově a širších souvislostech problematiky* nás doc. Spousta seznamuje nejen s důvody výběru tématu, členěním knihy a jejím možným využitím. ale

především s vizualizací a jejím místem v komunikaci učitel–žák a v její úloze při vlastním studiu a strukturalizaci dané látky.

Kapitola *Vizualizace jako teoretický problém* se zabývá změnou systému sdělování informací a způsobu poznávání. Změna vede ve výsledku k větším nárokům na schopnost zpracovávat získané informace a dále je uspořádat. Téma pokračuje kapitolou *Vizualizace a vizuální gramotnost*. Ta se zabývá schopnostmi nutnými právě k práci s vizuálním materiálem jakožto prostředkem přenosu informací i způsobu modelování skutečnosti. *Terminologické dispozice a souvislosti* je název následující kapitoly. Zde autor definuje kromě klíčového termínu celé studie i způsoby kódování jevů a sousloví jako vizuální schopnost, vizuální paměť, vizuální učení nebo vizuální myšlení. Ve zmíněných třech kapitolách může být poněkud náročně se orientovat a je dobré vracet se k nim i v průběhu čtení dalších částí knihy.

Vizualizace jako jev gnozeologický se jmenuje kapitola představující různé druhy vizuálů, mezi které autor řadí reálný předmět, kopii, model, symbol a znak (kód). Dále se pak zabývá graficky vizualizovanými formami informací, tj. obrazem, schématem, modelem, grafem, tabulkou a mentální mapou. Názorně ukazuje jednotlivé varianty každého typu a jejich možné použití, což jistě ocení ti, jež hledají adekvátní způsoby vyjádření daného problému, teorie, učební látky nebo např. designu výzkumu či jeho výsledků. Celkově je tato část knihy velmi dobře a přehledně zpracována.

V kapitole *Psychologické aspekty vizualizace* se dozvídáme, jakým způsobem jsou jednotlivé informace uloženy ve vizuálních zpracovávání. Prostor je zde věnován i problematice kognitivní fantazie a velice zajímavě analýze vizuálního myšlení vědců i umělců. Druhá polovina této kapitoly se zabývá psychologickými funkcemi vizuálů, které autor rozděluje do čtrnácti kategorií. Z hlediska sociologického nalézá jedenáct funkcí. Toto téma je obsahem kapitoly *Sociologické aspekty vizualizace*. Doc. Spousta zde o vizuálních fíká, že napomáhají socializaci člověka, „utvářejí způsob i formu jeho existence ve společnosti a charakter jeho interakce s vrstevníky a ostatními členy společnosti.“ (s. 84) Tato a předchozí ka-

pitola jsou pojaty poměrně stručně. Podrobnější exkurz do psychologických i sociologických aspektů by byl jistě zajímavý a v mnohem přínosný.

Kapitola *Vizualizace jako edukologický fenomén* se zabývá principem názornosti ve výchovně-vzdělávacím procesu, Komenského Zlatým pravidlem (včetně zavádějících krajností jeho použití) a dále zejména grafickými prostředky vizualizace, schematizace a zefektivňování studia. Čtenářé seznamuje s principy jejich tvorby, možnými riziky, funkcemi, jejich úlohou v jednotlivých fázích vyučovacího procesu a základními kritérii výběru pro praktické použití. Je škoda, že kapitolu nedoplňuje např. srovnání správné a nesprávné pojatých schémat apod.

„Technologické“ problémy vizualizace jsou v kapitole věnované rozboru obsahu a formálního zpracování příkladů schémat, modelů a tabulek. V další části se pak velmi zdařile zabývá fázemi tvorby mentální mapy. Je patrné, že autor knihy procesu vytváření myšlenkových map detailně rozumí a je schopen jej jednoduše a elegantně popsat.

Monografii doplňuje přehledně zpracovaný seznam literatury, detailní rejstřík i seznam jednotlivých použitých ukávek grafů, modelů, schémat, obrazů, map a tabulek. Těch nalezneme ve studii doc. Spousty velké množství, což přináší jedinečnou možnost vzájemného srovnání nejen jednotlivých typů, ale i přístupů různých autorů. Domyňám se, že toto je – spolu s vysoce kvalitně zpracovaným textem – silná a přínosná stránka knihy, již ocení každý, kdo potřebuje jednoduše a přehledně schematizovat své poznatky či postupy.

Z těchto důvodů by z uvedených poznatků mohli čerpat nejen pedagogové a studenti (jak autor předjímá na začátku své studie), ale i všichni, kdo např. chtějí zefektivnit účinek vlastních prezentací. Zároveň je nutné podotknout, že se autor koncentruje na problematiku vizualizace. Proto se detailně nezabývá jevy nad rámec této oblasti, jako jsou např. způsoby strukturování a zpracování jednotlivých informací nebo širší aspekty efektivního využití vizuálů při prezentacích či výuce (jako je např. koncept wabi-sabi nebo pravidlo 10/20/30 apod.).

Práce doc. Spousty v sobě ukrývá potenciál, jehož praktické využití vede ke kvalitně-

ní a usnadnění procesu osvojování si poznatků a proto věřím, že z jejího studia mohou těžit všichni vysokoškolští učitelé i jejich studenti.

L. HORKÝ

* Vladimír Spousta, *Vizualizace – gnostický a komunikační prostředek edukologických fenoménů*. Brno, Masarykova univerzita 2007, 161 s.

Jiří Prokop: *Spiritualita umírajících pacientů**

Publikace se zabývá obecně spiritualitou člověka v terminální fázi péče o nemocného. Co je pro umírajícího člověka důležité, lidská důstojnost, kvalita a hodnota života, religiózní přístup a význam spirituality, to jsou problémy, o nichž se v práci pojednává.

Autor si za cíl určil zmapovat zmíněné oblasti, porovnat je s teoretickými poznatky v dostupné literatuře a poukázat na názory různých filozofů; konečně přinést vlastní pohled získaný od více než sedmdesáti nemocných v průběhu tříletého pozorování. Deset pozorování pak uvádí v závěru publikace jako kazuistiky, ve kterých se zabývá terminální fází života pacientů a úspěšností péče a spirituální služby. V knize se snaží poukázat na důležitost spirituální péče a na těžkosti spirituální dimenze v průběhu umírání. Zdůrazňuje na základě svých zkušeností, jak je důležitá nejen teoretická příprava, ale i konkrétní praktické zkušenosti zdravotníků, kteří s těmito nemocnými přicházejí do každodenního kontaktu.

Autor pokládá obecně spiritualitu za živou a dynamickou složku člověka, zejména na sklonku jeho života nebo v období umírání.

Knihla je členěna do devíti kapitol, včetně literárních a internetových citací. Obsahuje velice cenné přílohy: Všeobecnou deklaraci lidských práv, Etický kodex České lékařské komory, Etický kodex pro zdravotní sestry, Kodex profesionálního chování, Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy o organizaci paliativní péče, Pařížskou chartu proti rakovině a Doporučení Rady Evropy o ochraně lidských práv a důstojnosti nevy léčitelných nemocných a umírajících.

V první kapitole autor vymezuje pojem spirituality. Zamýšlí se nad spiritualitou umírajících pacientů, rodinných příbuzných nebo jejich přátel. Jak chápe člověk svůj život a své působení na zemi v perspektivě bilancování, v situaci při téměř absolutní jistotě blížící se smrti. Jakým způsobem aplikuje svůj světónázor na nově vzniklou a konečnou fázi svého života. Autor pojímá spiritualitu jako duchovní oblast člověka na rozdíl od spiritualismu, což je jeden z náboženského proudu mající v dějinách různé podoby, různé rituály od animismu, šamanismu, okultismu, víry v existenci duchů nebo snahy komunikovat prostřednictvím citlivého media s mrtvými apod.

K vymezení dimenze člověka v druhé kapitole se autor opírá a Univerzální deklaraci o bioetice a lidských právech UNESCO z roku 2005. Dimenze člověka zde zahrnuje fyzickou, psychickou a sociální složku člověka, dále též spirituální složku jedince, jež není totožná s náboženstvím, ale společná pro všechny lidi všech dob a kultur. Spirituální složka jedince je spojena s celou řadou existenciálních otázek, jak se orientovat v novém prostředí např. nemocnice, jak přijmout roli nemocného odkázaného na pomoc druhých, jak najít smysl života v nové situaci, nebo jak se vyrovnat s utrpením apod. Nakonec autor diskutuje o existenciálních otázkách spojených s podstatou lidského bytí od narození až do poslední fáze života před smrtí.

Bolest fyzická, psychická, sociální a duchovní jako jedna ze základních složek nemoci je předmětem kapitoly Bolest a utrpení člověka. Zamýšlí se nad bolestí a utrpením z různých úhlů, zda je bolest pozitivní nebo negativní, jaký je vztah mezi bolestí a utrpením a zda má utrpení nějaký význam pro život člověka.

Čtvrtá kapitola se zabývá různými formami lidské důstojnosti. Lidská důstojnost je založena na duchovní výjimečnosti člověka a jeho vnitřním prožitku. U umírajících je často úzce spjata s jejich spirituálním životem. Autor ji chápe jako integrální součást základních práv a svobod každého člověka v kterémkoliv období života, zejména v terminální fázi péče života u onkologických pacientů. Při analýze projektu o lidské důstojnosti se konstatovalo, že lidská důstojnost není homogenní, ale projevuje se v několika vrstvách, jako důstojnost

zásluh, mravní síly, osobní identity. Důstojnost být člověkem v každém období života pramení z konceptu nezcizitelnosti lidskosti v člověku. V praxi to znamená nejen důstojnost umírajícího člověka respektovat, ale i vhodnou komunikací ji povzbuzovat.

Při rozhovoru s těžce nemocným nebo umírajícím je nedilnou součástí spiritualita některých lidí a jejich religiozita.

Autor se v kapitole Religiózní pohled zaměřil na úskalí při spirituální službě u pacientů, kteří se hlásí k nějakému náboženskému směru. Cituje čtyři základní představy Boha a jeho vztahu k člověku podle Adolfa Slabého – pro Deo, contra Deo, ad Deum a cum Deo. Jsou velmi cenné pro lidi vykonávající spirituální službu i v obecné rovině u umírajících.

Poslední dvě kapitoly se zabývají vymezením pojmu kvality života, její hodnoty a měření. Jak kvalita života souvisí úzce se spiritualitou člověka.

Pokládám za velice cenné, že doktorská práce Mgr. Jiřího Prokopa, PhD., byla zpřístupněna veřejnosti formou čtivé publikace vydané Masarykovou univerzitou. V knize je diskutována řada otázek a problémů spojených se stárnutím populace a s umíráním. Práce je dále zajímavá také tím, že se kromě teoretických úvah autor snažil na základě výpovědí umírajících sestavit okruh otázek a témat, o kterých vypovídali konkrétní pacienti. Práce poukázala na spiritualitu jako na velmi důležitou dimenzi člověka, jež se odráží v individuálním vnímání bolesti a utrpení, v kvalitě života, lidské důstojnosti a ve vlastním religiózním pohledu. Kniha je cenná pro zdravotníky, lékaře a ošetřující na pracovištích paliativní medicíny. Usnadní jim, aby byli připraveni na různé dotazy týkající se náboženství, víry a spirituality obecně.

K. ZEMAN

* Jiří Prokop, *Spiritualita umírajících pacientů*, Masarykova univerzita, brno 2006, 140 s.

Rudolf Pečman: Z hlubin paměti. Vzpomínky muzikologa*

Už geneze Pečmanovy knihy vzpomínek je pozoruhodná: v létě roku 2006 ji začal psát a počátkem roku 2007 již byla vytištěna. Je až k neuvěření, že v tak krátké době mohlo vzniknout dílo takového rozsahu a faktografické hutnosti, aniž by byl jeho autor neměl k dispozici bohatý dokumentační materiál a (patrně) i excerpta ze svého osobního archivu. Spis je strukturován chronologicky, i když v některých kapitolách není tento základní (pro daný literární žánr přirozený) princip řazení respektován. Např. v kap. *Od studenta k profesorovi* předestírá jednotlivé etapy svého odborného a vědeckého zrání, avšak ne vždy ve shodě s jejich časovou posloupností.

Po prvních několika kapitolách věnovaných genetickým souvislostem svého rodu a době svého mladistvého zrání (např. *Začíná mě rané dětství a mládí protektorátem?*) se autor v kapitole s poetickým názvem převzatým z dílny svého oblíbeného básníka Svatopluka Čecha (*Vím, že svítme, svítme jistě, jitřenka těch lepších dnů.*) zamýšlí nad úpadkem současného českého jazyka, o němž ostře kriticky, ale vtipně říká: „*Jsem na úrovni jazykových delfinů. Jen »hýkáme«, abychom si porozuměli ve věcech nejprostších.*“ Vzpomíná na svá gymnaziální studentská léta prožitá v době nacistické a komunistické totality, na své učitele a zájmy, kdy se jako zvědavý student zajímal nejen o hudbu (kterou také aktivně prakticoval), ale i o literaturu, jazyky a filozofii.

O svém pomaturitním váhání a vstupu na brněnskou univerzitu po tragickém „únorovém vítězství pracujícího lidu“ píše v oddíle, v jehož názvu vystihl studentské potíže oné doby: *Není lehké dostat se na vysokou školu*. Pokud uchazeč o vysokoškolské studium neměl souhlas domovnice a uličního výboru tehdy všemocné komunistické strany, byly jeho snahy marné. Pečman připomíná (a mladé generaci odkrývá) zruďné praktiky totalitního, antihumánního režimu, které negativně poznamenaly životní osudy mnoha jeho souputníků. Studenty muzikologie zaujme líčení bohatého hudebního života na brněnské hudební vědě a v městě Brně, kdy se zrodila řada hudebních

spolků, jako byl *Kruh přátel hudby*, *Hudební mládež*, *Brněnský hudební máj*, ale i *Celostátní festival sborového zpěvu*, *Mozartův*, *Beethovenův* nebo *Janáčkův festival* a zvláště *Mezinárodní hudební festival*, s nímž je autor bytostně spjat, protože po 10 let byl jeho generálním tajemníkem. Festival získal později světový ohlas a provázela ho celá řada publikací a sborníků, na nichž se Pečman podílel též autorsky a redakčně.

O zhoubných účincích Ždanovova ideového dogmatismu a teorie socialistického realismu pro tehdejší tvůrčí umělecký (zvláště hudební) život se mohou dnešní mladí muzikologové a estetikové mnohé dozvědět z faktograficky a bibliograficky podložené rekapitulaci oné doby v kapitole, která nese příznačný jiráskovský název *Temno vůkol*. Od 70. let minulého století provázejí autora hudební kongresy, festivaly a přednáškové pobyty, ale i zdílnavá a nelehká cesta, na níž usiloval o svoji vědeckou gradaci. Podrobně se o tom, jak získával akademické a vědecké tituly a s jakou nevraživostí a někdy i závistí se při tom setkával, rozepisuje v poslední kapitole nesoucí poetický název *Trním a hlozím k podané rúzi*. Toto autorovo poučné (protože poučené) vzpomínání by mohlo podle mého mínění zaujmout současně studenty muzikologie, její doktorandy a jiné mladé adepty hudební vědy, protože jeho součástí jsou i záznamy průběhu Pečmanových obhajob a polemik s oponenty předkládaných kvalifikačních prací. Za metodologicky mimořádně cenné považuji to, že autor své obhajoby dokládá jejich autentickým zněním. Přestože mezi jeho „soupeři“ v tomto vědeckém klání byly věhlasné kapacity jako estetik Mirko Novák, estetik a muzikolog Jaroslav Volek, teatrolog Karel Bundálek, muzikologové Jiří Bajer, Vladimír Hudec, Jan Racek, Bohumír Štědroň a Jiří Vysloužil, Pečman se dokázal svými faktograficky doloženými a promyšlenými argumenty s připomínkami a námitkami svých oponentů vyrovnat se cti.

Pětadvacet kapitol vzpomínek doplňuje laudatio muzikologa a hudebního skladatele Miloše Štědroňe, dva soupisy autorova celoživotního muzikologického bádání (seznam knih a studií a výčet redakční činnosti) a autorův biografický medailon. Jednotlivé oddíly knihy profesor Pečman prokládá čtyřmi inter-

mezí věnovanými svým přátelům: hudebnímu folkloristovi a muzikologu Jaromíru Gelnarovi, muzikologovi a etnografu PhDr. Ivo Stolaříkovi, estetikovi doc. Olegu Susovi a pianistovi a muzikologu PhDr. Branko Čuberkovi („příteli z nejmilejších“). Knihu autor vybalil dvěma profektně, ukázkově zpracovanými rejstříky: osobním a věcným. Soudím, že způsob, jakým jsou vytvořeny, může být pro čtenáře poučný a inspirativní.

Autorovo vyprávění je určeno všem, kdo se zajímají o hudební dění v moravské metropoli, která se od dvacátých let 20. století stává svěbytným vědeckým a kulturním centrem. Pečman jako jeden z koryfejí brněnské muzikologické školy, která hned od svého vzniku aktivně spolupracovala s mnoha kulturními institucemi (především s brněnským rozhlasem), se ve své knize o ní mnohokrát vyjadřuje a ve spirále se vrací k přečetným odborně a politicky zapříčiněným proměnám jejího vývoje. Kniha vzpomínek nepochybně zaujme i ty z nás, kdo mají tu čest, že patří do okruhu autorových přátel a známých, a to nejen díky obsahu, ale i jejímu přehlednému rozvržení a kultivovanému, stylisticky vytříbenému jazyku, jímž autor své vzpomínky sděluje. Protože se dívám na recenzovaný spis i kritickým očima filologa, nepřehlížím v této souvislosti drobná a zcela ojedinelá pochybení ve větě interpunkci.

Pečmanova kniha vzpomínek je mi blízká nejen dobou, o níž její autor vypovídá a která se kryje s dobou mých univerzitních studií, ale především tím, že se v ní po mnoha letech „setkávám“ se svými vzácnými a ctěnými učiteli: s muzikology Janem Rackem a Bohumírem Středoněm, s hudebním pedagogem a sborníkem Františkem Lyskem, s muzikologem, hudebním skladatelem a sborníkem Josefem Pflavcem, se sborníkem a hudebním kritikem Josefem Veselkou, se skladateli a hudebními teoretiky Zdeňkem Blažkem a Janem Kuncem, s literárními vědci Josefem Hraběkem, Antonínem Grundem a Arturem Závodským, s bohemisty Aloísem Gregorem a Františkem Trávníčkem, se slavistou Josefem Kurzem, s psychologem Vilémem Chmelařem, a s malířem a grafikem Eduardem Milénem. Pečman načrtává jejich portréty s obdivuhodnou schopností zachytit způsob jejich myšlení a jejich postoje ve vyjatých situacích (při

zkouškách či obhajobách), a postihnout tak nepřímým jejich charakter a morální profil. Autor mně však umožnil „poktat se“ znovu s řadou oborově mně blízkých (přátel, spolupracovníků), jako je např. muzikolog a estetik Jiří Fukač a psycholog Libor Miček, kteří již nejsou mezi námi, muzikolog a hudební skladatel Miloš Štědroň, hudební pedagog Jan Mazurek aj. Při pročítání knihy jsem si s narůstajícím obdivem uvědomoval autorovu neúnavnost, mimořádnou aktivitu, vynalézavost a nevšední iniciativu, s níž vstupoval jako hudební vědec, organizátor nebo jako vynikající houslista (byl členem mistického smyčcového kvarteta) do nejrůznějších oblastí hudebního, studentského, univerzitního a společenského života a s opravdovým zápalem pracoval v zájmu dobré věci, a to bez ohledu na právě aktuální politickou atmosféru. Pečmanův přínos k rozvoji hudební vědy, a to ve světovém měřítku, je obrovský svým tematickým rozsahem i počtem: v soupisu jeho prací najdeme 42 vydaných knižních titulů, přes 400 studií publikovaných v češtině, ale též v několika cizích jazycích (v němčině, angličtině, francouzštině, italštině, chorvatštině, ruštině, polštině a bulharštině) a na 100 sborníků, převážně hudebněvědných, které redigoval a připravil pro tisk.

Nestor brněnských muzikologů provází čtenáře naší společnou minulostí a vydává ze své paměti neobyčejně cenné svědectví o své době. I když hovoří převážně o hudbě, o hudebním dění a o svých spolupracovnících a přátelích, kteří též spojili s hudbou svůj život, citlivě vnímá a reflektuje i život kolem hudby, kulturní a společenské dění a jeho proměny (včetně politických zvrátů) provázející pětasedmdesát let jeho života. Když své vzpomínky konfrontuje se současným kulturním a společenským děním, neskrývá své rozčarování. Je znepokojen vývojem hudební vědy na počátku tisíciletí a opakovaně se ptá: *Quo vadis musicologia?* Důsledky masové komputarizace a medializace vnímá i v širších kulturních souvislostech, a tak si právem posteskuje, že „*všechny ty počítače neblaze přispívají k tomu, že přestáváme přemýšlet – my, humanisté a duchovnědci – tvůrčím způsobem, že si ce stále „hledáme informace“ na počítačové obrazovce, ale přestáváme brát do ruky knihu.*“ (s. 7) A protože Pečman je na vyprávění

svých vzpomínek vybaven obdivuhodným množstvím konkrétních detailů, mění se kronika jeho života v živý, plastický obraz doby, který je jako informačně, faktograficky doložený dokument cenný nejen z hlediska historického, ale ve vztahu k mladé generaci studentů (a to nejen studentů muzikologie) má i svoji nespornou hodnotu edukační.

Recenzovaná práce prof. Pečmana je pozoruhodná jak svým obsahem, tak i tím, že předstírá nejen obraz autorova celoživotního hudebního úsilí a kulturního snažení, ale že podává též svědectví o jeho vstřícné a přátelské povaze, o jeho nezáladnosti, skromnosti a prostém lidství. Čiší z ní „člověčina“. A nejen proto: díky za ni! S úctou se skláním před jeho vědeckým dílem, jehož muzikologický a historický význam není dosud akademickou veřejností doceněn. Svými muzikologickými spisy a celoživotní hudebněkritickou, popula-

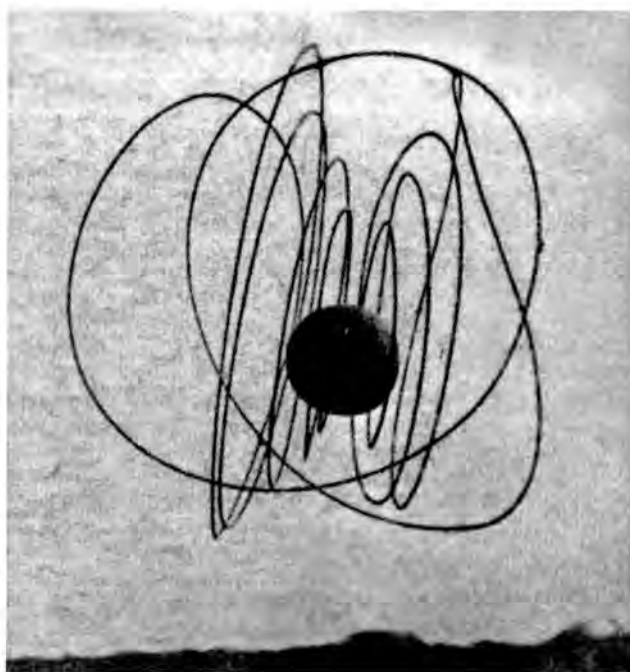
rizační a organizačorskou činností významně přispěl (a stále přispívá) k výchově desítek svých spolupracovníků a žáků, kteří dnes vstupují do hudebního dění a podílejí se tak na kulturním životě nejen Brna, ale celé republiky. Pevně věřím, že jeho živé svědectví nezapadne do hlubin paměti těch, kterým je adresováno.

V. SPOUSTA

* Brno: Masarykova univerzita, 2007. 385 s.

Miroslav Pospíšil: Řešení konfliktů*

Kniha M. Pospíšila se člení do šesti kapitol: 1. Manipulace v komunikaci; 2. Základní manipulace; 3. Manipulativní a asertivní jed-

G. Vantongerloo: Jádro atomu, 1946

nání; 4. Manipulace výčitkami; 5. Konflikty a jejich řešení; 6. Závěry. Celou knihu má autor koncipovanou tak, že nejdříve uvádí problém, potom k němu celou řadu možných řešení, z nichž si může čtenář vybrat řešení pro něho optimální.

Problematika **komunikace** je pro praktický život velmi důležitá. Autor ji vymezuje široce jako způsob dorozumívání mezi lidmi a jako sdělování informací, myšlenek, emocí a postojů. Z velmi rozsáhlé problematiky vybral to nejdůležitější, co potřebuje člověk v běžném životě i v pracovním procesu k tomu, aby byl úspěšný, aby nejen získal sociální uznání, ale také aby zlepšil svoje sebevědomí. Základním východiskem správné **komunikace** je snaha porozumět druhým lidem a pochopit motivy jejich konání, tj. příčiny, důvody, proč používají manipulace a proč se jim daří či nedaří prosadit vlastní názory. Autor poukazuje na způsoby, jak se naučit bránit jednoduchým i složitějším manipulacím v komunikaci, zejména výčitkám.

Manipulaci autor definuje jako snahu ovládat druhé, obrátit někoho využívát, fídit události tak, aby bylo dosaženo vlastního prospěchu, a to často ne příliš vhodným etickým způsobem. Jde o takový způsob komunikace, jímž se manipulátor snaží ovlivňovat a vést druhou osobu pomocí skrytých a nepřímých manévrů, aby manipulovaný dělal nejen to, co manipulátor chce, ale z čeho má navíc nějaký materiální či citový zisk. V knize jsou uvedeny podrobné informace o různých způsobech **manipulace**, jež lidé běžně používají při komunikaci. Patří velmi často k zamaskovaným pokusům, kterým se snaží druhý člověk o nepřímé řízení partnerů komunikace. Jde o to, aby prosadil vlastní řešení a odmítl řešení druhého, i kdyby bylo vhodnější než to jeho. Nejde přitom pouze o spolupracovníky, o blízké osoby, ale i o jedince, se kterými se setkává jen občas. Autor nenásilným způsobem naznačuje, jak je možno zlepšit srozumitelnost vlastního vyjádření a také jak je možné se bránit manipulacím.

Kromě problému manipulace v komunikaci se autor zabývá otázkou **konfliktů**, rozlišuje jejich různé stupně. Uvažuje o rozdílu mezi neshodou, různým názorem, střetem a vyhraněným, nesmířitelným konfliktem. Často podle něho vznikají konflikty na základě nejasné

a nepřesné komunikace, jindy pod vlivem manipulací. Jejich řešení je záležitostí nesnadnou. Autor navrhuje nejdříve promyslet všechny možné způsoby řešení konkrétního konfliktu a potom vybrat za daných okolností nejvhodnější variantu řešení. Prakticky vede čtenáře k tomu, aby se učil jiným, účinnějším sociálním strategiím jak lépe řešit konflikty než jak to činil dříve na základě svých zafixovaných stereotypů. Problém **sociálních stereotypů** při komunikaci hraje důležitou úlohu, ne-li úlohu rozhodující, a to zvláště v těch případech, kdy chceme způsob komunikace změnit. Týká se to i minimalizace manipulace. Efektivita takové snahy je závislá také na možnosti měnit postoje a stereotypy. Jak je známo, má změna postojů svoje pravidla: krajně záporný lze změnit v méně záporný, kdežto krajně záporný v krajně kladný nikoliv. Krajně kladný je možno změnit v méně kladný, kdežto krajně kladný je neobyčejně obtížné změnit v krajně záporný. Je dobré i užitečné nabídnout čtenáři mnoho vzorů, variant komunikace, manipulace, řešení konfliktu a vázat ji na jeho vlastní rozhodnutí při výběru nabízených variant. Takto je zaměřena celá kniha.

Autor zařadil do knihy také kapitulu o **obtížích komunikace u agresorů a též u obětí domácího násilí**. Změnit způsob komunikace u obětí domácího násilí a u domácích agresorů je obtížné kvůli zafixovaným sociálním stereotypům. Myslí tím komunikaci s oběťmi domácího násilí, u kterých změnám brání jejich strach z agresora a také závislost na agresorovi. Proto je obtížné účinně jim pomáhat. Týká se to i násilníka, u kterého je brzdou to, že má obavu zhabit se možností vítězství nebo jiného druhu zisku.

Knihu je možno doporučit nejen posluchačům vysokých škol, vedoucím pracovníkům všech stupňů řízení, odborníkům různých profesí, ale i všem, kteří mají zájem zlepšovat styl svého sociálního styku s druhými lidmi.

J. SEDLAK

* Miroslav Pospíšil: Řešení konfliktů a stresů, manipulace v komunikaci, aneb jak lépe řešit konflikty, odstraňovat stresory, jak se netrápit zbytečně a nadměrně a jak dosahovat dohod a kompromisů, Plzeň 2007, 307 s.

A nakonec... Pavel Blatný**MŮJ MARTINŮ**

Doba po světové válce mi přinesla nejedno velké trápení: do koncertních síní a na rozhlasové vlny dorazila hudba velikánů tehdejší moderny – dnes jednoznačně uznávaných klasiků – a já jsem ve svých pubertálních letech upadal do velkých rozporů. Koho mám následovat? Dřív jsem váhal jen mezi Janáčkem a Novákem, teď bylo těchto vzorů několikánásobně více. Mám se držet Stravinského rytmu či zvuku, nebo průhledné diatoniky Prokofjevovy melodieky s nečekanými harmonickými spoji? A co ty sugestivní akordické plástve Honeggerovy, prostý dvouhlas Šostakovičův nebo hindemitovské kvarty a polyfonie? To vše platilo jen do doby, než jsem dostal první poválečnou nahrávku IV. symfonie Bohuslava Martinů (s Rafaelem Kubelíkem) na starých šelakových deskách. Tento okamžik nazývám ve svém životě „ozáření“. Ano, já byl jednoznačně ozářen hudbou, která všechna má tehdejší trápení vyřešila. V této skladbě jsem totiž ve vzácné syntéze našel všechno to, co jsem jako tápající hledal hned u několika různých autorů: zde byl svítivý zvuk unikátně vystavěné partitury s nepřehlédnutelně oslovujícím rytmem, průhledná diatonika byla takřka nepozorovaně provázána se zahuštěnými polytonálními trsy dodávajícími celku nejen barvu, ale i stavebné napětí, drama, gradaci, motivické myšlenky a témata ne po starém rozkošatělá, ale stručná, buňkovitá a hlavně melodicky zpěvná a polyfonie – polyfonie tak odlišná od té klasické – vícehlas tvořený nejen vedením hlasů, ale hned celými zvukovými vrstvami. Co ale bylo hlavní, byla řeč této skladby – a samozřejmě nejen této, ale i všech ostatních, které v té době z Ameriky přicházely (symfonie, koncerty) – řeč od prvních taktů tak jednoznačně poznatelná, že již v prvních vteřinách bylo jasné, kdo je autorem hudby. Bylo rozhodnuto: to je to, či lépe to je ten (a to jediný), kterého budu následovat. Vzpomínám si, jak jsem propadl až mučivě trýznivému kouzlu IV. symfonie. Jakmile dozněla, hned jsem nasadil desku na začátek (tehdy to byly při rychlosti 78 hned desky čtyři) a poslouchal ji znovu a znovu. Nicméně po čase, kdy jsem se hned několikrát snažil na toto dílo či na Martinů vůbec navázat, a to již za kompozičních studií, jsem pochopil, že to není možné. Bylo to něco jako s Janáčkem: i tam si dokonce většina jeho žáků nedovolila svého učitele napodobovat. Pokud se tak stalo, bylo to vždycky směšné, na rozdíl třeba od Stravinského, kde většina komponistů sledujících jeho cestu (podobně jako u Schönberga) převzetím jeho vidění hudby naopak našla sama sebe (a to včetně samotného Martinů). Ale zůstaňme u poválečné hudby. Co vzniklo v té době malých Šostakovičů, a to nejen v Rusku, ale i u nás! V jádře to nikomu nevadilo. Kdo ale vyšel z předlohy Martinů, byl hned dešifrován a výsledek byl hodnocen spíše negativně. A nebylo to, jak se někdo může domnívat, jen po ideologické stránce. Každý to tak pocítoval. Šostakovič dodával mladým následníkům či rovnou epigonům jen jakýsi ná-

těr, nádech, Martinů naopak svého pokračovatele zcela pohltit a prosadil se v každé notě. (Vzpomínám si, že můj otec i o Partitě Vítězslavy Kaprálové říkal: „To musel psát přímo Martinů.“) Dospěl jsem proto k názoru, že Martinů dílům budu vždy naslouchat jako jakémusi opojnému nektaru, ale musím jej škrtnout jako předlohu pro vlastní práci. A to bylo, co mě v této době trápiło jako za druhé, čímž se pomalu dostávám k trápení třetímu, které již směřuje k názvu mého článku.

Postupem let a rozšířením poznání děl mých oblíbenců jsem začal odhalovat i jejich chyby. Zjistil jsem, že Stravinský je nejenom autorem geniálně objevených děl, ale i skladeb, z kterých vane ušlechtilá nuda, kde navíc autora není ani vždy možno odhalit, že Prokofjev nemá jen Bohem políbené „Monteky a Kapulety“ či takřka nadpozemský harmonický spoj v pochodu z „Lásky ke třem pomerančům“, ale i všelijak podivně košaté romantické melodie bez té prokofjevovské invence. Šostakovič, že přechází někde v nestylizovanou trivialitu či patetické řinčení a u jiných autorů se pak obdivované polytonální akordické vrstvy mění v obyčejnou špínu a stejně obdivovaná polyfonie v nezáživnou vycpávku. U Martinů jsem si pak jistou (a neradostnou) vadu na kráse uvědomil v jedné své nemoci, kdy upoután na lůžko jsem si přehrával všechny desky s díly mých oblíbených skladatelů. Dal jsem si tehdy za sebou v jednom sledu všechny nahrávky děl Martinů, které jsem vlastnil. Po hodině mě doslova zamrazilo. Dostal jsem totiž dojem, že naslouchám jen jedné skladbě. Tento dojem byl zesilován s ubíhajícím časem a nakonec mi způsobil, což shledávám dnes úsměvným (kdo se neopakuje?), velikou bolest: „Et tu mi filii?“ A to bylo vlastně moje trápení největší: Tedy i tito velikáni, včetně mého nejbližnějšího, mají své Achillovy pátý, a nejsou tudíž dokonalí? Nejprve jsem toto své odhalení v sobě tlumil, přesvědčoval se, že se mýlím, že není chyb, je jen mé nedostatečné naslouchání. Ale nepřesvědčil jsem se a trvalo dlouho, než jsem pochopil, že ne všechno, co velikán vytvoří, „velké jest“ a že i přes tyto vady či kazy zůstane každý z nich velikánem. Amen.

Proto jsem se postupně vyrovnal i s tím, co jsem shledával na Martinů nedostatkem. Uvědomil jsem si, že i kdyby zazněla ta nejpříležitostnější jeho skladba (kde zcela opakuje postupy ze všech předchozích děl) na kterémkoliv festivalu třeba soudobé hudby těchto dnů jako premiéra, vždy by svítila a hrála (viz Čapek) a převýšila by většinový produkovaný průměr. A tak se stal Martinů autorem, kterému jsem začal říkat „můj Martinů“. Ano – teď vždy čekám, kdy přijde jeho typicky nástupní agresivní rozjezd v prudkém pohybu: příbojové vlny šestnáctek, teď se zase odrazí typický český popěvek, teď přijdou charakteristické závěry (jsou vlastně janáčkovské, čerta to ale vadí, zní úplně jinak), teď se to začne zahušťovat do akordů na tritonusových intervalech etc. A je tu smířlivé závěrečné B Dur. To je můj Martinů a nechci, aby byl jiný. On je stejně pestrý a různorodý (vezmeme-li celý jeho odkaz) více než dost. Nejmarkantněji to pocítíme na srovnání skladeb ze 30. let a děl z „italského“ neoimpresionistického údobí ze závěru života. To jen ta suverénní originalita na sebe samu upozorňuje. Tak to tedy vidím dnes. Ale nejbližším se

mi Martinů stal, když jsem si přečetl knihu Jiřího Muchy „Podivné lásky“. Tady jsem jasně viděl, jak tak silná osobnost ve svém tvůrčím konání byla vlastně slabá a vratká v životě soukromém, což Martinů paradoxně zlidštuje, a tudíž přibližuje. Proto jsem se rozhodl napsat na Martinů nějakou hommage. A zatímco na Janáčka jsem napsal jen skladbu klavírní, na Stravinského jazzovou či na Mahlera komorně orchestrální, pak k poctě Martinů jsem napsal rovnou kantátu se stejnojmenným názvem jako Muchova kniha. Zhudebnil jsem v ní dopisy mezi Martinů, Kaprálovou a Muchou, nikoliv abych vzdal hold mocné síle lásky čarodějky, ale abych oslavil Martinů nejen jako velíka na a hudebního básníka, ale i jako člověka plného rozporů, zmatků a protikladů. To vše je také „můj Martinů“.

Pavel Blatný

K. Hartung: *Kompozice VIII*, 1948